

मानव संसाधन विकास व मानवी हक्कावरील प्रश्नांचे विश्लेषण

राज्यसेवा मुख्य परीक्षेतील सामान्य अध्ययन पेपर (३) मध्ये 'मानवी संसाधन विकास व मानवी हक्क' या पेपरमधील प्रत्येक विभागा वरील प्रश्नांचे व गुणांचे वितरण पुढीलप्रमाणे -

- १) विभाग पहिला : संसाधन विकास (५ घटकावर ७५ ते ७५ प्रश्न व गुण)
- २) विभाग दुसरा : मानवी हक्क व विकास कार्यक्रम (१३ घटकावर ७५ ते ७५ प्रश्न व गुण)

सामान्य अध्ययन पेपर (३) : मानवी संसाधन विकास, मानवी हक्क व विकास कार्यक्रम

<u>घटक - उपघटक/ प्रश्न व गुणसंख्या</u>	२०१२	२०१३	२०१४	२०१५	२०१६	२०१७	२०१८	२०१९
<u>विभाग पहिला : मानवी साधनसंपत्ती</u>								
१) भारतातील मानव संसाधन विकास	१५	१७	१४	२६	११	१३	१४	१३
२) शिक्षण	२७	२२	२०	४५	२९	१५	२९	२७
३) व्यावसायिक शिक्षण	३	११	५	२८	८	१९	८	१५
४) आरोग्य	१४	१०	१२	२३	९	९	१३	८
५) ग्रामीण विकास	५	१६	१७	७	१३	८	१०	१२
<u>एकूण</u>	<u>७५</u>	<u>७५</u>	<u>७५</u>	<u>७५</u>	<u>७५</u>	<u>७५</u>	<u>७५</u>	<u>७५</u>
<u>विभाग दुसरा मानवी हक्क व विकास कार्यक्रम</u>								
१) जागतिक मानवीहक्क प्रतिज्ञापत्र, १९४८	१७	१३	१५	२५	१०	१७	१४	१३
२) बाल विकास	७	७	८	६	७	६	५	६
३) महिला विकास	७	११	७	१९	९	६	७	६
४) युवकांचा विकास	७	८	५	९	५	७	५	३
५) आदिवासी विकास	३	४	४	९	४	६	५	५
६) सामाजिकदृष्ट्या वंचित वर्गाचा विकास	३	४	२	४	४	४	४	४
७) ज्येष्ठ नागरिकांचे कल्याण	५	४	५	७	६	५	९	६
८) कामगार कल्याण	६	७	४	६	३	४	२	५
९) विकलांग व्यक्तींचे कल्याण	४	३	७	११	६	५	३	५
१०) लोकांचे पुनर्वसन	३	२	३	२	५	५	७	४
११) आंतरराष्ट्रीय व प्रादेशिक संघटना	११	६	१४	१९	१३	११	१०	११
१२) ग्राहक संरक्षण	४	४	५	११	५	६	५	४
१३) मूल्ये व नीतितत्त्वे	२	३	२	६	२	३	१	३
<u>एकूण</u>	<u>७५</u>	<u>७५</u>	<u>७५</u>	<u>७५</u>	<u>७५</u>	<u>७५</u>	<u>७५</u>	<u>७५</u>
एकूण	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०

महाराष्ट्र लोकसेवा आयोग

राज्यसेवा मुख्य परीक्षा : सामान्य अध्ययन- संक्षिप्त अभ्यासक्रम

मानव संसाधन विकास व मानवी हक्क

विभाग (१) : मानव संसाधन विकास

- १) भारतातील मानव संसाधन विकास
- २) शिक्षण
- ३) व्यावसायिक शिक्षण
- ४) आरोग्य
- ५) ग्रामीण विकास

विभाग (२) : मानवी हक्क, जागतिक संघटना आणि उपेक्षितांचे विकास कार्यक्रम

- १) मानवी हक्क
- २) बालविकास
- ३) महिला विकास
- ४) युवकांचा विकास
- ५) आदिवासी विकास
- ६) सामाजिकदृष्ट्या वंचित वर्गाचा विकास
- ७) वयोवृद्ध लोकांचे कल्याण
- ८) कामगार कल्याण
- ९) विकलांग व्यक्तीचे कल्याण
- १०) लोकांचे पुनर्वसन
- ११) आंतरराष्ट्रीय व प्रादेशिक संघटना (२१)
- १२) ग्राहक संरक्षण अधिनियम २०१९
- १३) मूल्ये, नितीतत्त्वे आणि प्रमाणके

विभाग (१) : मानव संसाधन विकास

१) भारतातील मानव संसाधन विकास

- १) भारतातील लोकसंख्येची सद्यस्थिती
- २) लोकसंख्या धोरण
- ३) आधुनिक समाजातील मानव संसाधनाचे महत्त्व आणि आवश्यकता
- ४) भारतातील बेरोजगारीची समस्या
- ५) मानवसंसाधन व शिक्षण क्षेत्रात कार्य करणाऱ्या विविध संस्था (११)

२) शिक्षण

- १) मानव संसाधन विकासाचे आणि सामाजिक बदलाचे साधन म्हणून शिक्षणाचा विचार

- २) भारतातील (पूर्व प्राथमिक ते उच्च शिक्षण) शिक्षण प्रणाली
- ३) समस्या आणि प्रश्न
- ४) कमकुवत घटकांचे शिक्षण
- ५) शासनाची शैक्षणिक धोरणे, योजना व कार्यक्रम
- ६) शिक्षणाचा प्रसार, विनियमन आणि सनियंत्रण करणाऱ्या शासकीय व स्वयंसेवी संस्था
- ७) जागतिकीकरण आणि खाजगीकरण याचा भारतीय शिक्षणावरील परिणाम
- ८) शैक्षणिक संस्था (५)

३) व्यावसायिक शिक्षण

- १) व्यावसायिक /तंत्रशिक्षण
- २) राष्ट्रीय कौशल्य विकास कार्यक्रम
- ३) व्यावसायिक शिक्षण

४) आरोग्य

- १) जागतिक आरोग्य संघटना (डब्ल्यूएचओ)
- २) आरोग्यविषयक पायाभूत संरचना
- ३) भारतातील आरोग्यविषयक समस्या आणि मुद्दे
- ४) भारतातील आरोग्यविषयक कार्यक्रम (४)

५) ग्रामीण विकास

- १) पंचायत राज व्यवस्थेचे सक्षमीकरण
- २) ग्रामीण विकासाशी संबंधित बाबी
- ३) शेती आणि शेतकरी कल्याणविषयक विविध योजना आणि कार्यक्रम
- ४) ग्रामीण क्षेत्रातील पायाभूत विकास (५)
- ५) ग्रामीण रोजगार योजना (३)

विभाग (२) : मानवी हक्क, जागतिक संघटना आणि उपेक्षितांचे विकास कार्यक्रम

१) मानवी हक्क

- १) मानवी हक्काची आंतरराष्ट्रीय मानके
- २) भारतातील मानवी हक्कविषयक बाबी
- ३) मानवी हक्कापासून वंचित असलेल्यांच्या समस्या
- ४) जागतिकीकरण आणि त्याचा भारतीय समाजाच्या विभिन्न क्षेत्रांवरील परिणाम

२) बालविकास

- १) समस्या व प्रश्न (४)
- २) शासकीय धोरण, कल्याणकारी योजना आणि कार्यक्रम (३)
- ३) आंतरराष्ट्रीय संस्थांची भूमिका, स्वयंसेवी संघटना, अशासकीय संस्था व सामुदायिक साधने

३) महिला विकास

- १) महिलाविषयक समस्या व प्रश्न (४)
- २) महिला विकासासाठी शासकीय धोरण, योजना आणि कार्यक्रम
- ३) आंतरराष्ट्रीय संघटनांची कार्ये, स्वयंसेवी आणि सामुदायिक साधने

४) युवकांचा विकास

- १) समस्या व प्रश्न (३)
- २) शासकीय धोरण, विकास योजना आणि कार्यक्रम (२)
- ३) आंतरराष्ट्रीय संस्था, स्वयंसेवी संघटना आणि सामुहिक साधने

५) आदिवासी विकास

- १) समस्या व प्रश्न (३)
- २) शासकीय धोरण, विकास योजना आणि कार्यक्रम (२)
- ३) आंतरराष्ट्रीय संस्था, स्वयंसेवी संघटना आणि सामूहिक साधने

६) सामाजिकदृष्ट्या वंचित वर्गाचा विकास

- १) समस्या व प्रश्न (२)
- २) शासकीय धोरण, कल्याण योजना व विकास कार्यक्रम (२)
- ३) आंतरराष्ट्रीय संस्था, स्वयंसेवा संघटना व सामूहिक सहभाग

७) वयोवृद्ध लोकांचे कल्याण

- १) समस्या व प्रश्न
- २) शासकीय धोरण – कल्याण योजना व कार्यक्रम
- ३) विकासविषयक कार्यक्रमांमध्ये त्यांच्या सेवांचे उपयोजन
- ४) आंतरराष्ट्रीय संस्था, स्वयंसेवी संघटना यांची भूमिका आणि वयोवृद्धांच्या विकासासाठी सामूहिक सहभाग

८) कामगार कल्याण

- १) समस्या व प्रश्न (४)
- २) शासकीय धोरण, कल्याण योजना व कार्यक्रम (२)
- ३) आंतरराष्ट्रीय संस्था, समाज व स्वयंसेवी संघटना

९) विकलांग व्यक्तीचे कल्याण

- १) समस्या व प्रश्न (२)
- २) शासकीय धोरण, कल्याण योजना व कार्यक्रम (२)
- ३) आंतरराष्ट्रीय संस्था, स्वयंसेवी संघटना यांची भूमिका

१०) लोकांचे पुनर्वसन

- १) विकास प्रकल्प व नैसर्गिक आपत्ती यामुळे बाधित लोक
- २) पुनर्वसनाचे कार्यतंत्र धोरण व कार्यक्रम – कायदेविषयक तरतुदी
- ३) पुनर्वसनाच्या निरनिराळ्या पैलूंचा विचार – आर्थिक, सांस्कृतिक, सामाजिक व मानसशास्त्रीय

११) आंतरराष्ट्रीय व प्रादेशिक संघटना (२१)

- १) संयुक्त राष्ट्रे आणि तिची विशेषीकृत अभिकरणे
- २) अपेक APEC
- ३) आशियान ASEAN
- ४) ब्रिक्स BRICS
- ५) कॉमनवेल्थ (राष्ट्रकूल) Commonwealth of Nations
- ६) युरोपियन युनियन European Union
- ७) आंतरराष्ट्रीय न्यायालय ICJ
- ८) आंतरराष्ट्रीय कामगार संघटना ILO
- ९) नॅफ्टा NAFTA
- १०) अलिप्त राष्ट्र चळवळ NAM
- ११) आफ्रिकन युनियन OAU
- १२) ओपेक OPEC
- १३) प्रादेशिक व्यापक भागीदारी RCEP
- १४) सार्क SAARC
- १५) सॅफ्टा SAFTA
- १६) संयुक्त राष्ट्र मानवधिकार परिषद UNCHR
- १७) संयुक्त राष्ट्रांचे निर्वासितासाठी हायकमिशनर UNHRC
- १८) अंक्टॉड UNCTAD
- १९) युएनडीपी UNDP
- २०) युनेस्को UNESCO
- २१) युनिसेफ UNICEF

१२) ग्राहक संरक्षण अधिनियम २०१९

- १) ग्राहक संरक्षण अधिनियम २०१९
- २) ग्राहकांचे हक्क - ग्राहक कल्याण निधी
- ३) ग्राहक विवाद व निवारण यंत्रणा व मंच

१३) मूल्ये, नितीतत्त्वे आणि प्रमाणके

- * विविध औपचारिक व अनौपचारिक संस्थांमार्फत सामाजिक मानके, मूल्ये व नितीतत्त्वाची जोपासना -
१. सामाजिक मानके, मूल्ये व नितीतत्त्वे -
 २. सामाजीकरण
 ३. कुटुंब
 ४. धर्म
 ५. शिक्षण
 ६. प्रसारमाध्यमे

मानव संसाधन विकास व मानवी हक्क

विभाग (१) : मानव संसाधन विकास : सविस्तर अभ्यासक्रम

(१) भारतातील मानव संसाधन विकास

१) भारतातील लोकसंख्येची सद्यस्थिती -

अ) संख्यात्मक स्वरूप -

१. आकारमान
२. वृद्धी व वृद्धीदर
३. वय
४. लिंग
५. ग्रामीण आणि नागरी लोकसंख्या
६. जन्मदर
७. मृत्यूदर

ब) गुणात्मक स्वरूप -

१. शिक्षण
२. आरोग्य
३. मानव विकास निर्देशांक

२) लोकसंख्या धोरण -

१. लोकसंख्या विस्फोट
२. २०५० पर्यंतचे लोकसंख्या धोरण व नियोजन

३) आधुनिक समाजातील मानव संसाधनाचे महत्त्व आणि आवश्यकता -

१. मानव संसाधन नियोजनामध्ये अंतर्भूत असलेली विविध तत्त्वे आणि घटक
२. मनुष्यबळ विकासाशी संबंधित समस्या

४) भारतातील बेरोजगारीची समस्या -

१. स्वरूप आणि प्रकार
२. भारतातील रोजगार क्षेत्रातील कल, विभिन्न उद्योग विभाग आणि क्षेत्रातील कुशल कामगारांची मागणी
३. बेरोजगारी कमी करण्यासाठी शासनाचे धोरण व विविध योजना

५) मानवसंसाधन व शिक्षण क्षेत्रात कार्य करणाऱ्या विविध संस्था -

- 11) AICTE ए.आय.सी.टी.ई.
- 2) IMC आय.एम.सी.
- 3) IIM आय.आय.एम.
- 4) IIT आय.आय.टी.
- 5) ITIs आय.टी.आय.
- 6) NCERT एन.सी.ई.आर.टी.
- 7) NCTE एन.सी.टी.ई.
- 8) NCVT एन.सी.व्ही.टी.

- 9) NIEA एन.आय.ई.ए.
- 10) RUSA रुसा
- 11) UGC यु.जी.सी.

(२) शिक्षण

१) मानव संसाधन विकासाचे आणि सामाजिक बदलाचे साधन म्हणून शिक्षणाचा विचार –

२) भारतातील (पूर्व प्राथमिक ते उच्च शिक्षण) शिक्षण प्रणाली –

३) समस्या आणि प्रश्न –

१. शिक्षणाचे सार्वत्रिकीकरण
२. शिक्षणाचे व्यवसायिकीकरण
३. शैक्षणिक दर्जा वाढ
४. गळतीचे प्रमाण

४) कमकुवत घटकांचे शिक्षण –

१. मुलीकरिता शिक्षण
२. सामाजिकदृष्ट्या व आर्थिकदृष्ट्या उपेक्षित घटकांचे शिक्षण
३. विशेष क्षमता/दिव्यांग/अधू घटकांचे शिक्षण
४. अल्पसंख्यांकांचे शिक्षण

५) शासनाची शैक्षणिक धोरणे, योजना व कार्यक्रम –

१. गुणवत्तेचा शोध
२. ई-अध्ययन
३. शिक्षणाचा हक्क २००९
४. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०१९

६) शिक्षणाचा प्रसार, विनियमन आणि सनियंत्रण करणाऱ्या शासकीय व स्वयंसेवी संस्था –

१. अनौपचारिक शिक्षण
२. औपचारिक शिक्षण
३. प्रौढ शिक्षण

७) जागतिकीकरण आणि खाजगीकरण याचा भारतीय शिक्षणावरील परिणाम

८) शैक्षणिक संस्था

१. राष्ट्रीय ज्ञान आयोग
२. राष्ट्रीय उच्च शिक्षण व संशोधन आयोग
३. आयआयटी
४. आयआयएम
५. एनआयटी

(३) व्यावसायिक शिक्षण

१) व्यावसायिक / तंत्रशिक्षण –

१. मानव संसाधन विकासाचे साधन म्हणून व्यावसायिक शिक्षणाचा विचार
२. भारतातील, विशेषतः महाराष्ट्रातील सद्यस्थिती, शिक्षणप्रणाली व प्रशिक्षण
३. शासकीय धोरणे, योजना व कार्यक्रम
४. समस्या, प्रश्न व त्यावर मात करण्यासाठी प्रयत्न

५. व्यावसायिक आणि तंत्र शिक्षणाचा प्रसार, विनियमन करणाऱ्या आणि अधिस्वीकृती देणाऱ्या संस्था

२) राष्ट्रीय कौशल्य विकास कार्यक्रम

१. राष्ट्रीय कौशल्य विकास महामंडळ
२. उद्योग संस्था भागीदारी (इंटरनॅशनल आणि अॅप्रेंटिसशिप)
३. क्षेत्रनिहाय रोजगाराच्या संधी
४. एखाद्याने स्वतःचे उद्योजकशीलतेचे युनिट स्थापन करणे.

३) व्यावसायिक शिक्षण -

१. ग्रामीण भागात व्यावसायिक शिक्षण नेण्याची रणनीती
२. लहान वयात व्यावसायिक शिक्षणाचा परिचय (प्राथमिक शिक्षण वयोगटानंतर १४+)
३. सेवा क्षेत्रातील व्यावसायिक शिक्षण (अतिथ्य, रुग्णालये, पॅरामेडिकल इ.)
४. महिला सबलीकरणासाठी व्यावसायिक शिक्षण
५. व्यावसायिक शिक्षणाशी संबंधित सरकारी कार्यक्रम (अद्यावत)
६. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०१९ (एनईपी २०१९) व व्यावसायिक शिक्षण

(४) आरोग्य

१) जागतिक आरोग्य संघटना (डब्ल्यूएचओ) -

१. उद्देश
२. रचना
३. कार्य आणि कार्यक्रम

२) आरोग्यविषयक पायाभूत संरचना -

१. भारतातील आरोग्यसेवा यंत्रणा
२. भारताचे आरोग्य धोरण
३. भारतातील आरोग्यविषयक महत्त्वाची आकडेवारी

३) भारतातील आरोग्यविषयक समस्या आणि मुद्दे -

१. कुपोषण
२. माता मृत्यूदर

४) भारतातील आरोग्यविषयक कार्यक्रम -

१. आरोग्याचे विविध उपक्रम
१. जननी-बाल सुरक्षा योजना
२. नॅशनल रुरल हेल्थ मिशन
३. प्रधानमंत्री स्वास्थ्य सुरक्षा योजना (पी.एम.एस.एस.वाय.)

(५) ग्रामीण विकास

१) पंचायत राज व्यवस्थेचे सक्षमीकरण

२) ग्रामीण विकासाशी संबंधित बाबी -

१. ग्रामपंचायतीची विकासातील भूमिका
२. जमीन सुधारणा आणि विकास
३. ग्रामीण विकासात सहकारी संस्थांची भूमिका
४. ग्रामीण विकासात अंतर्भूत असणाऱ्या वित्तीय संस्था (एस.एच.जी., सूक्ष्मवित्त)

३) शेती आणि शेतकरी कल्याणविषयक विविध योजना आणि कार्यक्रम

४) ग्रामीण क्षेत्रातील पायाभूत विकास -

१. ऊर्जा
२. परिवहन
३. गृहनिर्माण
४. दळणवळण
५. ग्रामीण पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता कार्यक्रम

५) ग्रामीण रोजगार योजना

१. राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना (NREGS)
२. मिशन अंत्योदय
३. ग्राम स्वराज्य अभियान

पेपर (३) मानव संसाधन विकास व मानवी हक्कावरील प्रश्नांचे विश्लेषण

विचारल्या गेलेल्या प्रश्नांची घटक व उपघटकनिहाय संख्या

विभाग पहिला : मानव संसाधन विकास

घटक - उपघटक/ प्रश्न व गुणसंख्या	२०१२	२०१३	२०१४	२०१५	२०१६	२०१७	२०१८	२०१९	
१) भारतातील मानव संसाधन विकास									
१) भारतातील लोकसंख्येची सद्यःस्थिती	५	४	३	२	२	३	४	-	
२) लोकसंख्याविषयक धोरण व योजना	४	२	२	८	४	-	३	-	
३) मानव संसाधन नियोजनाचे महत्त्व आणि गरज	२	३	२	६	-	५	५	३	
४) भारतातील बेरोजगारीचे स्वरूप, प्रकार आणि समस्या	३	५	५	७	४	३	-	५	
५) मनुष्यबळ विकासाकरिता कार्यरत शासकीय संघटना	१	३	२	३	१	२	२	५	
एकूण	१५	१७	१४	२६	११	१३	१४	१३	

२) शिक्षण

१) मानव संसाधन विकास व बदलाचे साधन	८	-	३	५	६	१	-	२
२) भारतातील (पूर्व प्राथमिक ते उच्च शिक्षण) शिक्षण	११	२	१	९	७	३	३	४
३) शिक्षणविषयक समस्या आणि प्रश्न	-	-	-	-	-	-	-	४
४) कमकुवत घटकांचे शिक्षण	१	५	२	१०	-	२	५	५
५) शासनाची शैक्षणिक धोरणे, योजना व कार्यक्रम	४	८	७	१४	८	५	११	५
६) शिक्षण विनियमन व सनियंत्रण करणाऱ्या संस्था	-	-	-	-	-	-	-	३
७) जागतिकीकरण-खाजगीकरणाचा शिक्षणावरील परिणाम	२	२	२	३	-	१	३	२
८) शैक्षणिक आयोग व संस्था	१	५	५	४	८	४	६	२
एकूण	२७	२२	२०	४५	२९	१५	२९	२७

३) व्यावसायिक शिक्षण

१) व्यावसायिक/तंत्र शिक्षण - प्रशिक्षण, धोरणे	-	१	-	५	४	११	३	३
३) व्यावसायिक व तंत्र शिक्षणाचा प्रसार	-	१०	४	२०	३	७	२	२
३) राष्ट्रीय कौशल्य विकास कार्यक्रम	३	-	१	३	१	१	३	१०
एकूण	३	११	५	२८	८	१९	८	१५

४) आरोग्य

१) जागतिक आरोग्य संघटना - उद्देश, रचना, कार्ये	४	३	३	५	३	१३	३	२
२) आरोग्यविषयक पायाभूत संरचना	३	२	४	७	१	४	४	१
३) भारतातील आरोग्यविषयक समस्या आणि मुद्दे	२	२	-	४	-	-	२	१
४) भारतातील आरोग्यविषयक कार्यक्रम	५	३	५	७	५	४	४	४
एकूण	१४	१०	१२	२३	९	९	१३	८

५) ग्रामीण विकास

घटक - उपघटक/ प्रश्न व गुणसंख्या	२०१२	२०१३	२०१४	२०१५	२०१६	२०१७	२०१८	२०१९
१) पंचायत राज व्यवस्थेचे सक्षमीकरण	२	१	३	-	४	-	१	२
२) ग्रामीण विकासाशी संबंधित बाबी	१	४	५	-	५	१	१	५
३) शेती आणि शेतकरी कल्याण	-	२	३	३	१	१	२	२
४) ग्रामीण क्षेत्रातील पायाभूत विकास	२	९	२	३	३	३	२	३
५) ग्रामीण रोजगार योजना	-	-	४	१	-	३	४	-
एकूण	५	१६	१७	७	१३	८	१०	१२

विभाग दुसरा : मानवी हक्क व विकास कार्यक्रम

घटक - उपघटक/ प्रश्न व गुणसंख्या	२०१२	२०१३	२०१४	२०१५	२०१६	२०१७	२०१८	२०१९
१) जागतिक मानवी हक्क प्रतिज्ञापत्र								
१) मानवी हक्काची आंतरराष्ट्रीय मानके	५	२	५	५	४	५	६	५
२) भारतातील मानवी हक्कविषयक बाबी	४	२	५	७	३	५	३	४
३) मानवी हक्कापासून वंचितांच्या समस्या	५	६	३	८	१	३	२	२
४) जागतिकीकरणाचा भारतीय समाजावरील परिणाम	३	३	२	५	२	४	३	२
एकूण	१७	१३	१५	२५	१०	१७	१४	१३

२) बाल विकास

१) समस्या व प्रश्न - अर्भक मृत्यूसंख्या, कुपोषण	३	३	२	३	१	-	१	१
२) बाल कामगार, मुलांचे शिक्षण, इत्यादी	३	३	-	१	३	१	१	-
३) शासकीय धोरणे, कल्याण योजना आणि कार्यक्रम	-	-	५	२	३	५	३	३
४) आंतरराष्ट्रीय अभिकरणे, स्वयंसेवी संघटना	१	१	१	-	-	-	-	२
एकूण	७	७	८	६	७	६	५	६

३) महिला विकास

१) समस्या व प्रश्न - स्त्रीपुरुष असमानता	१	२	-	२	२	१	-	-
२) महिलांविरुद्धी हिंसाचार, स्त्रीभ्रूण हत्या	२	२	-	१	-	१	-	-
३) महिलांचे सबलीकरण - शासकीय धोरण	३	६	४	१०	५	३	५	३
४) आंतरराष्ट्रीय संस्था, स्वयंसेवी संघटना	१	१	३	६	४	१	२	३
एकूण	७	११	७	१९	९	६	७	६

४) युवकांचा विकास

१) समस्या व प्रश्न - बेरोजगारी, असंतोष	१	१	१	१	१	२	१	-
२) अमली पदार्थांचे व्यसन, इत्यादी	१	१	-	१	-	१	-	१
३) शासकीय धोरणे - विकास योजना व कार्यक्रम	४	३	१	३	२	४	३	२
४) आंतरराष्ट्रीय संस्था, स्वयंसेवी संघटना	१	३	३	४	२	-	१	-
एकूण	७	८	५	९	५	७	५	३

५) आदिवासी विकास

१) समस्या व प्रश्न - कुपोषण	-	१	१	४	१	१	२	-
२) अलिप्तता, एकात्मिकरण व विकास, आदिवासी चळवळ	१	१	१	१	-	१	-	१
३) शासकीय धोरण, कल्याण कार्यक्रम	२	२	२	२	२	३	३	४
४) आंतरराष्ट्रीय संस्था, स्वयंसेवी संघटना	-	-	-	२	१	१	-	-
एकूण	३	४	४	९	४	६	५	५

६) सामाजिकदृष्ट्या वंचित वर्गाचा विकास (अजा, अज, विजा/भज, इतर मागासवर्ग)

१) समस्या व प्रश्न - संधीतील असमानता	१	१	१	१	३	-	१	-
२) शासकीय धोरण, कल्याण व विकास कार्यक्रम	२	३	-	१	३	३	२	४
३) आंतरराष्ट्रीय संस्था, स्वयंसेवा संघटना व साधनसंपत्ती	-	-	१	-	-	१	१	-
एकूण	३	४	२	४	४	४	४	४

७) वयोवृद्ध लोकांचे कल्याण

१) समस्या व प्रश्न	१	२	२	१	-	१	२	१
२) शासकीय धोरण - योजना, वयोवृद्धांचा विकास	३	२	२	४	४	२	३	१
३) विकासविषयक कार्यक्रमांमध्ये ज्येष्ठांच्या सेवांचे उपयोजन	१	-	-	१	-	-	१	-
३) आंतरराष्ट्रीय संस्था, स्वयंसेवी संघटना यांची भूमिका	-	-	१	१	२	२	३	४
एकूण	५	४	५	७	६	५	९	६

८) कामगार कल्याण

१) समस्या व प्रश्न - कामाची स्थिती, मजुरी	३	२	-	३	१	१	-	१
२) संघटित व असंघटित क्षेत्र	-	१	१	-	-	-	-	१
३) शासकीय धोरण, कल्याण योजना व कार्यक्रम	१	३	२	३	१	२	२	३
४) आंतरराष्ट्रीय संस्था, समाज व स्वयंसेवी संघटना	२	१	१	-	१	१	-	-
एकूण	६	७	४	६	३	४	२	५

९) विकलांग व्यक्तींचे कल्याण

१) समस्या व प्रश्न - शैक्षणिक व रोजगार संधी	१	१	२	२	२	-	१	-
२) शासकीय धोरण, कार्यक्रम, रोजगार व पुनर्वसन	३	२	५	९	४	५	२	२
३) आंतरराष्ट्रीय संस्था, स्वयंसेवी संघटना यांची भूमिका	-	-	-	-	-	-	-	३
एकूण	४	३	७	११	६	५	३	५

१०) लोकांचे पुनर्वसन (विकास प्रकल्प व नैसर्गिक आपत्ती यांमुळे बाधित लोक)

१) विकास प्रकल्प व नैसर्गिकमुळे बाधित लोक	-	-	-	-	-	-	-	१
२) पुनर्वसनाचे कार्यतंत्र धोरण व कार्यक्रम	२	१	२	२	२	४	४	२
३) पुनर्वसनाच्या निरनिराळ्या पैलूंचा विचार	१	१	१	-	३	१	३	१
एकूण	३	२	३	२	५	५	७	४

११) आंतरराष्ट्रीय व प्रादेशिक संघटना

१) संयुक्त राष्ट्र आणि तिची विशेषीकृत अभिकरणे	४	३	४	१	५	३	२	२
२) अॅपेक APEC	-	-	१	-	१	२	१	-
३) आशियान ASEAN	१	-	१	१	१	१	-	१
४) ब्रिक्स BRICS	-	-	-	-	-	-	-	-
५) कॉमनवेल्थ (राष्ट्रकूल) Commonwealth of Nations	-	-	१	-	-	-	१	-
६) युरोपियन युनियन European Union	-	-	-	२	२	२	१	१
७) आंतरराष्ट्रीय न्यायालय ICJ	१	-	-	१	१	१	-	१
८) आंतरराष्ट्रीय कामगार संघटना ILO	१	-	२	३	-	-	१	-
९) नॅफ्टा NAFTA	-	-	-	-	-	-	-	-
१०) अलिप्त राष्ट्र चळवळ NAM	-	१	-	३	-	-	२	-
११) आफ्रिकन युनियन OAU	-	-	-	-	-	-	-	२
१२) ओपेक OPEC	-	-	-	१	१	१	१	१
१३) प्रादेशिक व्यापक भागीदारी RCEP	-	-	-	-	-	-	-	-
१४) सार्क SAARC	२	-	३	५	२	१	१	१
१५) सॅफ्टा SAFTA	-	-	-	-	-	-	-	-
१६) संयुक्त राष्ट्र मानवधिकार परिषद UNCHR	-	-	-	-	-	-	-	-
१७) संयुक्त राष्ट्रांचे निर्वासितासाठी हायकमिशनर UNHCR	-	-	-	-	-	-	-	-
१८) अंक्टांड UNCTAD	-	-	-	-	-	-	-	१
१९) युएनडीपी UNDP	-	१	-	-	-	-	-	-
२०) युनेस्को UNESCO	-	-	-	-	-	-	-	-
२१) युनिसेफ UNICEF	२	१	२	२	-	-	-	१
एकूण	११	६	१४	१९	१३	११	१०	११

१२) ग्राहक संरक्षणकायदा २०१९

१) ग्राहक अधिनियमाची ठळक वैशिष्ट्ये	३	२	३	६	१	४	२	२
२) ग्राहकांचे हक्क - ग्राहक कल्याण निधी	-	-	-	-	-	-	-	१
३) ग्राहक विवाद व निवारण यंत्रणा व मंच	१	२	२	५	४	२	३	१
एकूण	४	४	५	११	५	६	५	४

१३) मूल्ये व नीतितत्त्वे

१. सामाजिक मानके, मूल्ये व नीतितत्त्वे	-	१	-	२	-	-	-	२
२. सामाजीकरण	-	-	-	-	-	-	-	१
३. कुटुंब	२	१	-	२	१	२	१	-
४. धर्म	-	-	-	१	-	१	-	-
५. शिक्षण	-	-	२	१	१	-	-	-
६. प्रसारमाध्यमे	-	१	-	-	-	-	-	-
एकूण	२	३	२	६	२	३	१	३

महाराष्ट्र लोकसेवा आयोग
राज्यसेवा मुख्य परीक्षा : सामान्य अध्ययन-३
मानव संसाधन विकास व मानवी हक्क

GENERAL STUDIES –III

HUMAN RESOURCE DEVELOPMENT (HRD) AND HUMAN RIGHTS

- १) दर्जा : पदवी
- २) एकूण गुण : १५०
- ३) प्रश्नपत्रिकेचे स्वरूप : वस्तुनिष्ठ
- ४) कालावधी : २ तास

टीप :

- १) प्रश्नपत्रिकेतील प्रश्नाचे स्वरूप आणि दर्जा अशा प्रकारचा असेल की, एखादी सुशिक्षित व्यक्ती कोणताही विशेष अभ्यास न करता उत्तर देऊ शकेल ; विविध विषयातील उमेदवारांच्या सामान्य ज्ञानाची चाचणी घेणे हा त्यांचा उद्देश आहे.
- २) उमेदवारांनी अभ्यासक्रमात नमूद केलेल्या विषयातील/उपविषयांतील अद्ययावत व चालू घडामोडींचा अभ्यास करणे अपेक्षित आहे.

Note:

- 1) The Nature and standard of questions in the paper will be such that a well-educated person will be able to answer without any specialised study and its intention is to test candidate's general awareness of a variety of subjects.
- 2) It is expected from the candidates to study the latest and recent developments and happenings pertaining to the topics/sub topics mentioned below.

विभाग (१) : मानव संसाधन विकास

१) भारतातील मानव संसाधन विकास

१) भारतातील लोकसंख्येची सद्यस्थिती -

अ) संख्यात्मक स्वरूप -

१. आकारमान
२. वृद्धी व वृद्धीदर
३. वय
४. लिंग
५. ग्रामीण आणि नागरी लोकसंख्या
६. जन्मदर

७. मृत्यूदर

ब) गुणात्मक स्वरूप -

१. शिक्षण

२. आरोग्य

३. मानव विकास निर्देशांक

२) लोकसंख्या धोरण -

१. लोकसंख्या विस्फोट

२. २०५० पर्यंतचे लोकसंख्या धोरण व नियोजन

३) आधुनिक समाजातील मानव संसाधनाचे महत्त्व आणि आवश्यकता -

१. मानव संसाधन नियोजनामध्ये अंतर्भूत असलेली विविध तत्त्वे आणि घटक

२. मनुष्यबळ विकासाशी संबंधित समस्या

४) भारतातील बेरोजगारीची समस्या -

१. स्वरूप आणि प्रकार

२. भारतातील रोजगार क्षेत्रातील कल, विभिन्न उद्योग विभाग आणि क्षेत्रातील कुशल कामगारांची मागणी

३. बेरोजगारी कमी करण्यासाठी शासनाचे धोरण व विविध योजना

५) मानवसंसाधन व शिक्षण क्षेत्रात कार्य करणाऱ्या विविध संस्था -

1) AICTE ए.आय.सी.टी.ई.

2) IIM आय.आय.एम.

3) IIT आय.आय.टी.

4) IMC आय.एम.सी.

5) ITIs आय.टी.आय.

6) NCERT एन.सी.ई.आर.टी.

7) NCTE एन.सी.टी.ई.

8) NCVT एन.सी.व्ही.टी.

9) NIEA एन.आय.ई.ए.

10) RUSA रुसा

11) UGC यु.जी.सी.

Section (1) : HUMAN RESOURCE DEVELOPMENT

(1) Human Resource Development in India

1) Present Dimensions of Population in India -

a. Quantitative aspect -

1) Size

2) Growth, Growth Rate

3) Age

4) Sex

5) Rural and Urban population

- 6) Birth Rate
- 7) Mortality Rate

b. Qualitative aspect -

- 1) Education
- 2) Healthcare
- 3) Human Development Index

2) Population policy

- 1) population explosion
- 2) population projection upto 2050

3) Human Resource Planning

- 1) Importance and need of Human Resource Planning in modern society
- 2) components and factors involved in planning of Human Resources

4) Nature, Types and problems of unemployment in India

- 1) Trends in employment in India
- 2) Demand estimate of skilled manpower in different sectors and areas
- 3) government's policy and schemes to reduce unemployment

5) Institutions engaged in development of human resource and field of education

- 1) AICTE
- 2) IIM
- 3) IIT
- 4) IMC
- 5) ITIs
- 6) NCERT
- 7) NCTE
- 8) NCVT
- 9) NIEA
- 10) RUSA
- 11) UGC

२) शिक्षण

१) मानव संसाधन विकासाचे आणि सामाजिक बदलाचे साधन म्हणून शिक्षणाचा विचार -

२) भारतातील (पूर्व प्राथमिक ते उच्च शिक्षण) शिक्षण प्रणाली -

३) समस्या आणि प्रश्न -

१. शिक्षणाचे सार्वत्रिकीकरण
२. शिक्षणाचे व्यवसायिकीकरण
३. शैक्षणिक दर्जा वाढ
४. गळतीचे प्रमाण

४) कमकुवत घटकांचे शिक्षण -

१. मुलीकरिता शिक्षण
२. सामाजिकदृष्ट्या व आर्थिकदृष्ट्या उपेक्षित घटकांचे शिक्षण
३. विशेष क्षमता/दिव्यांग/अधू घटकांचे शिक्षण
४. अल्पसंख्यांकांचे शिक्षण

५) शासनाची शैक्षणिक धोरणे, योजना व कार्यक्रम -

१. गुणवत्तेचा शोध
२. ई-अध्ययन
३. शिक्षणाचा हक्क २००९
४. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०१९

६) शिक्षणाचा प्रसार, विनियमन आणि सनियंत्रण करणाऱ्या शासकीय व स्वयंसेवी संस्था -

१. अनौपचारिक शिक्षण
२. औपचारिक शिक्षण
३. प्रौढ शिक्षण

७) जागतिकीकरण आणि खाजगीकरण याचा भारतीय शिक्षणावरील परिणाम

८) शैक्षणिक संस्था

१. राष्ट्रीय ज्ञान आयोग
२. राष्ट्रीय उच्च शिक्षण व संशोधन आयोग
३. आयआयटी
४. आयआयएम
५. एनआयटी

(2) Education

- 1) **Education as a tool of HR development and social change**
- 2) **Education (Pre-primary to Higher Education) system in India**
- 3) **Problems and issues -**
 - 1) Universalisation of education
 - 2) vocationalisation of education
 - 3) Quality improvement,
 - 4) Dropout rate
- 4) **Education of Weaker Sections -**
 - 1) Education for Girls
 - 2) Socially and Economically underprivileged classes
 - 3) Handicapped
 - 4) Minorities

- 5) **Govt. policies, Schemes and programmes for Education -**
 - 1) Talent Search
 - 2) E-Learning
 - 3) Right to Education-2009
 - 4) NEP-2019 as updated
- 6) **Govt. and Voluntary Agencies** involved in promoting, regulating and monitoring-
 - 1) Formal education
 - 2) Non-formal education
 - 3) Adult education
- 7) **Impact of globalisation and privatisation on Indian education.**
- 8) **Educational Institutes and Commissions**
 - 1) National Knowledge Commission,
 - 2) National Commission for Higher Education and Research
 - 3) IIMs
 - 4) IITs
 - 5) NITs

३) व्यावसायिक शिक्षण

१) व्यावसायिक / तंत्रशिक्षण -

१. मानव संसाधन विकासाचे साधन म्हणून व्यावसायिक शिक्षणाचा विचार
२. भारतातील, विशेषतः महाराष्ट्रातील सद्यस्थिती, शिक्षणप्रणाली व प्रशिक्षण
३. शासकीय धोरणे, योजना व कार्यक्रम
४. समस्या, प्रश्न व त्यावर मात करण्यासाठी प्रयत्न
५. व्यावसायिक आणि तंत्र शिक्षणाचा प्रसार, विनियमन करणाऱ्या आणि अधिस्वीकृती देणाऱ्या संस्था

२) राष्ट्रीय कौशल्य विकास कार्यक्रम

१. राष्ट्रीय कौशल्य विकास महामंडळ
२. उद्योग संस्था भागीदारी (इंटरनॅशनल आणि अॅप्रेंटिसशिप)
३. क्षेत्रनिहाय रोजगाराच्या संधी
४. एखाद्याने स्वतःचे उद्योजकशीलतेचे युनिट स्थापन करणे.

३) व्यावसायिक शिक्षण -

१. ग्रामीण भागात व्यावसायिक शिक्षण नेण्याची रणनीती
२. लहान वयात व्यावसायिक शिक्षणाचा परिचय (प्राथमिक शिक्षण वयोगटानंतर १४+)
३. सेवा क्षेत्रातील व्यावसायिक शिक्षण (अतिथ्य, रुग्णालये, पॅरामेडिकल इ.)
४. महिला सबलीकरणासाठी व्यावसायिक शिक्षण

५. व्यावसायिक शिक्षणाशी संबंधित सरकारी कार्यक्रम (अद्यावत)
६. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०१९ (एनईपी २०१९) व व्यावसायिक शिक्षण

(3) Vocational Education

1) Vocational/ Technical Education-

- 1) As a tool of HR development.
- 2) Present status, systems and training in India particularly in Maharashtra.
- 3) Govt. policies, schemes and programs
- 4) Problems, issues and efforts to overcome them.
- 5) Institutes involved in promoting, regulating, accrediting vocational and Technical Education.

2) National Skill Development Programme

- 1) NSDC (National Skill development Corporation)
- 2) Industry Institute Partnership (Internships and Apprenticeship)
- 3) Sector wise employment opportunities
- 4) Setting up one's own entrepreneurial unit

3) Vocational education

- 1) Introducing vocational education at an early age (After Primary education Age group 14+)
- 2) Strategies in penetrating vocational education in rural areas
- 3) Vocational education in Service sector (Hospitality, Hospitals, Paramedics etc.)
- 4) Vocational education for women empowerment
- 5) Government programs related to vocational education as updated.
- 6) Vocational education - National Policy of Education-2019 (NEP 2019)

४) आरोग्य

१) जागतिक आरोग्य संघटना (डब्ल्यूएचओ) -

१. उद्देश
२. रचना
३. कार्य आणि कार्यक्रम

२) आरोग्यविषयक पायाभूत संरचना -

१. भारतातील आरोग्यसेवा यंत्रणा
२. भारताचे आरोग्य धोरण
३. भारतातील आरोग्यविषयक महत्त्वाची आकडेवारी

३) भारतातील आरोग्यविषयक समस्या आणि मुद्दे -

१. कुपोषण
२. माता मृत्यूदर

४) भारतातील आरोग्यविषयक कार्यक्रम -

१. आरोग्याचे विविध उपक्रम
१. जननी-बाल सुरक्षा योजना
२. नॅशनल रुरल हेल्थ मिशन
३. प्रधानमंत्री स्वास्थ्य सुरक्षा योजना (पी.एम.एस.एस.वाय.)

(4) Health

1) World Health Organisation (WHO)

- 1) Objective
- 2) Structure
- 3) Functions and Programmes

2) Health Infrastructure

- 1) Health policy of India
- 2) health care system in India
- 3) Vital Statistics of Health in India

3) Problems and issues related to health care

- 1) Malnutrition
- 2) Maternal Mortality Ratio

4) Health Programmes

- 1) Various schemes and programme
- 2) Janani-Bal Suraksha Yojana
- 3) National Rural Health Mission
- 4) Pradhanmantri Swasthya Suraksha Yojana (PMSSY)

५) ग्रामीण विकास

१) पंचायत राज व्यवस्थेचे सक्षमीकरण

२) ग्रामीण विकासाशी संबंधित बाबी -

१. ग्रामपंचायतीची विकासातील भूमिका
२. जमीन सुधारणा आणि विकास
३. ग्रामीण विकासात सहकारी संस्थांची भूमिका
४. ग्रामीण विकासात अंतर्भूत असणाऱ्या वित्तीय संस्था (एस.एच.जी., सूक्ष्मवित्त)

३) शेती आणि शेतकरी कल्याणविषयक विविध योजना आणि कार्यक्रम

४) ग्रामीण क्षेत्रातील पायाभूत विकास -

१. ऊर्जा

२. परिवहन
३. गृहनिर्माण
४. दळणवळण
५. ग्रामीण पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता कार्यक्रम

५) ग्रामीण रोजगार योजना

१. राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना (NREGS)
२. मिशन अंत्योदय
३. ग्राम स्वराज्य अभियान

(5) Rural Development

1) Empowerment of Panchayat Raj System

2) Issues related to Rural Development

- 1) Role of Gram-panchayat in rural development
- 2) Land reforms and development,
- 3) Role of cooperative institutes in rural development
- 4) Financial institutes involved in rural development
(Self Help Group-(SHG), Micro-finance)

3) Schemes and programmes of agriculture and farmer welfare

4) Rural infrastructure development

- 1) energy
- 2) transportation
- 3) housing
- 4) communication
- 5) water supply and sanitation programme

5) Rural employment schemes

- 1) National rural employment guarantee schemes (NREGS)
- 2) Mission Antodaya
- 3) Gram Swaraj Abhiyan

विभाग (२) : मानवी हक्क, जागतिक संघटना आणि उपेक्षितांचे विकास कार्यक्रम

१) मानवी हक्क

१) मानवी हक्काची आंतरराष्ट्रीय मानके -

१. जागतिक मानवी हक्क प्रतिज्ञापत्र (युडीएचआर १९४८)
२. लोकशाही चौकटीत मानवी हक्क आणि मानवी सभ्यतेचे पालन करण्यासाठी प्रशिक्षण देण्याची गरज

२) भारतातील मानवी हक्कविषयक बाबी -

१. युडीएचआर १९४८ चे भारताच्या संविधानातील प्रतिबिंब

२. भारतात मानवी हक्क राबविणारी आणि त्यांचे संरक्षण करणारी यंत्रणा
३. भारतातील मानवी हक्क चळवळ

३) मानवी हक्कापासून वंचित असलेल्यांच्या समस्या -

१. गरीबी
२. निरक्षरता
३. बेरोजगारी, कामगारांचे शोषण
४. सामाजिक-सांस्कृतिक-धार्मिक प्रथा
५. हिंसा व दहशतवाद, पोलीस कोठडीतील कैद्यांवरील अत्याचाराचा मुद्दा
६. भ्रष्टाचार

४) जागतिकीकरण आणि त्याचा भारतीय समाजाच्या विभिन्न क्षेत्रांवरील परिणाम

१. मानवी विकास निर्देशांक
२. बालमृत्यू प्रमाण
३. लिंग गुणोत्तर

Section II : HUMAN RIGHTS

(1) HUMAN RIGHTS

1) International human rights standards

- 1) Universal Declaration of Human Rights (UDHR 1948)
- 2) Need for training and practice of human rights and human dignity in a democratic set up.

2) Human Rights in India

- 1) UDHR reflection in the Indian Constitution
- 2) Mechanism to enforce and protect Human Rights in India
- 3) Human Rights Movement in India

3) Problems related to human rights deprivations such as

- 1) poverty
- 2) illiteracy
- 3) unemployment, exploitation of labour
- 4) social-culturalreligious practices
- 5) violence, terrorism, custodial crimes
- 6) corruption

4) Globalisation and its impact on different sections of Indian Society

- 1) Human Development Index
- 2) Infant Mortality Rate
- 3) Sex Ratio

२) बालविकास

१) समस्या व प्रश्न -

१. अर्भक मृत्यू
२. कुपोषण
३. बालकामगार
४. मुलांचे शिक्षण

२) शासकीय धोरण, कल्याणकारी योजना आणि कार्यक्रम -

१. चाईल्ड लेबर प्रोहिबिशन अँड रेग्यूलेशन अँक्ट
२. प्रोटेक्शन ऑफ डिल्ड्रन फ्रॉम सेक्स्यूअल ऑफेन्स अँक्ट
३. इंटीग्रेटेड चाईल्ड डेव्हलपमेंट सर्व्हिसेस (आयसीडीएस)

३) आंतरराष्ट्रीय संस्थांची भूमिका, स्वयंसेवी संघटना, अशासकीय संस्था व सामुदायिक साधने -

(2) Child Development

1) Problems and issues

- 1) Infant mortality
- 2) malnutrition
- 3) child labour
- 4) children education

2) Government policies, welfare schemes and programmes

- 1) Child labour (Prohibition and Regulation) Act
- 2) Protection of Children from Sexual Offence Act
- 3) Integrated Child Development Services (ICDS)

3) Role of international agencies, voluntary organizations, NGOs, community resources

३) महिला विकास

१) महिलाविषयक समस्या व प्रश्न -

१. स्त्रीपुरुष असमानता
२. महिलांविरुधी हिंसाचार
३. लिंग प्रमाण
४. स्त्री अर्भक हत्या / स्त्री भ्रूणहत्या

२) महिला विकासासाठी शासकीय धोरण, योजना आणि कार्यक्रम -

१. महिला विकास आणि महिला सक्षमीकरण,
२. अँक्रीडीएटेड सोशल हेल्थ अँक्टिव्हिटी (आशा.)

३) आंतरराष्ट्रीय संघटनांची कार्ये, स्वयंसेवी आणि सामुदायिक साधने -

(3) Women Development

1) Problems and issues of Women

- 1) Gender inequality,
- 2) violence against women,
- 3) Sex ratio,
- 4) Female infanticide & Female foeticide

2) Government policy, schemes and programmes

- 1) women development, Welfare and Empowerment
- 2) Accredited Social Health Activist (ASHA)

3) Role of international agencies, voluntary organizations and community resources.

४) युवकांचा विकास

१) समस्या व प्रश्न -

१. बेरोजगारी
२. असंतोष
३. अमलीपदार्थाचे व्यसन

२) शासकीय धोरण, विकास योजना आणि कार्यक्रम -

१. नॅशनल पॉलिसी ऑन स्किल डेव्हलपमेंट अँड एंटरप्रेन्युरशिप
२. राष्ट्रीय युवा धोरण

३) आंतरराष्ट्रीय संस्था, स्वयंसेवी संघटना आणि सामूहिक साधने

(4) Youth development

1) Problems and issues

- 1) unemployment
- 2) unrest
- 3) drug addiction

2) Government policy - development schemes and programme

- 1) National Policy on Skill Development and Entrepreneurship
- 2) National Youth Policy

3) Role of international agencies, voluntary organization and community resources.

५) आदिवासी विकास

१) समस्या व प्रश्न -

१. कुपोषण
२. एकात्मिकरण व विकास
३. आदिवासी चळवळ

२) शासकीय धोरण, विकास योजना आणि कार्यक्रम -

१. जंगलविषयक अधिकार कायदा

३) आंतरराष्ट्रीय संस्था, स्वयंसेवी संघटना आणि सामूहिक साधने -

(5) Tribal development

1) Problems and issues

- 1) Malnutrition
- 2) Integration
- 3) development

2) Tribal welfare- government policy, welfare schemes and programmes

- 1) Forest Rights Act

3) Role of international agencies, voluntary organizations and community resources.

६) सामाजिकदृष्ट्या वंचित वर्गाचा विकास

१) समस्या व प्रश्न -

१. संधीतील असमानता
- २) शासकीय धोरण, कल्याण योजना व विकास कार्यक्रम -
१. साधनसंपत्तीचे मोबिलायझेशन (संघटित करून वापर करणे)
- ३) आंतरराष्ट्रीय संस्था, स्वयंसेवा संघटना व सामूहिक सहभाग -

(6) Development for Socially deprived classes

1) Problems and issues

- 1) Inequality in opportunity

2) Government Policy, welfare schemes and development programs

- 1) Resource mobilisation

3) Role of international agencies, Voluntary Organisations and Community participation.

७) वयोवृद्ध लोकांचे कल्याण

- १) समस्या व प्रश्न
- २) शासकीय धोरण - कल्याण योजना व कार्यक्रम
- ३) विकासविषयक कार्यक्रमांमध्ये ज्येष्ठांच्या सेवांचे उपयोजन
- ४) आंतरराष्ट्रीय संस्था, स्वयंसेवी संघटना यांची भूमिका आणि वयोवृद्धांच्या विकासासाठी सामूहिक सहभाग

(7) Welfare for aged People

- 1) Problems and issues
- 2) Government Policy - welfare schemes and programs
- 3) Utilisation of their services in developmental activities.
- 3) Role of international agencies, Voluntary Organisations and Community participation for their development.

८) कामगार कल्याण

१) समस्या व प्रश्न -

१. कामाची स्थिती
२. मजुरी
३. आरोग्य
४. संघटित व असंघटित क्षेत्रांशी संबंधित समस्या
- २) शासकीय धोरण, कल्याण योजना व कार्यक्रम -
- ३) आंतरराष्ट्रीय संस्था, समाज व स्वयंसेवी संघटना -

(8) Labour Welfare

1) Problems and issues related to organised and unorganised sectors

- 1) working conditions
- 2) wages
- 3) health and problems

- 2) **Government Policy, welfare schemes and programs**
- 3) **Role of international agencies, community and Voluntary Organisations.**

९) विकलांग व्यक्तीचे कल्याण

१) समस्या व व प्रश्न –

१. शैक्षणिक संधीधील असमानता
२. रोजगाराच्या संधीमधील असमानता

२) शासकीय धोरण, कल्याण योजना व कार्यक्रम –

१. रोजगार व पुनर्वसन

३) आंतरराष्ट्रीय संस्था, स्वयंसेवी संघटना यांची भूमिका–

(9) Welfare of disabled persons

1) Problems and issues

- 1) inequality in educational opportunity .
- 2) inequality in employment opportunity .

2) Government Policy

- 1) welfare schemes and programs

3) Role of international agencies, Voluntary Organisations in employment and rehabilitation.

१०) लोकांचे पुनर्वसन

- १) विकास प्रकल्प व नैसर्गिक आपत्ती यामुळे बाधित लोक
- २) पुनर्वसनाचे कार्यतंत्र धोरण व कार्यक्रम – कायदेविषयक तरतुदी
- ३) पुनर्वसनाच्या निरनिराळ्या पैलूंचा विचार – आर्थिक, सांस्कृतिक , सामाजिक व मानसशास्त्रीय

(10) People's Rehabilitations

- 1) People affected by Development projects and Natural Calamities
- 2) Strategy and programs - Legal Provisions
- 3) Consideration of different aspects like economic, cultural, social, psychological etc.

११) आंतरराष्ट्रीय व प्रादेशिक संघटना

- १) संयुक्त राष्ट्रे आणि तिची विशेषीकृत अभिकरणे
- २) अॅपेक APEC
- ३) आशियान ASEAN
- ४) ब्रिक्स BRICS
- ५) कॉमनवेल्थ (राष्ट्रकूल) Commonwealth of Nations
- ६) युरोपियन युनियन European Union
- ७) आंतरराष्ट्रीय न्यायालय ICJ
- ८) आंतरराष्ट्रीय कामगार संघटना ILO
- ९) नॅफ्टा NAFTA

- १०) अलिप्त राष्ट्र चळवळ NAM
- ११) आफ्रिकन युनियन OAU
- १२) ओपेक OPEC
- १३) प्रादेशिक व्यापक भागीदारी RCEP
- १४) सार्क SAARC
- १५) सॅफ्टा SAFTA
- १६) संयुक्त राष्ट्र मानवधिकार परिषद UNCHR
- १७) संयुक्त राष्ट्रांचे निर्वासितासाठी हायकमिशनर UNHRC
- १८) अंक्टांड UNCTAD
- १९) युएनडीपी UNDP
- २०) युनेस्को UNESCO
- २१) युनिसेफ UNICEF

(11) International and Regional Organisations

- 1) United Nations and its specialised agencies
- 2) APEC
- 3) ASEAN
- 4) BRICS
- 5) Commonwealth of Nations
- 6) European Union
- 7) ICJ
- 8) ILO
- 9) NAFTA
- 10) NAM
- 11) OAU
- 12) OPEC
- 13) RCEP
- 14) SAARC
- 15) SAFTA
- 16) UNCHR
- 17) UNCTAD
- 18) UNDP
- 19) UNESCO
- 20) UNHRC
- 21) UNICEF

१२) ग्राहक संरक्षण अधिनियम २०१९

- १) ग्राहक संरक्षण अधिनियम २०१९
२. व्याख्या
३. उद्दिष्ट
१. ठळक वैशिष्ट्ये
 - २) ग्राहकांचे हक्क – ग्राहक कल्याण निधी
 - ३) ग्राहक विवाद व निवारण यंत्रणा –

१. निरनिराळे प्रकार, अधिकार व कार्ये
२. कार्यक्षेत्र/अधिकार क्षेत्र
३. अपिल

(12) Consumer Protection Act 2019

1) Consumer Protection Act 2019

- 1) Definitions
- 2) Objects
- 3) Salient features of the existing act
- 2) Rights of consumers
- 3) Consumer disputes and redressal machinery-**
- 1) Different kinds of Forums - Powers, functions,
- 2) Jurisdiction and procedures
- 3) Appeals.

१३) मूल्ये, नितीतत्त्वे आणि प्रमाणके

- * विविध औपचारिक व अनौपचारिक संस्थांमार्फत सामाजिक मानके, मूल्ये व नितीतत्त्वाची जोपासना –
१. सामाजिक मानके, मूल्ये व नितीतत्त्वे –
 २. सामाजीकरण
 ३. कुटुंब
 ४. धर्म
 ५. शिक्षण
 ६. प्रसारमाध्यमे

(13) Values, Ethics and Norms

- Fostering of social norms, Socialisation, values and ethics through formal and informal agencies such as
- 1) Social norms, Values and ethics
- 2) Socialisation
- 3) Family
- 4) Religion
- 5) Education
- 6) Media

(१) भारतातील मानव संसाधन विकास

भारतातील मानव संसाधन विकास : अभ्यासक्रमात नमूद विषय आणि उपविषय

- १) भारतातील लोकसंख्येची सद्यस्थिती
- २) लोकसंख्या धोरण
- ३) आधुनिक समाजातील मानव संसाधनाचे महत्त्व आणि आवश्यकता
- ४) भारतातील बेरोजगारीची समस्या
- ५) मानवसंसाधन व शिक्षण क्षेत्रात कार्य करणाऱ्या विविध संस्था (११)

१) भारतातील लोकसंख्येची सद्यस्थिती -

अ) संख्यात्मक स्वरूप -

१. आकारमान
२. वृद्धी व वृद्धीदर
३. वय
४. लिंग
५. ग्रामीण आणि नागरी लोकसंख्या
६. जन्मदर
७. मृत्यूदर

ब) गुणात्मक स्वरूप -

१. शिक्षण
२. आरोग्य
३. मानव विकास निर्देशांक

२) लोकसंख्या धोरण -

१. लोकसंख्या विस्फोट
२. २०५० पर्यंतचे लोकसंख्या धोरण व नियोजन

३) आधुनिक समाजातील मानव संसाधनाचे महत्त्व आणि आवश्यकता -

१. मानव संसाधन नियोजनामध्ये अंतर्भूत असलेली विविध तत्त्वे आणि घटक
२. मनुष्यबळ विकासाशी संबंधित समस्या

४) भारतातील बेरोजगारीची समस्या -

१. स्वरूप आणि प्रकार

२. भारतातील रोजगार क्षेत्रातील कल, विभिन्न उद्योग विभाग आणि क्षेत्रातील कुशल कामगारांची मागणी
३. बेरोजगारी कमी करण्यासाठी शासनाचे धोरण व विविध योजना

५) मानवसंसाधन व शिक्षण क्षेत्रात कार्य करणाऱ्या विविध संस्था -

- 1) AICTE ए.आय.सी.टी.ई.
- 2) IMC आय.एम.सी.
- 3) IIM आय.आय.एम.
- 4) IIT आय.आय.टी.
- 5) ITIs आय.टी.आय.
- 6) NCERT एन.सी.ई.आर.टी.
- 7) NCTE एन.सी.टी.ई.
- 8) NCVT एन.सी.व्ही.टी.
- 9) NIEA एन.आय.ई.ए.
- 10) RUSA रुसा
- 11) UGC यु.जी.सी.

मानव संसाधनाबाबतचा विविध तज्ज्ञांचा दृष्टिकोन लक्षात घेतल्यास या विभागावरील ७५ पैकी सर्वच्या सर्व प्रश्नांची अचूक उत्तरे शोधणे सोपे जाऊ शकते. मुळात अधिकाऱ्याला त्याच्या करिअरमध्ये मनुष्यबळ व्यवस्थापनाशी संबंधित सर्व बाबी सांभाळायच्या असल्याने या विषयाचा अभ्यास व तयारी ही फक्त परीक्षाच नव्हे तर नेमणूक झाल्यानंतरही उपयोगी ठरणारी आहे.

१) भारतातील लोकसंख्येची सद्यस्थिती -

- * अभ्यासाला सुरुवात करण्यापूर्वी प्रत्येक घटकावरील प्रमुख संकल्पनांची यादी करून त्या समजून घ्याव्यात. उदा. मानवी साधनसंपत्ती, लोकसांख्यिकी लाभांश (Demographic Dividend), मानव विकास निर्देशांक, या संकल्पना व त्यांचे भारताच्या दृष्टीने असलेले महत्त्व व अर्थव्यवस्था, तसेच समाजावरील त्यांचा प्रभाव याची माहिती संकलित करावी.
- * उत्पादक लोकसंख्येची गुणवत्ता, कौशल्यवृद्धी व कार्यक्षमता वाढविण्यासाठी समाजातील उपलब्ध साधने व यंत्रणा यांचा वापर करणे म्हणजे मनुष्यबळ विकास असे समजले जात असल्याने मानवी साधनसंपत्तीच्या विकासातील शिक्षण, व्यावसायिक शिक्षण, प्रशिक्षण, कौशल्ये, आरोग्य यांसारख्या घटकातील परस्परसंबंध व महत्त्व वस्तुनिष्ठरीत्या अभ्यासावा.
- * लोकसंख्या हा मानवी संसाधनाच्या विकासातील अत्यंत महत्त्वाचा घटक आहे. त्या दृष्टीने २०११ व २००१ च्या जनगणना अहवालातील महत्त्वपूर्ण आकडेवारीचे तुलनात्मक आकलन करावे. उदा. लोकसंख्या, लोकसंख्यावाढ, स्त्री-पुरुष प्रमाण, साक्षरता, स्त्री साक्षरता, पुरुष साक्षरता, लोकसंख्येची घनता इ. बाबतीत भारताच्या माहितीबरोबरच महाराष्ट्राचा तुलनात्मक अभ्यास करावा.
- * याबाबतची माहिती स्टडी सर्कलच्या 'महाराष्ट्र सांख्यिकी २०२१' या संदर्भग्रंथात अचूक व अद्ययावत अशी आहे.
- * जनगणना अहवालातील महत्त्वाचे कल विचारात घेऊन त्याचे अचूक विश्लेषण अधिक नेमकेपणाने करताना माहितीचे संकलन तक्ते व नोट्समध्ये केल्यास परीक्षेच्या अगोदर सरावासाठी ते लाभदायक ठरते.

२) लोकसंख्या धोरण

- * लोकसंख्या नियोजन व त्यासंबंधीच्या शासकीय योजनांची व धोरणांचा अभ्यास करावा. तसेच भारतातील व विविध राज्यांतील घटत्या स्त्री-पुरुष प्रमाणाची स्थिती बिकट असून त्याबाबत केंद्राने आणि राज्यशासनांनी राबविलेल्या उपक्रम, स्त्रीभ्रूणहत्या रोखण्यासंदर्भात कार्यरत स्वयंसेवी संस्था व कायद्यातील महत्त्वाच्या तरतुदींचा अभ्यास करावा.
- * लोकसंख्या धोरण २००० मधील महत्त्वाच्या घटकांचा व त्या धोरणामध्ये अंदाजित केलेल्या २०५० पर्यंत लोकसंख्येचे कल नेमकेपणाने अभ्यासावा. या लोकसंख्या धोरणाद्वारे भारताच्या लोकसंख्या नियंत्रण कार्यक्रमातील महत्त्वाच्या शासकीय धोरणांची तयारी करावी.
- * मानवी संसाधनाचे नियोजन आधुनिक समाजाच्या दृष्टीने कसे महत्त्वपूर्ण आहे याचे नेमकेपणाने आकलन करावे "भारत २०२०" या एपीजे अब्दुल कलाम यांच्या पुस्तकातून वाचावे.
- * लोकसंख्येचा अभ्यासाची तयारी करताना पुढील मुद्यावर भर द्यावा - लोकसंख्यावाढीच्या समस्येचे स्वरूप, लोकसंख्या-वाढीची कारणे व दुष्परिणाम, लोकसंख्येची ठळक वैशिष्ट्ये, लोकसंख्या वाढीचा कल, लोकसंख्या शिक्षण व त्याचे महत्त्व, लोकसंख्यावाढ नियंत्रणाचे विविध उपाय, लोकसंख्या वाढ नियंत्रणाचे शासकीय प्रयत्न, त्यांचे यशापयश.
- * लोकसंख्यावाढ ही भारतीय समाजातील महत्त्वपूर्ण समस्या आहे. या समस्येचे स्वरूप, लोकसंख्या विस्फोटाच्या अवस्थेतील भारत, लोकसंख्या वाढीचा वेग, त्यावर वेळीच उपाय केले नाहीत तर भविष्यात निर्माण होणारी स्थिती, यासारख्या मुद्यांचे चित्र आकडेवारीसहित लक्षात ठेवावे.

३) आधुनिक समाजातील मानव संसाधनाचे महत्त्व आणि आवश्यकता

- * भारताच्या मानव साधनसंपत्तीशी निगडित विविध समस्यांचे विविध अचूक संदर्भासह अवलोकन करताना मानव संसाधनचा विकास राष्ट्रविकासाच्या दृष्टीने कसा महत्त्वपूर्ण आहे, यावर भर देणे महत्त्वाचे आहे. कारण लोकसांख्यिकी लाभांशाचा योग्य लाभ होण्यासाठी मानव साधनसंपत्तीच्या विकासाचे योग्य नियोजन गरजेचे आहे.
- * १९९१ पासून भारतामध्ये खाऊजा (LPG) धोरणाची अंमलबजावणी झाल्यामुळे देशाची अर्थव्यवस्था वेगाने वाढली. त्यातून विविध क्षेत्रातील रोजगाराची संधी एका बाजूला वाढली असली तरी दुसऱ्या बाजूला अकुशल कामगारांच्या बेकारीत भर पडली. सेवाक्षेत्राचा विकास होत असताना कृषी क्षेत्रातील प्रगती मात्र अपेक्षित प्रमाणात झालेली नाही. त्यामुळे त्याचा ताण अर्थव्यवस्थेच्या इतर क्षेत्रावर पडून काही नव्या समस्या निर्माण झाल्या. या सर्वांचा परीक्षाभिमुख अभ्यास करून त्यावरचे उपाय शोधण्यावर भर द्यावा.

४) भारतातील बेरोजगारीची समस्या

- * भारताच्या मानव संसाधनाच्या विकासातील समस्यांचा रोजगारनिर्मितीवर पडणारा प्रभाव अभ्यासावा. आवश्यक आहे. रोजगारनिर्मिती संदर्भातील धोरणांचा अभ्यास करताना, सद्यःस्थितीतील रोजगारनिर्मिती कार्यक्रमांवर अधिक भर द्यावा. भारतातील रोजगाराची सद्यःस्थिती व कल यांचा मानवी संसाधन विकासाच्या संदर्भात अभ्यास करावा. त्यासाठी रोजगारनिर्मितीशी व बेरोजगारीशी निगडित सर्व संकल्पना अचूक समजून घ्याव्यात. भारतातील बेरोजगारीचे स्वरूप व कारणे यांची तयारी वस्तुनिष्ठ व सद्यःस्थितीतील संदर्भासह तयारी करावी.
- * महाराष्ट्र शासनाच्या रोजगारनिर्मितीविषयक कार्यक्रमांतील महत्त्वाचे टप्पे व त्यांचे मूल्यमापन करावे.
- * बेरोजगारीचे प्रकार व त्या संदर्भातील संकल्पना समजून घ्याव्यात. - छुपी बेरोजगारी, खुली बेरोजगारी, रचनात्मक बेरोजगारी, सुशिक्षित बेरोजगारी, अर्ध बेरोजगारी.
- * बेरोजगारीविषयक समित्या व त्यांच्या अहवालातील निष्कर्ष यांचे अवलोकन करावे. बेरोजगारीची समस्या सोडवणारे पंचवार्षिक योजनांतील महत्त्वपूर्ण कार्यक्रम, योजना आयोगाद्वारे त्यासंदर्भात प्रसिद्ध झालेली आकडेवारी व मूल्यमापन विचारात घ्यावे. त्यासाठी अकराव्या व बाराव्या पंचवार्षिक योजनेच्या आराखड्याचा संदर्भ घ्यावा.

- * विविध क्षेत्रांतील रोजगारनिर्मितीच्या प्रवाहांचा वेध घेताना कृषी, वस्तूनिर्मिती व सेवाक्षेत्रातील रोजगार- निर्मितीविषयक प्रवाह व कल यावर भर द्यावा. सेवा क्षेत्रातील रोजगारनिर्मितीत मनुष्यबळ नियोजनासाठी शासनाचे उपक्रम व महत्त्वाच्या धोरणांचा अभ्यास करावा. रोजगारनिर्मितीचा शिक्षण, व्यावसायिक शिक्षण, कौशल्ये, प्रशिक्षण, अनुभव यांच्याशी असलेले सहसंबंध अभ्यासावेत. पंचवार्षिक योजनांच्या सुरुवातीपासून रोजगार निर्मिती सरकारचे महत्त्वाचे धोरण राहिले. सहावी पंचवार्षिक योजना ही योजनांची योजना म्हणून ओळखली जाते. केंद्रातील युपीए (२००४-२०१४) आणि एनडीए सरकार (१९७९-२००४, २०१४- २०२४) दोघांनी आर्थिक विकासास मानवी चेहरा देण्याचे जाहीर करताना रोजगार निर्मितीवर विशेषतः उत्पादक व शाश्वत रोजगार निर्मितीवर भर दिल्याने राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना व तत्सम उतापदक रोजगार योजना सुरु झाल्या. स्वयंरोजगारासाठी विविध लाभार्थींना प्रशिक्षण देणारे अनेक उपक्रम राबविले जातात. या सर्वांवर प्रश्न विचारले जातात.
- * महाराष्ट्र शासनाच्या रोजगारनिर्मितीविषयक कार्यक्रमांचा आढावा घेऊन या कार्यक्रमांतील महत्त्वाचे टप्पे आणि या योजनांचे मूल्यमापन करावे. .
- * रोजगारनिर्मिती व ग्रामीण विकास यांचा सहसंबंध महत्त्वाचा असल्याने ग्रामीण भागातील रोजगारविषयक समस्यांचे आणि त्यासंदर्भातील शासनांच्या कार्यक्रमांचे आणि धोरणांचे आकलन त्या दृष्टीने महत्त्वाचे आहे. उदा., नरेगा भारत निर्माण योजना, अशा योजनांची सद्यःस्थितीतील आकडेवारी मिळवावी

५) मानवसंसाधन व शिक्षण क्षेत्रात कार्य करणाऱ्या विविध संस्था (११)

- * मानव संसाधनाच्या विकासामध्ये सहभागी असणाऱ्या स्वयंसेवी संस्था व त्यांची कार्यपद्धती अभ्यासावी. या स्वयंसेवी संस्थांचे वृत्तपत्रांमध्ये प्रसिद्ध होणारे अहवाल व तपशिलांचे संकलन करावे.
- * एन.सी.ई.आर.टी., एन.आय.ई.पी.ए., यू.जी.सी., मुक्त विद्यापीठे, ए.आय.सी.टी.ई. (अखिल भारतीय तंत्रशिक्षण परिषद), औद्योगिक प्रशिक्षण संस्था, एन.सी.व्ही.टी. (राष्ट्रीय व्यावसायिक शिक्षण परिषद), आय.एम.सी. (भारतीय वैद्यकीय परिषद) या महत्त्वपूर्ण संस्थांचा सविस्तर अभ्यास करावा.
- * या सर्व संघटना मानवी संसाधन चा संघटनात्मक पातळीवर विकास करताना महत्त्वाचे योगदान देतात. मुक्त शिक्षणप्रणालीने भारतात साक्षरतेची कवाडे अनेकांना उपलब्ध केलेली आहेत. खाजगी शिक्षण संस्थांनी, विशेषतः उच्च व व्यावसायिक क्षेत्रात मोठे योगदान दिलेले आहे. अभिमत विद्यापीठे, व्यावसायिक शिक्षण संस्था, औद्योगिक प्रशिक्षण केंद्रे व संशोधन संस्था - यांनी केलेल्या कामगिरीमुळे भारत, जगभर बीपीओसाठी लागणारे मनुष्यबळ पुरवू शकतो.
- * या सर्व संस्थांची स्थापना, रचना व कार्यपद्धती, त्यांची धोरणे आणि आराखड्यांचा परामर्श घ्यावा. त्यासाठी केंद्रीय मानव साधनसंपत्ती विकास मंत्रालयाची वेबसाइट व या संस्थांच्या वेबसाइट्स पाहाव्यात.

भारतातील मानव संसाधन विकास : घटक व उपघटकनिहाय प्रश्नसंख्या

घटक -उपघटक/ प्रश्न व गुणसंख्या	२०१२	२०१३	२०१४	२०१५	२०१६	२०१७	२०१८	२०१९
१) भारतातील लोकसंख्येची सद्यःस्थिती	५	४	३	२	२	३	४	-
२) लोकसंख्याविषयक धोरण व योजना	४	२	२	८	४	-	३	-
३) मानव संसाधन नियोजनाचे महत्त्व आणि गरज	२	३	२	६	-	५	५	३
४) भारतातील बेरोजगारीचे स्वरूप, प्रकार आणि समस्या	३	५	५	७	४	३	-	५
५) मनुष्यबळ विकासाकरिता कार्यरत शासकीय संघटना	१	३	२	३	१	२	२	५
एकूण	१५	१७	१४	२६	११	१३	१४	१३

१) भारतातील लोकसंख्येची सद्यस्थिती

जनगणना

- १) २०११ च्या जनगणनेचे घोषवाक्य कोणते ?
- १) लोकाभिमुख
२) आपली जनगणना, आपले भवितव्य
३) शिक्षणाभिमुख
४) समुदायाभिमुख
- २) पुढील (a), (b), (c) विधानांचा व त्यांच्या (p), (q), (r) कारणांचा विचार करा :
- a) आसाम राज्याकरता १९८१ चे लोकसंख्या आकडे इंटरपोलेशनने ओढले गेले.
b) १९९१ चे जम्मू व काश्मीरचे लोकसंख्या आकडे इंटरपोलेशनने ओढले गेले.
c) मणिपूर राज्याच्या सेनापती जिल्ह्यातील माओमाराम, पाओ माता व पुरळ उपविभागाकरिता २००१ चे लोकसंख्या आकडे अंदाजित होते.
p) आसामामधील खळबळीमुळे १९८१ मध्ये जनगणना होऊ शकली नाही.
q) प्रशासकीय व तांत्रिक कारणास्तव जम्मू व काश्मीरचे १९९१ चे लोकसंख्या आकडे खारीज करावे लागले.
r) सदरील उपविभागातील खळबळीमुळे २००१ ची जनगणना होऊ शकली नाही.
- विधाने (a), (b), (c) बरोबर आहेत. कोणती कारणे त्या त्या विधानाकरिता योग्य आहेत ?
- १) (p) नाही व (q) नाही
२) (q) नाही व (r) नाही
३) (p) नाही व (r) नाही
४) कोणतेही बरोबर नाही

भारतीय लोकसंख्येचे संख्यात्मक स्वरूप

(१) आकारमान

- १) पुढीलपैकी न्यून लोकसंख्या असलेला देश कोणता ?
- १) जपान
२) भारत
३) चीन
४) बांगला देश
- २) २०११ जनगणनेच्या आधारे भारतात सर्वात जास्त लोकवस्ती असलेल्या जिल्ह्याचे नाव काय ?
- १) दिंडीगुल
२) २४ परगणा
३) दरभंगा
४) ठाणे
- ३) पुढील कोणते विधान अयोग्य आहे ?
- १) भारत आकारात यु. एस. ए. च्या दोन पंचमांश आहे परंतु भारताची लोकसंख्या यु. एस. ए. व यु. एस. एस. आर. च्या एकत्र लोकसंख्येच्या अडीच पट आहे.
२) भारत प्रतिवर्षी आपल्या लोकसंख्येत एक ऑस्ट्रेलिया जोडत आहे.
३) भारताची लोकसंख्या आफ्रिका व लॅटिन अमेरिकेतील ५५ देशांच्या एकत्र लोकसंख्येएवढी आहे.
४) भारतात आज प्रत्येक मिनिटाला ७४ मुले जन्मतात.

(२) वृद्धी व वृद्धीदर

- १) भारतीय जनगणना अहवालाने (२००१) २० व्या शतकातील लोकसंख्या वाढीचे गतीचे चार टप्प्यांमध्ये वर्गीकरण केलेले आहे. काळ व टप्पा यात योग्य जोड्या जुळवा.
- a) १९०१ - १९२१
b) १९२१ - १९५१
c) १९५१ - १९८१
d) १९८१ - २००१
- i) अतिवाढीची भिती घालविली
ii) लोकसंख्येची मंद वाढ
iii) स्थिर वाढ
iv) वेगवान वाढ

पर्यायी उत्तरे -

	(a)	(b)	(c)	(d)
१)	(i)	(ii)	(iii)	(iv)
२)	(ii)	(iii)	(iv)	(i)
३)	(iv)	(iii)	(ii)	(i)
४)	(iii)	(iv)	(i)	(ii)

- २) पुढील दोनपैकी कोणते भारताच्या जलद लोकसंख्या वाढीचे कारण नाही ?
A) उष्णकटिबंधातील वातावरण B) सार्वत्रिक विवाह

पर्याय -

- १) केवळ (A) २) केवळ (B) ३) दोन्हीही नाहीत ४) दोन्हीही
३) लोकसंख्येत बदल घडवून आणण्यास कोणते घटक कारणीभूत ठरतात ?
a) जननक्षमता b) मर्त्यता c) विस्थापन d) स्थलांतर

पर्यायी उत्तरे :

- १) केवळ (a) घटक बरोबर आहे. २) (b) आणि (c) घटक बरोबर आहेत.
३) (a), (b) आणि (c) घटक बरोबर आहेत. ४) वरील सर्व घटक बरोबर आहेत.

(३) वय आणि अयुर्मान

- १) खालीलपैकी कोणत्या आशियाई देशांचे सरासरी आयुर्मान भारतापेक्षा जास्त आहे ?
अ) चीन ब) बांगला देश क) श्रीलंका ड) भूतान इ) नेपाळ
योग्य पर्याय निवडा :
१) ब, क आणि ड २) ब आणि इ ३) अ, ड आणि इ ४) अ आणि क

(४) लिंग गुणोत्तर

- १) लिंग गुणोत्तर म्हणजे -
१) पुरुष व स्त्रिया यांच्यामधील संबंध
२) जनसंख्येतील प्रौढ पुरुष संख्या आणि प्रौढ-स्त्री यांमधील गुणोत्तर.
३) जनसंख्येतील स्त्री संख्या आणि पुरुष संख्या यांमधील गुणोत्तर.
४) प्रत्येक १००० पुरुषांमागे स्त्रियांची संख्या.
२) लोकसंख्या अंदाज अहवाल २००१ नुसार, खालीलपैकी कोणत्या राज्यामधील लिंग गुणोत्तर, २००१ च्या तुलनेत २०२६ मध्ये चांगले राहिल ?
१) गुजरात २) बिहार ३) राजस्थान ४) पंजाब
३) खालीलपैकी विधाने विचारात घ्या.
a) भारतात २०१२-१४ मधील सरासरी लिंगोत्तर प्रमाण (sex ratio) हजार पुरुष जन्माच्या तुलनेत महिला जन्मदर हा ९०६ होता तो २०१४-१६ मध्ये घट होऊन ८९८ झालेला आहे.
b) नुकत्याच नीती आयोगाने घोषित केलेल्या आरोग्य निर्देशांकानुसार भारतात मुलींचा जन्मदर (SRB) मुलांच्या तुलनेत २१ पैकी १७ मोठ्या राज्यात घटला आहे.

पर्यायी उत्तरे :

- १) विधाने (a) बरोबर, (b) चूक २) विधान (b) बरोबर, (a) चूक
३) दोन्हीही विधाने चुकीची ४) दोन्हीही विधाने बरोबर

(५) ग्रामीण आणि नागरी लोकसंख्या

- १) २०११ च्या जनगणनेतील आकडेवारीनुसार भारतातील शहरीकरणाचे प्रमाण त्यापूर्वीच्या गणनेशी तुलना करता
१) घटले आहे
२) मागच्या इतकेच आहे
३) थोडेसे वाढले आहे
४) लक्षणीयरीत्या घटले आहे

(६) जन्मदर

(७) मृत्यूदर व बालमृत्यूदर

- १) भारताची जनगणना २०११ च्या आकडेवारीनुसार खालीलपैकी कोणत्या राज्यात (दर हजारी) अर्भक मृत्यूचे प्रमाण सर्वाधिक आहे ?
१) पश्चिम बंगाल
२) बिहार
३) उत्तर प्रदेश
४) मध्य प्रदेश
- २) भारतातील अर्भक मृत्यू दरासंबंधी पुढीलपैकी कोणती विधाने सत्य आहेत ?
a) अर्भक मृत्यू दर म्हणजे दर हजारो जिवंत जन्मास येणाऱ्या अर्भकांपैकी दोन वर्षाखालील अर्भकाच्या मृत्यूची संख्या.
b) नजीकच्या वर्षात भारतात अर्भक मृत्यू दरात वाढ आढळून आली आहे.
c) अर्भक मृत्यू दर २०१६ साली ३४ एवढा होता तर २०११ च्या जनगणनेवेळी तो ४४ एवढा होता.

पर्यायी उत्तरे :

- १) (a), (b), (c) २) (b), (c) ३) (a), (c) ४) (a), (b)
- ३) आर्थिक पाहणी २०१२-१३ च्या संदर्भात खालीलपैकी कोणते विधान/विधाने बरोबर आहे/आहेत ?
a) महाराष्ट्रात स्त्रियांचे आयुर्मान पुरुषांपेक्षा जास्त आहे.
b) तामिळनाडूपेक्षा महाराष्ट्रामध्ये अर्भक मृत्यूदर जास्त आहे.
c) तामिळनाडूपेक्षा महाराष्ट्रात मृत्यूदर कमी आहे.

पर्यायी उत्तरे -

- १) (a), (b) आणि (c) २) (a) आणि (b) ३) (b) आणि (c) ४) (c) आणि (a)
- ४) लोकसंख्या शंकूची पुढील :
a) केनियासारख्या देशाचा, जेथे जन्म व मृत्यू दर अधिक आहे, लोकसंख्या शंकू तळास निमुळता व झपाट्याने वर रुंदावलेला आढळतो.
b) भारतासारख्या देशात जेथे मृत्यूदर कमी होत आहे लोकसंख्या शंकू तरुण वयोगटात रुंद आहे.
c) जपानसारख्या देशात कमी जन्मदर लोकसंख्या शंकू तळास रुंद करतो.
वरील कोणती आकृती चुकीची आहे ?
१) (a) आणि (b) २) (b) आणि (c) ३) (a) आणि (c) ४) वरील कोणताही पर्याय योग्य नाही

लोकसंख्येची घनता

- १) ४.२ अब्ज लोकसंख्येसह आशिया हा सर्वात दाट मनुष्यवस्ती असलेला खंड आहे. ही आशियाई लोकसंख्या एकूण जागतिक लोकसंख्येच्या किती टक्के आहे ?
१) ५१% २) ६०% ३) ७०% ४) ८०%

भारतीय लोकसंख्येचे गुणात्मक स्वरूप

(१) शिक्षण

- १) पुढील कोणते विधान सत्य आहे ?
- १) साक्षरतेत महाराष्ट्राचा देशातील क्रमांक २०११ मध्ये २००१ च्या तुलनेत सुधारला.
२) साक्षरतेत महाराष्ट्राचा देशातील क्रमांक २००१ च्या तुलनेत २०११ मध्ये घसरला.
३) साक्षरतेत महाराष्ट्राचा २००१ मधील देशातील क्रमांकात २०११ मध्ये बदल झाला नाही.
४) असे क्रमांक प्रत्यक्षात लावताच येत नाहीत.
- २) २०११ च्या जनगणनेनुसार महाराष्ट्राचा साक्षरता दर हा देशाच्या सरासरीपेक्षा जास्त आहे आणि साक्षरतेच्या बाबतीत राज्यांच्या यादीत महाराष्ट्र स्थानी आहे.
- १) द्वितीय २) तृतीय ३) चतुर्थ ४) पंचम

(२) आरोग्य

(३) मानव विकास निर्देशांक

- १) २०१५ च्या मानव विकास निर्देशांक अहवालानुसार भारताचे मानव विकासात १८८ देशांमध्ये कोणते स्थान होते ?
- १) १३० वे स्थान २) १३२ वे स्थान ३) १३३ वे स्थान ४) १३४ वे स्थान
- २) मूलभूत मानवी क्षमतांमधील सरासरी वाढ मोजण्यासाठी मानवी विकास निर्देशांक सूत्रणाचे आधार कोणते ?
- a) दिर्घायुचे निर्देशक b) शिक्षण प्राप्ती c) उत्पन्नाचा स्तर d) सभ्य राहणीमानाचा दर्जा
- वरीलपैकी कोणती विधाने **बरोबर** आहे ?
- १) (b) आणि (c) फक्त २) (a), (b) आणि (d) फक्त
३) (a) आणि (c) फक्त ४) (c), (d) आणि (a) फक्त
- ३) खालीलपैकी कोणते आंतरराष्ट्रीय विकास ध्येय आहे/त ?
- १) इ. स. २०१५ पर्यंत सर्व मुलांना प्राथमिक शिक्षणाचे सार्वत्रिकीकरण.
२) इ. स. २०२० पर्यंत पाच वर्षा आतील बालकांमधील बालमृत्यूचे प्रमाण २/३ पर्यंत कमी करणे.
३) इ. स. २०१० पर्यंत माता मृत्यू तीन-चतुर्थांश कमी करणे.
४) इ. स. २०२० पर्यंत अति दारिद्र्यात राहणाऱ्या लोकांचे प्रमाण १/२ पर्यंत कमी करणे.
- वरीलपैकी कोणती विधान/ने **बरोबर** आहे/त ?
- १) (a) फक्त (c) फक्त २) (b) आणि (d) फक्त ३) (a) फक्त ४) (c) आणि (d) फक्त

२) लोकसंख्या धोरण

लोकसंख्याशास्त्र

- १) खालीलपैकी लोकसंख्याशास्त्राचे महत्त्व कोणते आहे ?
- a) लोकसंख्येचे स्वरूप समजून घेणे. b) लोकसंख्येची रचना लक्षात घेणे.
c) स्थलांतराची प्रक्रिया समजावून घेणे. d) लोकसंख्येची वर्गीकरण करणे.
- वरीलपैकी कोणते विधान/विधाने **बरोबर** आहे/आहेत ?
- १) केवळ (a) २) (a) आणि (c) ३) (a) आणि (d) ४) वरील सर्व

लोकसंख्या सिद्धांत

१) जेव्हा लोकसंख्या जास्त वाढते तेव्हा निसर्ग, नैसर्गिक आपत्तीद्वारे लोकसंख्या कमी करण्याचा प्रयत्न करतो असे कोणत्या विचारवंताने आपल्या सिद्धांताद्वारे मांडले ?

१) डॉ. स्वामी नाथन २) एमिल दरखिम ३) कार्ल मार्क्स ४) माल्थस

२) थॉमस रॉबर्ट माल्थसचे लोकसंख्येच्या संदर्भातील कोणते विधान/विधाने सत्य आहे/आहेत ?

- a) लोकसंख्या भूमितीय श्रेणीने वाढते.
b) अन्नधान्य गणितीय श्रेणीने वाढते.
c) स्त्री-पुरुषामध्ये लैंगिक आकर्षण असतेच व ते भविष्यातही कायम राहिल.
d) मानवी समाजाच्या अस्तित्वासाठी अन्न आवश्यक आहे.

पर्यायी उत्तरे :

१) केवळ (a) विधान बरोबर आहे. २) (a) आणि (b) विधाने बरोबर आहेत
३) (a), (b) आणि (c) विधाने बरोबर आहेत. ४) वरील सर्व विधाने बरोबर आहेत.

३) लोकसांख्यिकीय संक्रमण सिद्धांतानुसार खालीलपैकी कोणती प्रमाणे खरी आहेत ?

- a) हा सिद्धांत चार सलग पायऱ्यांच्या आधारे संक्रमण सिद्ध करतो.
b) हा सिद्धांत केवळ तीन सलग पायऱ्यांच्या आधारे संक्रमण सिद्ध करतो.
c) संक्रमणोत्तर समाजामध्ये जन्मदर आणि मृत्युदर कमी आढळतो.
d) हा सिद्धांत समाजाच्या आर्थिक विकासाच्या टप्प्यांवर आधारलेला आहे.

पर्यायी उत्तरे :

१) (a) आणि (c) २) (a) आणि (d) ३) फक्त (b) आणि (c) ४) (a), (c) आणि (d)

(२) लोकसंख्या विस्फोट

१) लोकसंख्या विस्फोट म्हणजे ?

- १) जन्मदरात झालेली वाढ
२) उच्च जन्मदर आणि उच्च मृत्युदर
३) जन्म आणि मृत्यू यांच्या संतुलनात मोठ्या प्रमाणात झालेला बदल
४) मृत्युदरात झालेली वाढी

२) अतिरिक्त लोकसंख्या म्हणजे काय ?

- a) देशाच्या संसाधनापेक्षा जास्त लोकसंख्या असणे.
b) पोषण क्षमतेवर लोकसंख्येचा भार पडणे.
c) नैसर्गिक साधनसंपत्ती लोकसंख्येच्या तुलनेत कमी असणे.
d) लोकसंख्यावाढीच्या तुलनेत आर्थिक विकास न होणे.

पर्यायी उत्तरे :

१) (a) फक्त २) (a) आणि (b) ३) (a), (b) आणि (c) ४) वरील सर्व

३) पुढीलपैकी अतिरिक्त लोकसंख्येची वैशिष्ट्ये कोणती आहेत ?

- a) उपलब्ध संसाधनापेक्षा जास्त लोकसंख्या असणे.
b) पोषण क्षमतेवर लोकसंख्येचा भार पडणे.
c) नैसर्गिक साधन संपत्ती लोकसंख्येच्या तुलनेत कमी असणे.
d) लोकसंख्या वाढीच्या तुलनेत आर्थिक विकास न होणे.

वरीलपैकी कोणते विधान/विधाने बरोबर आहे/आहेत ?

- १) केवळ (b) बरोबर आहे २) केवळ (c) बरोबर आहे.
 ३) (a),(b) आणि (c) बरोबर आहेत ४) वरील सर्व बरोबर आहेत
- ४) भारताला लोकसंख्येसंदर्भात होणारा फायदा कशामुळे होत आहे ?
 अ) जननदरात घट ब) सरासरी आयुर्मानात सुधारणा क) दारिद्र्याच्या स्तरामध्ये घट
 १) फक्त अ २) अ आणि क ३) अ आणि ब ४) अ, ब आणि क

लोकसंख्या परिषद

- १) पुढील दोन विधानांपैकी कोणते योग्य आहे ?
 a) पहिली भारतीय लोकसंख्या परिषद आयोजित करण्याचे श्रेय लखनौ विद्यापीठाला जाते. ही परिषद १९३६ मध्ये भरविली गेली.
 b) ते ग्यानचंद होते ज्यांनी ते पुस्तक लिहिले ज्याचे शीर्षक 'इंडियाज टीमिंग मिलीयनस्' होते.
पर्यायी उत्तरे :
 १) केवळ (a) २) केवळ (b) ३) दोन्ही ४) एकही नाही
- २) 'लोकसंख्या व विकास' या विषयावर १९९४ मध्ये कैरो येथे भरलेल्या आंतरराष्ट्रीय परिषदेत २०१५ पर्यंत साध्य करण्यात येणारी उद्दिष्टे (ध्येये) कोणती होती ?
 a) बालमृत्यूचे प्रमाण दर १००० जन्मलेल्या बालकांमध्ये ३५ बालमृत्यूपेक्षा कमी करणे.
 b) जन्मतः वय वर्षे ७५ पेक्षा जास्त आयुर्मान वाढविणे.
 c) बालमृत्यूचे प्रमाण दर १००० जन्मलेल्या बालकांमध्ये ४५ बालमृत्यूपेक्षा कमी करणे.
 d) जन्मतः वय वर्ष ७० पेक्षा जास्त आयुर्मान वाढविणे.
 वरीलपैकी कोणती विधाने बरोबर आहेत ?
 १) (a) फक्त (b) फक्त २) (b) आणि (c) फक्त ३) (c) आणि (d) फक्त ४) (a) आणि (d) फक्त
- ३) १९९४ च्या कैरो परिषदेत केवळ लोकसंख्यावाढ हा मुद्दा लावून न धरता अजून खालीलपैकी कोणत्या मुद्द्यांना प्राधान्य देण्यात आले ?
 a) कुटुंब नियोजन b) प्रजनन आरोग्य
 c) लिंग समानता d) लोकसंख्या आकार
 १) (a) आणि (b) २) (b) आणि (c) ३) (a) आणि (d) ४) वरीलपैकी नाही

(२) २०५० पर्यंतचे लोकसंख्या धोरण व नियोजन

- १) जागतिक लोकसंख्या अनुमान २०१७ नुसार सध्याच्या भारत आणि चीन यांच्या लोकसंख्या वाढीच्या दरानुसार भारत हा जगातील सर्वाधिक लोकसंख्येचा देश म्हणून चीनला मागे टाकण्याची संभाव्यता कोणत्या वर्षात आहे ?
 १) २०२५ २) २०४० ३) २०२४ ४) २०५०
- २) ११ जुलै १९८७ रोजी जगाची लोकसंख्या कोटी झाली, म्हणून ११ जुलै हा दिवस 'जागतिक लोकसंख्या दिन' म्हणून साजरा करतो.
 १) ३०० २) ४०० ३) ५०० ४) १५००
- ३) भारतीय जनगणना अहवालाने (२००१) २० व्या शतकातील लोकसंख्या वाढीचे गतीचे चार टप्प्यांमध्ये वर्गीकरण केलेले आहे. काळ व टप्पा यात योग्य जोड्या जुळवा.
 a) १९०१ - १९२१ i) अतिवाढीची भिती घालविली
 b) १९२१ - १९५१ ii) लोकसंख्येची मंद वाढ
 c) १९५१ - १९८१ iii) स्थिर वाढ
 d) १९८१ - २००१ iv) वेगवान वाढ

पर्यायी उत्तरे -

	(a)	(b)	(c)	(d)
१)	(i)	(ii)	(iii)	(iv)
२)	(ii)	(iii)	(iv)	(i)
३)	(iv)	(iii)	(ii)	(i)
४)	(iii)	(iv)	(i)	(ii)

४) २०११ साली संयुक्त राष्ट्रांच्या लोकसंख्या विभागाने २०५० सालातील जागतिक लोकसंख्येसंबंधी एक अहवाल प्रस्तुत केला. यात संभाव्य सर्वाधिक लोकसंख्येच्या २० देशांची यादी दिली गेली. त्या यादीत पुढीलपैकी कोणत्या देशाचा समावेश **नाही** ?

- १) व्हिएतनाम २) पाकिस्तान ३) ब्राझील ४) इंग्लंड

राष्ट्रीय लोकसंख्या धोरण

१) राष्ट्रीय लोकसंख्या धोरण, २००० नुसार, कोणत्या वर्षापर्यंत लोकसंख्या स्थिरीकरणाचे उद्दिष्ट साध्य होईल ?

- १) २०३५ २) २०४५ ३) २०५५ ४) २०५०

२) 'राष्ट्रीय लोकसंख्या धोरण (NPP), समिती प्रमुख म्हणून यांची निवड झाली ?

- १) डॉ. करुणाकरण २) डॉ. एम. एस. स्वामीनाथन
३) डॉ. अहलुवालिया ४) अनिल आगरवाल

३) राष्ट्रीय लोकसंख्या धोरण २००० या मुद्यावर अधिक भर देते.

- a) लोकसंख्या नियंत्रण (संख्यात्मक बाजू) b) लोकांच्या जीवनमानाचा दर्जा सुधारणे (गुणात्मक बाजू)
c) विकासासाठी नागरीकरण d) कुटुंब नियोजन

पर्यायी उत्तरे -

- १) फक्त (b) २) (a) आणि (b) ३) केवळ (c) ४) केवळ (d)

४) भारताच्या २००० सालच्या लोकसंख्या विषयक धोरणाचे दीर्घकालीन उद्दिष्ट कोणते ?

- a) गर्भनिरोधक उपायांच्या विस्तारासाठी स्वास्थ्य व मूलभूत संरचनांचा विकास करणे.
b) सन २०१० पर्यंत एकूण प्रजनन दर शून्यावर आणणे.
c) सन २०४५ पर्यंत स्थिर लोकसंख्येच्या उद्देशाची प्राप्ती करणे.
d) मुलींचे विवाहाचे वय २१ वर्षे करणे.

पर्यायी उत्तरे :

- १) (a), (b) २) (c), (d) ३) केवळ (c) ४) वरीलपैकी सर्व

५) २०४६ पर्यंत स्थिर लोकसंख्या साध्य करण्यासाठी राष्ट्रीय लोकसंख्या धोरणांतर्गत सुचविलेल्या उपाय योजनांपैकी खालीलपैकी कोणते कारण **नाही** ?

- १) १००० जन्मामागे अर्भक मर्त्यतेचा दर ३० पर्यंत खाली आणणे.
२) वैश्विक लसीकरण

३) २,००,००० जीवित जन्मामागे माता मर्त्यतेचा दर १०० पर्यंत खाली आणणे.

४) दोन मुलांपर्यंतचे लहान कुटुंब ठेवण्याचे नियम अवलंबविण्यास्तव प्रोत्साहन देणे.

६) भारतातील राष्ट्रीय लोकसंख्या धोरण कशाला उत्तेजन देते ?

- १) संयुक्त कुटुंब २) विभक्त कुटुंब
३) शहराकडून ग्रामीण भागाकडे होणारे स्थलांतर ४) ग्रामीण भागाकडून शहराकडे होणारे स्थलांतर

कुटुंबनियोजन व कुटुंबकल्याण

- १) पुढील विधानापैकी कोणते योग्य आहे ?
- a) भारतीय संविधानाचे कलम-२१, मानव विकासाशी संबंधित आहे.
b) भारतीय संविधानाच्या ४२ व्या घटनादुरुस्तीनुसार कुटुंबनियोजन व लोकसंख्या नियंत्रण समवर्ती सूचित आणण्यात आले.
- पर्याय उत्तरे :**
- १) केवळ (a) २) केवळ (b) ३) दोन्ही ४) एकही नाही
- २) पुढील दोन विधानापैकी कोणते योग्य आहे ?
- a) प्रथम पुरुष कुटुंबनियोजन शस्त्रक्रिया शिबिर १९६१ मध्ये पुणे येथे आयोजित केले गेले.
b) सुमारे १४०० पुरुषांनी १९६१ मध्ये प्रथम कुटुंबनियोजन शस्त्रक्रिया शिबिरात शस्त्रक्रिया करवून घेतल्या.
- पर्यायी उत्तरे :**
- १) केवळ (a) २) केवळ (b) ३) दोन्ही ४) एकही नाही
- ३) राष्ट्रीय लोकसंख्या योजनेच्या महत्त्वपूर्ण कृती :
- a) मुलींचे लग्नाचे वय १८ व मुलांचे लग्नाचे वय २१ पर्यंत वाढविले.
b) कुटुंब नियोजन पद्धती अवलंबण्यासाठी समूह प्रलोभन.
c) शिक्षण व्यवस्थेत लोकसंख्या शिक्षणाची ओळख करून देणे.
- पर्यायी उत्तरे -**
- १) सर्व बरोबर २) (a), (b) बरोबर ३) (c), (a) बरोबर ४) (b), (c) बरोबर
- ४) खालीलपैकी कोणत्या बाबींशी लोकसंख्या शिक्षणाचा संबंध आहे.
- a) सामाजिक-आर्थिक पर्यावरण (स्थिती) आणि लोकसंख्या यातील गुंतागुंतीचे आणि गुणात्मक संबंध.
b) लोकसंख्येचा आकार आणि वाढीची प्रक्रिया यांचा संख्यात्मक अभ्यास.
c) पर्यावरण आणि लोक यांच्यात स्नेहाचे संबंध स्थापित करण्यासंबंधीचा अभ्यास
d) समाजाची विविध वैशिष्ट्ये आणि पर्यावरण यांचा अर्थपूर्ण अभ्यास
- पर्यायी उत्तरे -**
- १) (a) फक्त २) (d) फक्त ३) (b) आणि (d) फक्त ४) (c) आणि (a) फक्त

३) आधुनिक समाजातील मानव संसाधनाचे महत्त्व आणि आवश्यकता

(१) मानव संसाधन नियोजनामध्ये अंतर्भूत असलेली विविध तत्त्वे आणि घटक

- १) मानव संसाधन विकास म्हणजे :
- a) मानव संसाधन विकास ही व्यक्तीचे ज्ञान, कौशल्य आणि क्षमता वाढविणारी प्रक्रिया आहे.
b) मानव संसाधन विकासात व्यक्तींच्या क्षमतांचा विकास करण्यासाठी धोरण, नियोजन व कार्यक्रमांची आवश्यकता असते.
c) मानव संसाधनामुळे वैयक्तिक किंवा सामूहिकरीत्या, जीवनाचा दर्जा सुधारण्यासाठी व्यक्ती सक्षम बनते. वरीलपैकी कोणते विधान/विधाने चुकीची आहे/आहेत ?
- १) फक्त (a) २) (a) आणि (b) ३) (b) आणि (c) ४) वरीलपैकी नाही
- २) पुढील विधानापैकी कोणती बरोबर आहे/त ?
- a) २१ व्या शतकात आर्थिक विकास घडवून आणण्यात नैसर्गिक संसाधने महत्त्वाची ठरतात.
b) मानव संसाधन विकासात शिक्षण व आरोग्य विकास आवश्यक ठरतो.

पर्यायी उत्तरे :

- १) फक्त (a) २) फक्त (b) ३) दोन्ही (a) व (b) बरोबर आहेत. ४) कोणतेही बरोबर नाही
- ३) मानव संसाधन विकासात खालीलपैकी कोणत्या घटकांचा समावेश होत नाही ?
- a) उद्योगधंदे व रस्ते यावरील गुंतवणूक वाढवणे.
b) शिक्षण व आरोग्य सुविधांवरील खर्च राष्ट्रीय उत्पन्नापेक्षा ३% अधिक वाढवणे.
c) सामाजिक लाभाच्या योजनांना अग्रक्रम देणे.

पर्यायी उत्तरे :

- १) फक्त (a) २) फक्त (b) ३) (a) आणि (c) ४) (a) आणि (b)
- ४) मानव संसाधन नियोजनाची उद्दिष्टे कोणती आहेत ?
- a) योग्य पदासाठी योग्य पात्रतेच्या उमेदवाराची निवड करणे.
b) उपलब्ध मनुष्यबळाची यादी तयार करणे.
c) भविष्यातील आवश्यक मनुष्यबळाचे पूर्वानुमान काढणे.
d) योग्य संख्येत मनुष्यबळाची गरज ओळखणे.
- वरीलपैकी कोणते विधान/विधाने बरोबर आहे/आहेत ?
- १) केवळ (a) विधान बरोबर आहे. २) (a) आणि (b) विधाने बरोबर आहेत.
३) (b), (c) आणि (d) विधाने बरोबर आहेत. ४) वरील सर्व विधाने बरोबर आहेत.
- ५) मानव संसाधन विकास संज्ञेमध्ये खालीलपैकी कोणत्या बाबींचा समावेश होतो ?
- a) विविध कौशल्यांचा विकास करणे. b) व्यक्तीला कार्यक्षम बनविणे.
c) व्यक्तीच्या वर्तणुकीमध्ये बदल घडवून आणणे. d) व्यक्तीचा सामाजिक - आर्थिक दर्जा उंचावणे.
- वरीलपैकी कोणते विधान/विधाने बरोबर आहे/आहेत ?
- १) फक्त (a) २) (a),(b) आणि (d) ३) वरील एकही नाही ४) वरील सर्व
- ६) मानवी संसाधन नियोजनासाठी खालील टप्प्यांचा क्रम लावा :
- १) विश्लेषण, पूर्वानुमान, नियोजन, कार्यान्वयन, मूल्यमापन
२) पूर्वानुमान, कार्यान्वयन, नियोजन, विश्लेषण, मूल्यमापन
३) नियोजन, विश्लेषण, कार्यान्वयन, पूर्वानुमान, मूल्यमापन
४) नियोजन, कार्यान्वयन, विश्लेषण, पूर्वानुमान, मूल्यमापन
- ७) मानव संसाधन व्यवस्थापनाला महत्त्व प्राप्त झाले कारण :
- a) मोठ्या प्रमाणावर उत्पादन
b) कामगारांची वाढती मागणी व रोजगाराची उपलब्धता.
c) नवीन तांत्रिक व व्यावसायिक कुशल कामगारांची वाढती मागणी
d) कार्य विभागणीचे तत्त्व लागू करणे.
- वरीलपैकी कोणते विधान/विधाने बरोबर आहे/आहेत ?
- १) फक्त (d) २) (a),(b) आणि (d) ३) (b),(c) आणि (d) ४) वरील सर्व
- ८) एका कंपनीच्या कामगाराचे ज्ञान, शिक्षण, कौशल्य आणि विशेषज्ञानाशी संदर्भात कोणती संज्ञा वापरली जाते ?
- १) मानव संसाधन २) मानवी भांडवल ३) अमूर्त संपत्ती ४) ज्ञान संपत्ती
- ९) मानवी संसाधनातील गुंतवणूक म्हणजे
- १) शिक्षण, प्रशिक्षण आणि आरोग्य सुविधांवरील खर्च
२) भौतिक, अभौतिक साधनांवरील खर्च
३) दरडोई केलेला खर्च
४) व्यवसाय, औद्योगिक क्षेत्र विकासासाठी केलेला खर्च

- १०) खालीलपैकी मानव संसाधन विकासाची कोणती उद्दिष्ट्ये आहेत ?
- मानवी संसाधनाचा महत्तम उपयोग करणे.
 - मानव संसाधनाच्या योग्यतेमध्ये वाढ करणे.
 - सक्षम कर्मचारी व कामगार वर्ग निर्माण करणे.
 - कार्यक्षम कर्मचाऱ्यांचा पुरवठा करणे.
- वरीलपैकी कोणते विधान/विधाने चुकीचे आहे/आहेत ?
- १) फक्त (c) २) (c) आणि (d) ३) (a) आणि (d) ४) वरीलपैकी नाही
- ११) मानव संसाधन विकासाचे पुढीलपैकी कोणते महत्त्व सांगता येईल ?
- भांडवलाची निर्मिती करण्याकरिता
 - मनुष्याच्या ज्ञानाची पातळी वाढविण्याकरिता
 - मनुष्यबळाची कार्यक्षमता व कौशल्य वाढविण्याकरिता
 - मनुष्याचे मनोधैर्य व दृष्टिकोन उंचावण्यासाठी
- वरीलपैकी कोणते विधान/विधाने बरोबर आहे/आहेत ?
- १) (a) आणि (c) २) (a), (b) आणि (c) ३) वरीलपैकी नाही ४) वरील सर्व
- १२) खालीलपैकी कोणती कारण/कारणे मानव संसाधन नियोजनाचे महत्त्व सांगतात ?
- अत्यंत प्रतिभावंत कर्मचारीवर्ग तयार करणे.
 - आंतरराष्ट्रीय धोरणे
 - बदल आणि स्थानांतरित करण्यासाठी प्रतिरोध.
- पर्यायी उत्तरे :**
- १) (a), (b) विधाने योग्य आहेत. २) (a), (b), (c) विधाने योग्य आहेत.
- ३) (c) विधान योग्य आहे. ४) (a), (c) विधान योग्य आहेत.

(२) मनुष्यबळ विकासाशी संबंधित समस्या

- १) मानव संसाधन विकास प्रक्रियेमध्ये खालील चलाचा/चलांचा समावेश आहे.
- भूमिका स्पष्टता
 - कार्य नियोजन
 - वाढता संवाद
- पर्यायी उत्तरे :**
- १) (a) विधान योग्य आहे २) (a),(b) विधाने योग्य आहेत.
- ३) (c) विधान योग्य आहे ४) (a),(b),(c) विधाने योग्य आहेत.
- २) योग्य जोड्या जुळवा.
a) मानव साधन विकासातील शिक्षण	i) मूल्य अभिमुखता
b) मानव साधन विकासात कृषी क्षेत्र	ii) माणसांचा माणूस म्हणून नव्हे तर साधन म्हणून विचार
c) मानव साधन विकासात औद्योगिक क्षेत्र	iii) पत सुविधांचा संपूर्ण उपयोग करणे.
d) मानव साधन विकासात तृतीय क्षेत्र	iv) एतद्देशीय आणि परिस्थितीवर आधारीत प्रयत्न
	(a)	(b)	(c)	(d)
१)	(i)	(ii)	(iii)	(iv)
२)	(iii)	(iv)	(i)	(ii)
३)	(ii)	(iii)	(i)	(iv)
४)	(iv)	(i)	(ii)	(iii)

- ३) श्रमिक शक्तीची तुलना करता येते.
 a) उद्योगात काम करणाऱ्या केवळ संघटित मजुरांशी
 b) आर्थिकदृष्ट्या सक्रिय असलेल्या लोकसंख्येशी
 c) वस्तू आणि सेवा यांच्या अर्थोत्पादनात सहभागी व्यक्तींशी
 d) केवळ अनौपचारिक क्षेत्रात काम करणाऱ्या असंघटित कामगारांशी

पर्यायी उत्तरे -

- १) (a) फक्त (d) फक्त २) (a) आणि (b) फक्त ३) (a) आणि (c) ४) (b) आणि (c)

साधनसंपत्तीचा विकास

- १) पुढीलपैकी कोणत्या विचारवंताने विकास ही एक प्रक्रिया आणि फलित असून राज्यातील नागरिकांना कमीत कमी अन्न, शिक्षण, आरोग्य सेवा आणि रोजगार यांची हमी देण्यासाठी राज्याच्या हस्तक्षेपासाठी गरज प्रतिपादित केलेली आहे ?
 १) पीटर ड्रकर २) ऑलिव्हर हार्ट ३) पॉल क्रुगमन ४) अमर्त्य सेन
- २) खाली दिलेल्या विधानांपैकी कोणते विधान अविकसित देशांबाबत **असत्य** आहे ?
 १) त्यांचे दरडोई उत्पन्न कमी असते.
 २) त्यांचा भांडवल निर्मितीचा दर कमी असतो.
 ३) त्यांच्या वास्तविक आणि संभवनीय नैसर्गिक साधन-संपत्तीचे अधिग्रहण झालेले असते.
 ४) त्यांच्याकडे पूर्णतः उपयोगात न आणलेले भरपूर मनुष्यबळ असते.

मानव संसाधन विकास मंत्रालय

- १) भारतामध्ये मानव संसाधन विकास मंत्रालयाची स्थापना कोणत्या वर्षी झाली ?
 १) १९६१ २) १९७४ ३) १९८५ ४) २०१०
- २) मानव संसाधन विकास मंत्रालयाचे कामकाज कोणत्या विभागामार्फत चालते ?
 a) शालेय शिक्षण आणि साक्षरता विभाग b) उच्च शिक्षण विभाग
 c) आरोग्य विभाग d) प्रशासकीय विभाग
- पर्यायी उत्तरे :**
 १) (a) फक्त २) (a) आणि (b) ३) (a), (b) आणि (d) ४) वरील सर्व
- ३) a) भारत सरकारने मानवी संसाधन विकास या वेगळ्या मंत्रालयाची स्थापना १९८५ मध्ये केली.
 b) तोपर्यंत तो समाज कल्याण विभागाचा एक भाग होता.
 वरील दोन विधानांपैकी कोणते **अयोग्य** आहे ?
 १) केवळ (a) २) केवळ (b) ३) कोणतेही नाही ४) दोन्हीही
- ४) खालीलपैकी कोणते मानव संसाधन विकास मंत्रालयाचे उद्देश आहे/आहेत ?
 a) राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण ठरविणे.
 b) शैक्षणिक संस्थांचा दर्जा सुधारणे.
 c) आर्थिकदृष्ट्या दुर्बळ घटकांचा शिक्षणातील टक्का वाढविणे.
 d) आंतरराष्ट्रीय विद्यापीठांचे सहकार्य घेणे.
 e) माध्यमिक शिक्षणासाठी फेलोशिप प्रदान करणे.
 वरीलपैकी कोणते विधान/विधाने **बरोबर** आहे/आहेत ?
 १) (a) विधान बरोबर आहे. २) (a) आणि (b) विधाने बरोबर आहेत.
 ३) (a), (b), (c) आणि (d) विधाने बरोबर आहेत. ४) (a), (b), (c) आणि (e) विधाने बरोबर आहेत.

४) भारतातील बेरोजगारीची समस्या

(१) स्वरूप आणि प्रकार

- १) जेव्हा एखाद्या व्यक्तीला त्याच्या कुवतीपेक्षा किंवा पात्रतेपेक्षा कमी दर्जाचे काम पत्करावे लागते त्यास म्हणतात.
a) न्यून रोजगारी b) छुपी रोजगारी

पर्यायी उत्तरे :

- १) फक्त (a) २) फक्त (b) ३) (a) आणि (b) ४) (a) व (b) दोन्हीही नाही
- २) अनैच्छिक बेकारी म्हणजे काय ?
a) पात्रता व क्षमतेनुसार काम न मिळणे. b) प्रचलित वेतनावर काम न मिळणे.
c) काम असून काम न करण्याची इच्छा. d) अपुरे काम असणे.

वरीलपैकी कोणते विधान/विधाने चुकीचे आहे/आहेत ?

- १) केवळ (a) विधान चुकीचे आहे. २) (c) आणि (d) विधाने चुकीची आहेत.
३) (b), (c) आणि (d) विधाने चुकीची आहेत. ४) केवळ (d) विधान चुकीचे आहे.

- ३) बेकारीचे प्रकार व अर्थ यांच्या जोड्या लावा.

a) यंत्रिकृत बेकारी	i) कृषी किंवा उद्योगधंद्यात निर्माण होणारी बेकारी
b) संरचनात्मक बेकारी	ii) नवीन तंत्रज्ञानामुळे निर्माण होणारी बेकारी
c) हंगामी बेकारी	iii) कल्याणकारी योजना राबविण्यासाठी शासनाकडे पैशांचा अभाव
d) नागरी बेकारी	iv) देशातील मागास भागात आर्थिक कारणामुळे दीर्घकालीन असणारी बेरोजगारी

(a) (b) (c) (d)

- १) (iii) (iv) (i) (ii)
२) (ii) (iii) (iv) (i)
३) (iv) (iii) (ii) (i)
४) (ii) (iv) (i) (iii)
- ४) भारतातील अर्धरोजगारीचे कारण कोणते ?
१) विशेष पात्रता आणि व्यावसायिक कौशल्याची गरज २) अनैच्छिक अर्धवेळ काम
३) गरजेपेक्षा जास्त कामगार भरणा ४) वरील सर्व
- ५) श्रमिक शक्तीची तुलना करता येते.
a) उद्योगात काम करणाऱ्या केवळ संघटित मजुरांशी
b) आर्थिकदृष्ट्या सक्रिय असलेल्या लोकसंख्येशी
c) वस्तू आणि सेवा यांच्या अर्थोत्पादनात सहभागी व्यक्तींशी
d) केवळ अनौपचारिक क्षेत्रात काम करणाऱ्या असंघटित कामगारांशी

पर्यायी उत्तरे -

- १) (a) फक्त (d) फक्त २) (a) आणि (b) फक्त ३) (a) आणि (c) ४) (b) आणि (c)
- ६) 'आठवडा' या संदर्भ काळाच्या आधारे एखादी व्यक्ती एका विशिष्ट आठवड्यात बेरोजगार आहे, हे कसे ठरविता येईल ?
१) आठवड्यातून एकही तास काम केलेले नाही परंतु ती व्यक्ती काम शोधते आहे किंवा कामासाठी उपलब्ध आहे.
२) आठवड्यातून सात तास सुद्धा काम केलेले नाही परंतु ती व्यक्ती काम शोधते आहे किंवा कामासाठी उपलब्ध आहे.
३) आठवड्यातून पाच तास सुद्धा काम केलेले नाही परंतु ती व्यक्ती काम शोधते आहे किंवा कामासाठी उपलब्ध आहे.
४) आठवड्यातून सहा तास सुद्धा काम केलेले नाही परंतु ती व्यक्ती काम शोधते आहे किंवा कामासाठी उपलब्ध आहे.

७) बेरोजगारीचा दर ओळखण्याचे योग्य सूत्र कोणते ?

१) $\frac{\text{बेरोजगारांची एकूण संख्या}}{\text{एकूण श्रमशक्ती}} \times १००$

२) $\frac{\text{एकूण श्रमशक्ती}}{\text{बेरोजगारांची एकूण संख्या}} \times १००$

३) $\frac{\text{बेरोजगारांची एकूण संख्या}}{\text{एकूण श्रमशक्ती}} \times १०००$

४) $\frac{\text{एकूण श्रमशक्ती}}{\text{बेरोजगारांची एकूण संख्या}} \times १०००$

८) बेकारांमध्ये सर्व व्यक्तींचा समावेश होतो की ज्या आशा आहेत -

a) काम करण्याची इच्छा आहे पण काम मिळत नाही.

b) काम करण्याची क्षमता आहे पण काम मिळत नाही

c) कामावरून रोजगार संधीच्या मर्यादांमुळे हंगामी अथवा कायम स्वरूपी कामावरून दूर केलेल्या.

d) काम करण्याची इच्छा नसलेल्या म्हणून काम टाळणाऱ्या व्यक्ती.

पर्यायी उत्तरे :

१) (a) आणि (b) २) (d) ३) (a) आणि (c) ४) (a), (b) आणि (c)

९) भारतातील बेकारीची स्थिती अभ्यासण्यासाठी राष्ट्रीय नमुना सर्वेक्षण (एन. एस. एस.) ने खालीलपैकी कोणत्या वर्गाचा उपयोग केला नाही ?

a) नियमित रोजगारी

b) स्वयं-रोजगारी

c) नैमित्तिक रोजगारी

d) अर्ध-रोजगारी

पर्यायी उत्तरे -

१) (a) आणि (c) फक्त

२) (b) आणि (d) फक्त

३) (d) फक्त

४) (c) फक्त

(२) भारतातील रोजगार क्षेत्रातील कल, विभिन्न उद्योग विभाग व क्षेत्रातील कुशल कामगारांची मागणी

१) भारतातील बेरोजगारी बाबतच्या विधानांपैकी कोणते विधान अयोग्य आहे ?

१) वाढते स्वयंचलीकरण रोजगारात वाढ करते.

२) केरळ राज्यात श्रमशक्तीचे प्रमाण घटले परंतु रोजगाराचे प्रमाणही घटले.

३) शहरी भागापेक्षा ग्रामीण भागात रोजगारात घट.

४) आर्थिक विकासाबरोबर उद्योग व सेवाक्षेत्रातील रोजगार संधीत वाढ.

२) भारतातील बेकारीबाबत काय खरे नाही ?

१) भारतातील एकूण बेकारांच्या अर्ध्यापेक्षा अधिक पश्चिम बंगाल, उत्तर प्रदेश बिहार, केरळ व तामिळनाडू या राज्यांचे रहिवाशी आहेत. (१९९० दशकातील आकडेवारी)

२) ग्रामीण क्षेत्रात बेकारीचे प्रमाण शहरी क्षेत्रापेक्षा कमी आहे.

३) उद्योग क्षेत्रात कृषी क्षेत्रापेक्षा बेकारी अधिक आहे.

४) शिक्षित लोकात बेकारी भारतात असलेल्या एकूण बेकारीच्या प्रमाणात बरीच अधिक आहे.

३) नियोजन आयोगाने सन २००२-०३ ते २०११-१२ या कालावधीसाठी पर्याप्त रोजगार वाढीच्या दराचा अंदाज व्यक्त करण्यासाठी तीन अधिकच्या गृहीतांचा उपयोग केला तो म्हणजे,

a) आधारभूत स्थिती ज्यात जी. डी. पी. वाढ ५.५% आहे.

b) आधारभूत स्थिती ज्यात जी. डी. पी. वाढ ६.५% आहे.

c) उच्च वाढ स्थिती ज्यात जी. डी. पी. वाढ ८% आहे.

d) वेगवान वाढ स्थिती ज्यात जी. डी. पी. वाढ ९% आहे.

वरीलपैकी कोणती विधाने **बरोबर** आहेत ?

१) (a), (b) आणि (c) फक्त

२) (b), (c) आणि (d) फक्त

३) (c), (d) आणि (a) फक्त

४) (a) आणि (b) फक्त

- ४) भारतातील रोजगाराबाबतची खालील विधाने विचारात घ्या.
 a) अलीकडील काळात भारताचा आर्थिक वृद्धिदर वाढत आहे. परंतु रोजगार निर्मितीदर कमी झालेला आहे.
 b) ११ व्या पंचवार्षिक योजनेचे (२००७-२०१२) ५८ दशलक्ष रोजगार निर्मितीचे ध्येय होते.
 वरीलपैकी कोणते/कोणती विधान/विधाने **बरोबर** आहेत ?
 १) (a) फक्त २) (b) फक्त
 ३) (a) आणि (b) दोन्हीही ४) (a) ही नाही आणि (b) ही नाही
- ५) पुढील दोन विधानांपैकी कोणते निखालस **चुकीचे** आहे ?
 a) पदवीधर व पदव्युत्तर पदवीधर यांच्यातील बेकारी मॅट्रीक्युलेटस्मधील बेकारीपेक्षा अधिक तीव्रतेने वाढली आहे.
 b) छुपी बेकारी सर्वसाधारणपणे शहरी भागात आढळते.
पर्यायी उत्तरे :
 १) केवळ (a) २) केवळ (b) ३) दोन्ही ४) एकही नाही
- ६) भारतात काम करू शकणाऱ्या वयोगटातील लोकसंख्येचे प्रमाण खालील कारणांमुळे/कारणामुळे वाढेल :
 अ) सरासरी आयुर्मान कमी होईल. ब) अधिक संख्येने उद्योगधंदे सुरु होतील.
 क) जन्म दर घटत राहील. ड) अधिक संख्येने लोक जास्त काळ जगतील.
 योग्य पर्याय निवडा :
 १) ब, क आणि ड २) अ आणि ब ३) फक्त क ४) फक्त ड
- ७) खालीलपैकी कोणती विधाने **बरोबर** आहेत ?
 a) भारतामध्ये मोठ्या प्रमाणात बेरोजगारी ग्रामीण क्षेत्रात आहे.
 b) कृषी क्षेत्रातील छुपी बेरोजगारी बारामाही आहे.
 c) भारतामध्ये औद्योगिकीकरणामुळे अनेक लोकांना रोजगाररहित केले आहे.
पर्यायी उत्तरे :
 १) (a), (b) विधाने योग्य आहेत. २) (a), (b), (c) विधाने योग्य आहेत.
 ३) (a) विधान योग्य आहे ४) (b), (c) विधाने योग्य आहेत.

(३) बेरोजगारी कमी करण्यासाठी शासनाचे धोरण व विविध योजना

- १) राष्ट्रीय रोजगार क्षमता वृद्धी अभियानाची (NEEM) स्थापना साली झाली.
 १) २०१७ २) २०१४ ३) २००० ४) १९९९
- २) यांनी देशातील बेकारीचे मूळ कारण लोकसंख्या वृद्धी हे जाणून बेकारीवरील प्रतिबंधक उपाय म्हणून संततिनियमनाचा पुरस्कार करण्याचे आवाहन केले होते ?
 १) डॉ. बी. आर. आंबेडकर २) र. धों. कर्वे ३) म. फुले ४) म. गांधी
- ३) न्यून बेरोजगारी वरील उपाययोजनेबाबत कोणते विधान/ने अयोग्य आहे/त ?
 a) शिक्षित श्रमशक्तीचे रूपांतर कुशल मनुष्यबळात करणे.
 b) उच्च शिक्षणामध्ये पारंपारिकतेवर भर देणे.
 c) उच्च शिक्षणात व्यावसायिक व कौशल्य शिक्षणाचा समावेश करणे.
पर्यायी उत्तरे :
 १) फक्त (a) २) फक्त (b) ३) (a) आणि (c) ४) (b) आणि (c)
- ४) कोणते मिशन हे आयुष्य व जीवनशैलीमध्ये उपयुक्त अशा मोजता येऊ शकणाऱ्या प्रभावी संरचनेच्या मूलतत्त्वावर आधारित आहे ?
 १) अंत्योदय २) दिशा ३) मनरेगा ४) सबकी योजना सबका विकास

- ५) "हुनर से रोजगार" या योजनेचा उद्देश काय ?
- ग्रामीण बलुतेदारांना रोजगाराचे कौशल्य प्रशिक्षण देणे.
 - आदरातिथ्य क्षेत्रात कुशल मनुष्यबळाची कमतरता भरून काढण्यास्तव दारिद्र्य रेषेखालील व्यक्तींकरिता योजना.
 - राष्ट्रीय रोजगार हमी योजनेअंतर्गत सुरु केलेली एक उपाययोजना.
 - केंद्र शासनाने बेरोजगार व आठव्या वर्गापेक्षा कमी शिक्षण घेतलेल्या मुलांसाठी सुरु केलेला कौशल्य प्रशिक्षण कार्यक्रम.
- ६) खालीलपैकी वैशिष्ट्यांच्या आधारे योजनेचे नाव सांगा :
- ही १९९३ साली सुरु झाली.
 - ही सुशिक्षित बेरोजगार तरुण, ज्यांच्या कुटुंबाचे उत्पन्न रु. ४०,००० प्रती वर्षी इतके आहे, त्यांच्यासाठी आहे.
 - ही ग्रामीण आणि शहरी भागांसाठी आहे.
 - हिचे मुख्य उद्दिष्ट तरुणांना स्वयंरोजगार मिळवून देणे हे आहे.
- पर्यायी उत्तरे :**
- इंदिरा गांधी रोजगार योजना
 - समग्र रोजगार योजना
 - पंतप्रधान रोजगार योजना
 - जवाहर ग्राम समृद्धी योजना
- ७) असंघटित क्षेत्रातील नागरिकांसाठी केंद्र सरकारने कोणती निवृत्ती वेतन योजना सुरु केली आहे ?
- पंतप्रधान जनधन योजना
 - पंतप्रधान सुरक्षा योजना
 - पंतप्रधान जीवन ज्योती विमा योजना
 - अटल पेन्शन योजना
- वरीलपैकी कोणती योजना **बरोबर** आहे/आहेत ?
- पर्यायी उत्तरे :**
- केवळ (c)
 - केवळ (d)
 - (a), (b) आणि (d)
 - वरील सर्व
- ८) खालीलपैकी कोणत्या योजनांचा हेतू रोजगार निर्मिती आहे ?
- मेक इन इंडिया
 - कुशल भारत योजना
 - राष्ट्रीय जीवनवृत्ती सेवा प्रकल्प
 - स्टार्ट अप इंडिया
- पर्यायी उत्तरे :**
- (a) आणि (b)
 - (a) आणि (c)
 - (a),(b) आणि (d)
 - वरील सर्व
- ९) राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेनुसार शासनाने रोजगाराची हमी देण्यात आली आहे.
- वर्षात कमीत कमी ८० दिवस
 - महिन्यात कमीत कमी १० दिवस
 - वर्षात कमीत कमी ६० दिवस
 - वर्षात कमीत कमी १०० दिवस

५) मानवसंसाधन व शिक्षण क्षेत्रात कार्य करणाऱ्या विविध संस्था

(1) AICTE ए.आय.सी.टी.ई.

- १) अखिल भारतीय तंत्रशिक्षण परिषद (AICTE) कायदा संसदेने साली संमत केला.
- १९८५
 - १९८८
 - १९८६
 - १९८७
- २) खालीलपैकी कोणते कार्य अखिल भारतीय तांत्रिक शिक्षण परिषद (AICTE) करते ?
- नवीन व्यावसायिक व तांत्रिक शिक्षण संस्था सुरु करण्यास मान्यता देणे.
 - तांत्रिक शिक्षणाचे निकष ठरविणे.
 - तांत्रिक शिक्षणाचे मूल्यमापन करणे.
- वरीलपैकी कोणते विधान/विधाने **बरोबर** आहे/आहेत ?
- फक्त (a)
 - फक्त (b)
 - वरीलपैकी नाही
 - वरीलपैकी सर्व

३) खालीलपैकी कोणत्या सांविधिक संस्था आहेत ?

a) इलेक्शन कमिशन ऑफ इंडिया

b) युनिव्हर्सिटी ग्रांट्स कमिशन

c) ऑल इंडिया कौन्सिल फॉर टेक्निकल एज्युकेशन

d) नॅशनल असेसमेंट अँड अॅक्रिडिटेशन कौन्सिल

पर्यायी उत्तरे :

१) (a),(b) आणि (c) योग्य आहेत

२) (b),(c) आणि (d) योग्य आहेत

३) (b) आणि (c) योग्य आहेत

४) (b) आणि (d) योग्य आहेत

(2) IIM आय.आय.एम.

(3) IIT आय.आय.टी.

(2) IMC आय.एम.सी.

(5) ITIs आय.टी.आय.

(6) NCERT एन.सी.ई.आर.टी.

१) शालेय शिक्षणास मदत करण्यासाठी राष्ट्रीय शिक्षण संशोधन व प्रशिक्षण परिषद (NCERT) ची स्थापना कोणत्या वर्षी करण्यात आली ?

१) १९५५

२) १९५६

३) १९९१

४) १९६१

२) पुढील विधानांपैकी कोणते बरोबर आहे ?

a) राष्ट्रीय शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद (NCERT) ही संस्था मानव संसाधन विकास मंत्रालयाची 'विद्याशाळा' म्हणून ओळखली जाते.

b) राष्ट्रीय शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद (NCERT) ही संस्था मानव संसाधन विकास मंत्रालयाची 'संशोधन शाळा' म्हणून ओळखली जाते.

पर्यायी उत्तरे :

१) फक्त (a)

२) फक्त (b)

३) (a), (b)

४) कोणतेही बरोबर नाही

३) खालीलपैकी हे NCERT चे संवैधानिक घटक नाही.

१) नॅशनल इन्स्टिट्यूट ऑफ एज्युकेशन (NIE) नवी दिल्ली

२) नॅशनल इन्स्टिट्यूट ऑफ एज्युकेशन (NIE) मुंबई

३) पंडित सुंदरलाल शर्मा सेंट्रल इन्स्टिट्यूट ऑफ व्होकेशनल एज्युकेशन (PSSCIVE) भोपाळ

४) रिजनल इन्स्टिट्यूट ऑफ एज्युकेशन (RIE) अजमेर

४) समूहातील इतरांपेक्षा वेगळी व्यक्ती शोधा? NCERT चे घटक एकके आहेत :

अ

ब

क

ड

एन.आय.इ.

आर.आय.इ.

एन.सी.टी.इ.

पी.एस.एस.सी.आय.व्ही.ई.

१) अ

२) ब

३) क

४) ड

५) कोणती संस्था राष्ट्रीय प्रज्ञाशोध परीक्षेचे संयोजन करते ?

१) एन.सी.ई.आर.टी.

२) एन.सी.ई.आर.टी.

३) एन.सी.टी.ई.

४) डी.आय.टी.ई.

६) पुढील दोन विधानांपैकी कोणते अयोग्य आहे ?

a) एनसीईआरटीने १९६३ मध्ये एनएसटीएस योजना चालू केली.

b) प्रथमतः या योजनेत सामाजिक शास्त्रे सम्मिलित नव्हती.

पर्यायी उत्तरे -

- १) केवळ (a) २) केवळ (b) ३) कोणतेही नाही ४) दोन्हीही
- ७) राष्ट्रीय शिक्षण संशोधन व प्रशिक्षण परिषदेचे (NCERT) प्रमुख कार्य म्हणजे :
- a) शिकविण्याच्या विविध पद्धतीवर संशोधन करणे आणि प्रगत तंत्राचा वापर करणे.
b) शिक्षकांसाठी प्रगत स्तरावरील सेवा पूर्व व सेवा अंतर्गत प्रशिक्षण कार्यक्रम राबविणे.
c) विविध शासकीय, निमशासकीय व खाजगी संस्थांचा विस्तार करणे व सेवा पुरविणे.
d) उच्च शिक्षणाची गुणवत्ता विकसित करणे व त्याचा प्रसार सर्व राज्यात करणे.
- वरीलपैकी कोणते विधान/विधाने बरोबर आहे/आहेत ?
- १) (a), (b) आणि (c) २) (a) आणि (b) ३) (b) आणि (c) ४) (a),(b),(c) आणि (d)
- ८) खालीलपैकी कोणती परिषद देशातील शाळा शिक्षणाचे नियोजन, पुस्तके प्रकाशन आणि व्यवस्थापन करते ?
- १) राष्ट्रीय संशोधन संस्था २) राष्ट्रीय शैक्षणिक संशोधन आणि प्रशिक्षण परिषद
३) विद्यापीठ अनुदान आयोग ४) भारतीय तंत्रज्ञान परिषद
- ९) पुढील दोन विधानांपैकी कोणते योग्य आहे ?
- a) राष्ट्रीय विकास परिषदेच्या १९ डिसेंबर २००७ रोजी झालेल्या बैठकीने ११ व्या योजनेत त्वरित आणि समाविष्ट उन्नती प्राप्त करण्यास एक केंद्रीय साधनाच्या रूपामध्ये इ-गव्हर्नन्सला सर्वोच्च प्राथमिकता प्रदान केली.
b) राष्ट्रीय विकास परिषदेने इ-गव्हर्नन्सबाबत एन. सी. इ. आर. टी. यांनी केलेल्या शिफारशी मंजूर केल्या.

पर्यायी उत्तरे -

- १) केवळ (a) २) केवळ (b) ३) (a) ही नाही व (b) ही नाही ४) (a) व (b) दोन्ही
- १०) खालीलपैकी कोणती भारतीय शालेय शिक्षणास सहाय्य करणारी शिखर संस्था आहे ?
- १) केंद्रीय माध्यमिक शिक्षण बोर्ड २) राष्ट्रीय शिक्षण संशोधन व प्रशिक्षण परिषद
३) केंद्रीय शैक्षणिक तंत्रज्ञान संस्था ४) अखिल भारतीय तंत्रशिक्षण परिषद

(7) NCTE एन.सी.टी.ई.

(8) NCVT एन.सी.व्ही.टी.

9) NIEA एन.आय.ई.ए.

- १) नॅशनल इन्स्टिट्यूट ऑफ एज्युकेशन प्लॅनिंग अँड अॅडमिनिस्ट्रेशन (NIEPA) ची स्थापना कोणत्या उद्देश्याने/ उद्देशांनी करण्यात आली ?
- a) सेवापूर्व व सेवा अंतर्गत प्रशिक्षण कार्यक्रम
b) शैक्षणिक नियोजनाच्या विविध घटकांमधील संशोधनास प्रोत्साहन आणि समन्वय साधणे.
c) शैक्षणिक नियोजनात गुंतलेल्या एजन्सीज, संस्था आणि कर्मचाऱ्यांना शैक्षणिक आणि व्यावसायिक मार्गदर्शन
d) भारतातील प्रत्येक उच्च शैक्षणिक संस्थांना स्वायत्तता प्रदान करणे.

पर्यायी उत्तरे :

- १) (a),(b) आणि (d) २) (a),(b),(c) आणि (d) ३) (a),(b) आणि (c) ४) (b),(c) आणि (d)

(10) RUSA रूसा

- १) राष्ट्रीय उच्च शिक्षा अभियान (रूसा) पंचवार्षिक योजनेच्या अंतर्गत सुरु झाली.
- १) अकराव्या २) दहाव्या ३) नवव्या ४) बाराव्या
- २) रूसा (RUSA) हे शी संबंधित आहे.
- a) प्राथमिक शिक्षण b) माध्यमिक शिक्षण c) उच्च शिक्षण d) व्यावसायिक शिक्षण

पर्यायी उत्तरे :

- १) (a) आणि (b) फक्त २) (c) फक्त ३) (d) फक्त ४) (c) आणि (d)
- ३) ही एक कं. प्रा. यो. आहे. जी पात्र राज्य उच्चस्तर शिक्षण संस्थांना वित्तीय मदत करण्याच्या उद्देशाने इ. स. २०१३ मध्ये सुरु केली गेली. केंद्रीय वित्तीय मदत (सामान्य वर्गाच्या राज्यांकरिता ६५:३५ च्या प्रमाणात आणि विशेष वर्गाच्या राज्यांकरिता ९०:१० च्या प्रमाणात) मापदंड आधारित असेल.
- १) एस.एस.ए २) आर.एम.एस.ए. ३) एन.ए.एस.ए. ४) आर.यु.एस.ए
- ४) राष्ट्रीय उच्चतर शिक्षा अभियानाचा (रुसा) मुख्य उद्देश कोणता/कोणते आहे/त ?
- a) उच्च शिक्षण संस्थांचा दर्जा सुधारणे.
b) उच्च शैक्षणिक संस्थांचे मूल्यांकन करणे.
c) अभ्यासक्रम आणि परीक्षामध्ये सुधारणा करणे.
d) शैक्षणिक संस्थांचा विस्तार उच्च शिक्षणाची सुविधा नसलेल्या प्रदेशात करणे.

पर्यायी उत्तरे :

- १) (a), (b) आणि (c) २) (a), (c) आणि (d)
३) (b), (c) आणि (d) ४) वरील सर्व (a), (b) (c) आणि (d)

(11) UGC यु.जी.सी.

- १) विद्यापीठ अनुदान आयोग कायदा, १९५६ च्या कोणत्या प्रकरणात त्याच्या कार्याचे सविस्तर वर्णन केले आहे ?
- १) प्रकरण - I २) प्रकरण - II ३) प्रकरण - III ४) प्रकरण - IV
- २) ने त्यावेळी साली पुढाकार घेऊन, ज्ञान, चित्रमुद्रीत स्वरूपात करून त्यांचा संच बनवून सर्व शिक्षक व विद्यार्थ्यांना उपलब्ध करून दिला.
- १) यू. जी. सी. - १९८४ २) एस.ई.आर.टी - १९८६
३) एन.सी.टी.ई - १९९६ ४) एन.आय.ओ.एस- १९९२
- ३) विद्यापीठ अनुदान आयोगाची स्थापना करण्याची शिफारस ने केली.
- १) कोठारी आयोग २) सार्जेंट आयोग ३) मुदलियार आयोग ४) राधाकृष्णन आयोग
- ४) 'ज्ञान-विज्ञान विमुक्तये हे ध्येयवाक्य चे आहे.
- १) यु.जी.सी. (विद्यापीठ अनुदान आयोग) २) राष्ट्रीय शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद
३) महाराष्ट्र तंत्रशिक्षण मंडळ ४) वरीलपैकी कोणतेही नाही.
- ५) खालीलपैकी कोणती संस्था विद्यापीठ अनुदान आयोगाच्या वतीने उच्च शिक्षणाचे मूल्यांकन करते ?
- a) अखिल भारतीय तंत्रशिक्षण परिषद
b) उच्च शिक्षण संचालनालय
c) राष्ट्रीय मूल्यांकन आणि प्रमाणन परिषद
d) राष्ट्रीय उच्चतर शिक्षा अभियान
- वरीलपैकी कोणता/कोणते पर्याय **बरोबर** आहे/आहेत ?
- १) फक्त (b) २) फक्त (c) ३) (b) आणि (c) ४) वरीलपैकी नाही
- ६) विद्यापीठ अनुदान आयोग (यु.जी.सी.) स्थापनेमागील प्रमुख हेतू :
- a) उच्च शिक्षण प्रणालीत सुसूत्रता आणणे.
b) सर्व शैक्षणिक विषयांची व्याप्ती वाढविणे.
c) आयुष्याच्या सर्व पैलूत शिक्षण प्रोत्साहित करणे.
d) भारतातील उच्च शिक्षण आणि संशोधनात्मक कार्याचा दर्जा राखला जावा.

पर्यायी उत्तरे :

- १) (a) आणि (d) फक्त
३) (b), (a) आणि (c) फक्त
२) (d), (a) आणि (c) फक्त
४) वरील सर्व
- ७) विद्यापीठ अनुदान आयोगाने देशातील उच्च शिक्षण संस्थांचे मूल्यांकन करण्यासाठी कोणत्या परिषदेची स्थापना १९९४ मध्ये केली ?
१) अखिल भारतीय तंत्र शिक्षण परिषद (AICTE)
२) राष्ट्रीय मूल्यांकन आणि प्रमाणन परिषद (NAAC)
३) राष्ट्रीय शिक्षण संशोधन व प्रशिक्षण परिषद (NCERT)
४) राष्ट्रीय उच्चतर शिक्षा अभियान (RUSA)
- ८) प्रादेशिक किंवा क्षेत्रीय असामंजस्य निर्माण होण्याचे खालीलपैकी कोणते कारण आहे ?
१) प्रदेशाचा असमान विकास
२) राष्ट्रीय एकात्मतेला बाधा
३) विभागातील लोकांचा मागासलेपणा
४) प्रदेशातील निरक्षरतेचे प्राबल्य
- ९) २०११ सालच्या जनगणनेतील आकडेवारीनुसार खालीलपैकी कोणते विधान **चुकीचे** नमूद केले आहे ?
१) २००१ च्या तुलनेत २०११ साली देशातील ग्रामीण कुटुंबांकडे असणारी दूरदर्शन संचांची संख्या १८.९% करून २३.४% पर्यंत वाढली आहे.
२) २०११ साली ग्रामीण घरामध्ये असणारी टेलिफोन्सची एकूण संख्या ५४.३% आहे.
३) २०११ च्या जनगणनेनुसार देशातील एकूण कुटुंबांची संख्या ३०.५ कोटी आहे.
४) २०११ च्या जनगणनेनुसार देशात ७०.६% नागरी कुटुंबांकडे नळामार्फत पिण्याच्या पाण्याची व्यवस्था आहे. तर केवळ ३०.८% ग्रामीण कुटुंबांकडेच अशी व्यवस्था आहे.
- १०) पुढील कोणते विधान **योग्य** आहे ?
a) आंध्र हे समर्पित ई-शासन नीती लागू करणारे प्रथम राज्य आहे.
b) महाराष्ट्र राज्याच्या ई-शासन नीतीची रचना डॉ. व्ही. पी. भटकर यांच्या अध्यक्षतेखालील समितीने केली.

पर्यायी उत्तरे -

- १) केवळ (a) २) केवळ (b) ३) कोणतेही नाही ४) दोन्हीही
- ११) भारत सरकार राष्ट्रीय इ-गव्हर्नन्स कार्यक्रमांतर्गत अनेक योजना राबवीत आहे. खालीलपैकी कोणती योजना या कार्यक्रमाचा भाग **नाही** ?
१) स्टेट वाईड एरिया नेटवर्क २) कॉमन सर्व्हिस सेंटर
३) स्टेट डेटा सेंटर ४) इ-इन्फॉर्मेशन टेक्नॉलॉजी अँड कम्युनिकेशन
- १२) a) संयुक्त राष्ट्रांची एकूण आठ सहस्रक विकास उद्दिष्टे, सर्व १८१ सभासदांनी २०१५ पर्यंत गाठण्याचे ठरविले होते.
b) सहस्रक विकास (MDGs) उद्दिष्टांपैकी चार उद्दिष्टे प्रत्यक्षपणे आरोग्याशी संबंधित होती.
वरील दोन विधानांपैकी कोणते खरे आहे ?
१) केवळ (a) २) केवळ (b) ३) कोणतेही नाही ४) दोन्हीही

(२) शिक्षण

शिक्षण : अभ्यासक्रमात नमूद विषय आणि उपविषय

- १) मानव संसाधन विकासाचे आणि सामाजिक बदलाचे साधन म्हणून शिक्षणाचा विचार
- २) भारतातील (पूर्व प्राथमिक ते उच्च शिक्षण) शिक्षण प्रणाली
- ३) शिक्षणविषयक समस्या आणि प्रश्न
- ४) कमकुवत घटकांचे शिक्षण
- ५) शासनाची शैक्षणिक धोरणे, योजना व कार्यक्रम
- ६) शिक्षणाचा प्रसार, विनियमन आणि सनियंत्रण करणाऱ्या शासकीय व स्वयंसेवी संस्था
- ७) जागतिकीकरण आणि खाजगीकरण याचा भारतीय शिक्षणावरील परिणाम
- ८) शैक्षणिक आयोग व संस्था (५)

- १) मानव संसाधन विकासाचे आणि सामाजिक बदलाचे साधन म्हणून शिक्षणाचा विचार
- २) भारतातील (पूर्व प्राथमिक ते उच्च शिक्षण) शिक्षण प्रणाली

३) समस्या आणि प्रश्न -

१. शिक्षणाचे सार्वत्रिकीकरण
२. शिक्षणाचे व्यवसायिकीकरण
३. शैक्षणिक दर्जा वाढ
४. गळतीचे प्रमाण

४) कमकुवत घटकांचे शिक्षण -

१. मुलीकरिता शिक्षण
२. सामाजिकदृष्ट्या व आर्थिकदृष्ट्या उपेक्षित घटकांचे शिक्षण
३. विशेष क्षमता/दिव्यांग/अधू घटकांचे शिक्षण
४. अल्पसंख्यांकांचे शिक्षण

५) शासनाची शैक्षणिक धोरणे, योजना व कार्यक्रम -

१. गुणवत्तेचा शोध
२. ई-अध्ययन
३. शिक्षणाचा हक्क २००९
४. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०१९

६) शिक्षणाचा प्रसार, विनियमन आणि सनियंत्रण करणाऱ्या शासकीय व स्वयंसेवी संस्था

१. अनौपचारिक शिक्षण
२. औपचारिक शिक्षण
३. प्रौढ शिक्षण

७) जागतिकीकरण आणि खाजगीकरण याचा भारतीय शिक्षणावरील परिणाम

८) शैक्षणिक संस्था

१. राष्ट्रीय ज्ञान आयोग
२. राष्ट्रीय उच्च शिक्षण व संशोधन आयोग
३. आयआयटी
४. आयआयएम
५. एनआयटी

- * शिक्षण हे मानव संसाधन विकास व सामाजिक परिवर्तनाचे महत्त्वाचे साधन आहे. शिक्षणाच्या विकासावर व उपलब्धतेवर मानव संसाधन चा विकास खऱ्या अर्थाने अवलंबून आहे. भारताच्या मानव साधन विकासाच्या धोरणांमध्ये शिक्षणाला महत्त्वाचे स्थान दिलेले आहे.
- * भारताच्या शिक्षणविषयक महत्त्वाचे टप्पे, कार्यक्रम व प्रगती यांचे आकलन हा या अभ्यासक्रमातील तयारीचा महत्त्वाचा भाग असून त्याची नेमकी तयारी करावी.
- * पूर्व प्राथमिक, प्राथमिक, माध्यमिक व उच्च शिक्षण या सर्व शिक्षण पद्धतींचा समावेश या घटकांतर्गत आहे. सर्व टप्प्यांतील शिक्षणविषयक स्थितीचा अभ्यास करताना विविध सर्वेक्षणाद्वारे केलेल्या पाहणीचा आधार घ्यावा. अशाप्रकारच्या पाहणीचे अहवाल शासन यंत्रणांद्वारे वेळोवेळी जाहीर केले जातात. काही स्वयंसेवी यंत्रणांद्वारेदेखील विविध पाहणी अहवाल जाहीर होतात. या अहवालातील महत्त्वाच्या कलांचे व आकडेवारीवर भर दिल्यास शैक्षणिक स्थितीचा चांगला अभ्यास होतो.
- * पूर्व प्राथमिक शिक्षणापासून उच्च शिक्षणापर्यंत कार्यरत असणाऱ्या शासनाच्या महत्त्वपूर्ण यंत्रणांची माहिती संकलित करताना या यंत्रणांची कार्यपद्धती व सद्यःस्थितीशी निगडित कार्यक्रमावर भर द्यावा.
- * प्राथमिक शिक्षणाचा मूलभूत हक्कातील समावेश व शिक्षण हक्क कायदा २००९ यांचे सविस्तर वाचन करावे. शिक्षण हक्क कायद्यातील महत्त्वपूर्ण तरतुदींचा अभ्यास करावा.
- * शिक्षणाच्या सार्वत्रिकीकरणासंदर्भातील विविध समस्यांवर, या समस्या सोडविण्यासाठी शासनाने राबविलेल्या विविध कार्यक्रमाचा अभ्यास करावा. विद्यार्थ्यांच्या गळतीविषयक समस्यांचे व त्यासंदर्भातील विविध सर्वेक्षणांची नेमकी माहिती संकलित करावी. विविध घटकासाठी असलेल्या राज्यघटनेतील शिक्षणविषयक तरतुदी तक्त्यांच्या स्वरूपात लिहून काढाव्यात.
- * गुणवत्ता शिक्षणासंदर्भात केंद्र शासन व राज्य शासन यांच्या उपक्रमांचे वाचन करावे. प्रज्ञाशोध परीक्षा, तिचे महत्त्व, स्वरूप यांची माहिती मिळवावी.
- * सामाजिक व आर्थिकदृष्ट्या वंचित घटकांच्या शिक्षणासंदर्भातील समस्या व त्यासाठी शासनाद्वारे राबविण्यात येणारे कार्यक्रम परीक्षेसाठी महत्त्वाचे आहेत. मुलींच्या अपंगांच्या अल्पसंख्याक घटकांच्या शिक्षणविषयक समस्या अभ्यासाव्यात.
- * मानव विकास अहवालातील महत्त्वाच्या माहितीचा आधार घेताना आंतरराष्ट्रीय, राष्ट्रीय व राज्य पातळीवरील तुलनात्मक प्रगतीचा, क्रमांकाचा, निर्देशांकाचा अभ्यास करावा.

- * शिक्षण क्षेत्रात कार्यरत असणाऱ्या स्वयंसेवी संस्थांच्या कार्याची व कार्यक्रमांची माहिती मिळवून या स्वयंसेवी संस्थांनी शिक्षणविषयक हक्कासंबंधी केलेले जागृतीसंदर्भातील काय अभ्यासावे.
- * औपचारिक शिक्षणाबरोबरच अनौपचारिक शिक्षणाच्या विविध महत्त्वपूर्ण कार्यक्रमांची माहिती संकलित करून अनौपचारिक शिक्षणाचे महत्त्व व सद्यःस्थितीतील त्यासंदर्भातील महत्त्वाचे टप्पे विशेषतः प्रौढ शिक्षणविषयक कार्यक्रमांचा आढावा घ्यावा.
- * जागतिकीकरण व खाजगीकरणाचा भारतीय शिक्षणावरील प्रभाव अभ्यासताना त्यामुळे निर्माण झालेल्या संधी व आव्हाने लक्षात घ्यावीत. यासंदर्भातील शासनाच्या सद्यःस्थितीतील महत्त्वाच्या धोरणांची नेमकी माहिती मिळविताना शासनाच्या नियामक यंत्रणा, नियमने, मूल्यांकन यंत्रणा वर भर द्यावा. यंत्रणांच्या महत्त्वाच्या तरतुदी, या यंत्रणांची आवश्यकता व त्यांचा प्रभाव या बाबी अभ्यासाव्यात.
- * ई-लर्निंगसारख्या नवीन शिक्षणविषयक सुविधांचे महत्त्व, रचना, स्वरूप यांचा अभ्यास करावा. ई-लर्निंग सुविधा उपलब्ध करण्यासाठी शासन स्तरावरील कार्यक्रमांची माहिती मिळवावी.
- * राष्ट्रीय ज्ञान आयोग, राष्ट्रीय उच्च शिक्षण व संशोधन आयोग, आय.आय.टी., आय.आय.एम., एन.आय.टी. या संस्थांची माहिती या संस्थांच्या वेबसाइटवरून संकलित करावी.

शिक्षण : घटक व उपघटकनिहाय प्रश्नसंख्या

घटक - उपघटक/ प्रश्न व गुणसंख्या	२०१२	२०१३	२०१४	२०१५	२०१६	२०१७	२०१८	२०१९
१) मानव संसाधन विकास व बदलाचे साधन	८	-	३	५	६	१	-	२
२) भारतातील (पूर्व प्राथमिक ते उच्च शिक्षण) शिक्षण	११	२	१	९	७	३	३	४
३) शिक्षणविषयक समस्या आणि प्रश्न	-	-	-	-	-	-	-	४
४) कमकुवत घटकांचे शिक्षण	१	५	२	१०	-	२	५	५
५) शासनाची शैक्षणिक धोरणे, योजना व कार्यक्रम	४	८	७	१४	८	५	११	५
६) शिक्षण विनियमन व सनियंत्रण करणाऱ्या संस्था	-	-	-	-	-	-	-	३
७) जागतिकीकरण-खाजगीकरणाचा शिक्षणावरील परिणाम	२	२	२	३	-	१	३	२
८) शैक्षणिक आयोग व संस्था	१	५	५	४	८	४	६	२
एकूण	२७	२२	२०	४५	२९	१५	२९	२७

१) मानव संसाधन विकासाचे वसामाजिक बदलाचे साधन म्हणून शिक्षणाचा विचार

- १) समाजशास्त्रीय दृष्टिकोनातून शिक्षणाचे कार्य काय ? योग्य पर्याय निवडा.
 - a) चांगल्या परंपरांचा स्वीकार करणे.
 - b) रचनात्मक व विधायक कार्य करणे.
 - c) समाज नियंत्रण साधणे.
 - d) सामाजिक परिवर्तन घडवून आणणे.

पर्यायी उत्तरे :

 - १) फक्त विधान (d) योग्य आहे.
 - २) फक्त विधाने (a) व (b) बरोबर आहेत.
 - ३) फक्त विधाने (a), (b) व (c) बरोबर आहेत.
 - ४) सर्व विधाने बरोबर आहेत.
- २) 'शिक्षण' या शब्दाला लॅटिन भाषेतील मूळ शब्द या अर्थाचा आहे.
 - १) वृद्धीस मदत करणे.
 - २) बाहेर काढणे व प्रशिक्षण देणे.
 - ३) व्यक्तीचा विकास करणे.
 - ४) व्यक्तीस अर्थार्जनास मदत करणे.
- ३) 'शिक्षण म्हणजे शरीर, मन व आत्मा या त्रयीमध्ये जे सुप्त उत्तमत्व आहे त्याचा सर्वांगीण विकास' असे कोणी म्हटले आहे ?
 - १) स्वामी विवेकानंद
 - २) म. गांधी
 - ३) रविंद्रनाथ टागोर
 - ४) विनोबा भावे

- ४) "मुलाला शिक्षित केल्याने एक व्यक्ती शिक्षित होते; परंतु मुलीच्या शिक्षणामुळे संपूर्ण कुटुंब शिक्षित होते." हे विधान कोणी केले ?
 १) पंडित नेहरू २) महात्मा गांधी ३) महर्षी धोंडो केशव कर्वे ४) स्वामी विवेकानंद
- ५) स्तंभ I स्तंभ II
 अ) विवेकानंद I. मानवी व्यक्तिमत्त्वाचा सर्वांगीण विकास
 ब) गांधीजी II. 'कर्म' सिद्धान्त हा अविभाज्य घटक
 क) वेदान्त व बुद्धवाद III. कोणत्याही पुस्तकापेक्षा बालक महत्त्वाचे आहे.
 ड) टागोर IV. योगा एक शिक्षणाची पद्धत
 खालीलपैकी कोणत्या पर्यायात अचूक जोड्या जुळविल्या आहेत ?
अ	ब	क	ड
१) I	II	III	IV
२) IV	III	II	I
३) IV	I	II	III
४) II	IV	I	III
- ६) ओडीएलच्या जोडलेल्या तत्त्वज्ञानांतर्गत शिक्षण हे आहे.
 १) मानवाधिकार २) दर्जा ३) राष्ट्रीय विकास ४) यापैकी नाही
- ७) कोठारी आयोगाने आर्थिक वाढीला योगदान देणाऱ्या घटकामध्ये मानवी संसाधनातील गुंतवणूक या अर्थाने कोणत्या घटकाला महत्त्वाचे मानले आहे ?
 a) पुरेसे भांडवल b) तंत्रज्ञान व कौशल्य c) शिक्षण d) सक्षम कामगार वर्ग
 वरीलपैकी कोणते/कोणती विधान/ने बरोबर आहे/त ?
 १) (a) आणि (c) फक्त २) (b) आणि (d) फक्त ३) (c) फक्त ४) (a), (c) आणि (d) फक्त

शिक्षणाचा इतिहास

- १) भारतात पहिली शिक्षक प्रशिक्षण शाळा येथे स्थापन झाली.
 १) सेरामपूर २) पुणे ३) मुंबई ४) मद्रास
- २) अ) महाराष्ट्रात आधुनिक शिक्षणाची सुरुवात मिशनऱ्यांनी अठराव्या शतकात केली.
 ब) इ.स. १८२१ साली सरकारने पुण्याला संस्कृत कॉलेज स्थापन केले.
 क) संस्कृत कॉलेजचेच नाव पुढे डेक्कन कॉलेज झाले.
 वरीलपैकी कोणती विधाने खरी आहेत ?
 १) फक्त अ २) फक्त अ आणि ब ३) अ, ब आणि क ४) कोणतेही नाही
- ३) कोणते 'अत्रेय' अरण्यक शी संबंधित आहे ?
 a) विद्यार्थी मैदानावर (जमिनीवर) बसला पाहिजे.
 b) विद्यार्थी अध्ययनादरम्यान मागेही राहणार नाही आणि पुढेही जाणार नाही.
 c) विद्यार्थ्यांने अंगभर खूप वस्त्र परिधान करू नये.
 पर्यायी उत्तरे -
 १) (a) २) (b) ३) (c) ४) वरील सर्व
- ४) भारतातील इंग्रजी शिक्षणाची सनद म्हणून याला संबोधले जाते.
 १) वुडचा खलिता २) मेकॉले इतिवृत्तांत ३) लॉर्ड कर्झन यांचा ठराव ४) हंटर यांची शिफारस
- ५) ने १८८५ मध्ये राजकीय सजगतेद्वारा समाज आणि शिक्षणातील जागृती पुढे नेली.
 १) मुस्लीम लीग २) इंडियन नॅशनल काँग्रेस ३) कोठारी कमिशन ४) नवीन शिक्षण धोरण

भारतीय संविधानातील शिक्षणविषयक तरतुदी

- १) घटनेच्या कोणत्या दुरुस्तीद्वारे शिक्षणाचा हक्क हा मूलभूत हक्क म्हणून ठरविला आहे ?
१) ८७ वी २) ८६ वी ३) ८५ वी ४) ८४ वी
- २) शैक्षणिक संधीची समानता या संविधानातील मार्गदर्शक तत्त्वाचा खरा अर्थ असा आहे.
१) समाजातील दुर्बल घटकांना जास्त सवलती २) क्षमता व अभियोग्यता यानुसार शिक्षण
३) शिक्षणाचे सार्वत्रिकीकरण ४) कोणत्याही अटीविना शैक्षणिक सवलती/सुविधा
- ३) ला जोडलेल्या सर्व अल्पसंख्यांक धर्मावर किंवा भाषेवर आधारित संस्थांना आपल्या पसंतीप्रमाणे संस्था प्रस्थापित करणे व त्याचे प्रशासन करण्याचा हक्क आहे.
१) कलम ४५ २) कलम ३० (I) ३) कलम २९ (I) ४) कलम ११२
- ४) भारतीय संविधानातील कलम ३०(अ) कोणत्या बाबीशी संबंधित आहे ?
१) दुर्बल घटकांना शिक्षणप्राप्तिचा अधिकार
२) स्त्रियांसाठी पद राखीव ठेवण्याचा अधिकार
३) अल्पसंख्याकांना शैक्षणिक संस्था स्थापन व प्रशासन करण्याचा अधिकार
४) मतदानाचा अधिकार

२) भारतातील (पूर्व प्राथमिक ते उच्च शिक्षण) शिक्षणप्रणाली

- १) महाराष्ट्र शासनाने शिक्षणाचा १०+२+३ आकृतिबंध केव्हापासून अमलात आणला ?
१) १९७८ २) १९७५ ३) १९७६ ४) १९७७
- २) राष्ट्रीय शिक्षण दिन हा दरवर्षी रोजी साजरा केला जातो.
१) ३ जानेवारी २) ५ सप्टेंबर ३) १५ ऑक्टोबर ४) ११ नोव्हेंबर

पूर्वप्राथमिक शिक्षण

- १) मॅडम मॉन्टेसरी यांनी मुलांसाठी पूर्वप्राथमिक शाळा इटलीत कधी स्थापन केली ?
१) १८०७ २) १९०७ ३) १६०७ ४) १८०६

प्राथमिक शिक्षण

- १) महाराष्ट्रात इयत्ता पहिलीपासून इंग्रजी विषयाचा समावेश कोणत्या शैक्षणिक वर्षापासून झाला ?
१) १९९९-२००० २) २०००-२००१ ३) २००१-२००२ ४) २००२-२००३
- २) प्राथमिक शाळेत शिकणाऱ्या मुलींना उपस्थिती भत्ता योजना रोजी सुरू करण्यात आली.
१) ३ जानेवारी १९९२ २) १२ जानेवारी १९९२ ३) १८ जानेवारी २००२ ४) १२ जानेवारी २००२
- ३) शाळा नोंदणीद्वारा चालते व त्याची संस्था नोंदणी द्वारा किंवा काळाच्या आधिपत्याप्रमाणे असलेल्या कोणत्याही कायद्याच्या अंतर्गत जनसंस्था संघटित केली जाते.
१) अक्ट १९२० २) अक्ट १९४५ ३) अक्ट १८६० ४) अक्ट १९९३
- ४) प्राथमिक शिक्षणातील नोंदणीसंदर्भात खालीलपैकी कोणते सूचक महत्त्वाचे आहे/त ?
अ) सकल नोंदणी दर ब) लिंग समानता निर्देशांक
क) नक्त नोंदणी दर ड) नक्त उपस्थिती दर
१) फक्त अ आणि ड २) फक्त अ आणि क ३) फक्त ब आणि क ४) फक्त ब, क आणि ड
- ५) केंद्रीय प्राथमिक शाळेच्या निर्मितीची भूमिका आहे.
a) शिक्षकांना अध्यापनाविषयी मार्गदर्शन करणे. b) जवळच्या शाळांचे नेतृत्व स्वीकारणे.
c) गुणवत्ता विकास कार्यक्रमाला गती देणे. d) नवीन सामाजिक उपक्रमांची अंमलबजावणी करणे.

पर्यायी उत्तरे :

- १) फक्त विधान (a) अचूक आहे. २) फक्त विधान (c) अचूक आहे.
३) फक्त विधाने (a), (b), (c) अचूक आहेत. ४) फक्त विधाने (a) व (d) अचूक आहेत.
- ६) पुढील दोन विधानांपैकी कोणते **अयोग्य आहे ?**
a) खडू फळा योजना कोठारी आयोगामुळे सुरु झाली.
b) १०+ स्तरावरील विद्यार्थ्यांपैकी ५०% विद्यार्थी व्यावसायिक शिक्षणाकडे वळवावेत असे राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण १९८६ ने सुचविले.

पर्यायी उत्तरे :

- १) केवळ (a) २) केवळ (b) ३) दोन्ही ४) एकही नाही
- ७) शालेय विकास आराखडा विकसित करताना २०११-१२ साली प्रथमच आणि या बाबी लक्षात घेत राज्याने शालेय व्यवस्थापन समितीच्या सहकार्याने शालेय विकास आराखडा तयार केला.
१) प्रवेश, कौशल्य, वय, बुद्धिमत्ता
२) दर्जा, आर्थिक स्थिती, लिंग, वय
३) प्रवेश, समानता, दर्जा, सामाजिक सहभाग
४) तंत्रज्ञान, अभ्यासक्रम, अध्यापन आणि अध्ययनाच्या अभिनव पद्धती

माध्यमिक शिक्षण

- १) समूहातील इतरांपेक्षा वेगळी व्यक्ती
राष्ट्रीय माध्यमिक शिक्षा अभियान या योजनेअंतर्गत उपलब्ध मुख्य ठोस सुविधा आहेत :
a) अतिरिक्त वर्गखोल्या b) प्रयोगशाळा c) क्रीडांगणे d) प्रसाधनगृहे
e) पेयजल सुविधा f) दुर्गम भागात शिक्षकांसाठी निवासी वसतिगृहे

पर्यायी उत्तरे :

- १) (a) २) (b) ३) (c) ४) (e)
- २) खालीलपैकी आदर्श शाळा योजनेची उद्दिष्टे कोणती ?
a) प्रत्येक गटामध्ये दर्जेदार उच्च माध्यमिक शाळा उपलब्ध करणे (किमान एक)
b) साध्य करण्याचे उद्दिष्ट निश्चित करणे.
c) नावीन्यपूर्ण अभ्यासक्रम आणि शिक्षणक्रमाचा वापर करणे.
d) पायाभूत सुविधा, मूल्यमापन आणि शालेय प्रशासनासंदर्भात आदर्श भूमिका.

पर्यायी उत्तरे -

- १) (a), (b) आणि (c) २) (a) आणि (c) ३) (a), (c) आणि (d) ४) वरील सर्व
- ३) a) किशोरावस्था शिक्षण कार्यक्रमाचा हेतू तरुणांना त्यांच्या वयाच्या दृष्टिकोनातून योग्य व सुसंबद्ध माहिती देऊन त्यांना आयुष्यातील वास्तविकतेला सकारात्मकदृष्ट्या सामोरे जाण्यास तयार करणे.
b) या कार्यक्रमात समन्वयाचे काम सेंट्रल बोर्ड ऑफ सेकंडरी एज्युकेशनकडून केले जाते.

पर्यायी उत्तरे -

- १) केवळ (a) २) केवळ (b)
३) (a) ही नाही व (b) ही नाही ४) (a) व (b) दोन्हीही
- ४) हिंदीमध्ये मॅट्रिकनंतर अध्ययन करण्यासाठी अहिंदी भाषिक राज्यांतील विद्यार्थ्यांच्या शिष्यवृत्तीच्या योजनेच्या उद्दिष्टांबाबत पुढील दोन विधानांपैकी कोणते **अयोग्य आहे ?**
a) ही योजना अहिंदी भाषिक राज्यात हिंदी भाषेच्या अभ्यासाला वाव देण्यासाठी आहे.

b) राज्य शासनाला हिंदी शिकविण्याच्या व जेथे हिंदी भाषेचे ज्ञान अनिवार्य आहे त्या पदांना साजेसे उमेदवार तयार करण्यासाठी आहे.

पर्यायी उत्तरे :

- १) केवळ (a) २) केवळ (b) ३) दोन्ही ४) एकही नाही

उच्च शिक्षण

- १) 'उच्च शिक्षणाची सर्व समावेशक वाढ' हा मुख्य विषय या पंचवार्षिक योजनेचा होता.
१) सातव्या २) आठव्या ३) दहाव्या ४) अकराव्या
- २) भारतामध्ये भाषा विद्यापीठे आहेत ज्यात अभिमत विद्यापीठे आणि केंद्रीय विद्यापीठे आहेत.
१) ६, ३, ३ २) ६, ४, २ ३) ६, २, ४ ४) ६, ५, १
- ३) राज्य विधानमंडळाच्या नियमानुसार हे २६ ऑगस्ट, १९८२ रोजी ब्रिटिश मुक्त विद्यापीठच्या धर्तीवर (यु.के. १९६९ मध्ये) स्थापित झाले. हे प्रौढ अध्ययनार्थिना उच्च शिक्षण पुरविणारे पहिले मुक्त विद्यापीठ आहे. या विद्यापीठास हे नवीन नाव देण्यात आले.

- a) बिहार विद्यापीठ b) उत्तर प्रदेश विद्यापीठ c) आंध्र विद्यापीठ d) पुणे विद्यापीठ
i) डॉ. बी. आर. आंबेडकर ii) विनोबा भावे iii) एस. राधाकृष्णन iv) म. गांधी

पर्यायी उत्तरे :

- १) (a) - (ii) २) (b) - (iv) ३) (c) - (i) ४) (d) - (ii)
- ४) भारतीय विद्यापीठ संघटना (AIU) खालीलपैकी कोणते कार्य करित नाही ?
१) आंतरविद्यापीठ युवक महोत्सवाचे आयोजन करते.
२) अदलाबदल प्रक्रियेद्वारा इतर प्रदेशातील किंवा राज्यातील कुटुंबासोबत राहण्याच्या संधी उपलब्धीचे संयोजन करते .
३) आंतर विद्यापीठीय क्रीडा स्पर्धांचे आयोजन करते.
४) सामान्य विद्यापीठीय परीक्षांचे आयोजन करते.
- ५) पुढील कोणते विधान योग्य आहे ?
a) विज्ञान आणि तंत्रज्ञान उत्तर पूर्व विभागीय संस्था हे राज्य विद्यापीठ आहे.
b) हे विद्यापीठ कोणतेही दूरस्थ अभ्यासक्रम चालवू शकत नाही.

पर्यायी उत्तरे -

- १) केवळ (a) २) केवळ (b) ३) कोणतेही नाही ४) दोन्हीही
- ६) उच्च शिक्षण हे सामान्यतः, आणि हे क्षेत्र मर्यादित करते असे समजले जाते.
a) अध्यापन b) संशोधन c) विस्तार d) व्यवस्थापन

पर्यायी उत्तरे :

- १) (a), (b), (c) २) (b), (c), (d) ३) (c), (d), (a) ४) यापैकी नाही
- ७) पुढील विधानांपैकी कोणते योग्य आहे ?
a) उच्च शिक्षण विभाग आणि मानवी संसाधन विकास मंत्रालय यांनी मिळून राष्ट्रीय शिक्षण नियोजन आणि प्रशासन संस्थेची स्थापना केली.
b) राष्ट्रीय शिक्षण नियोजन आणि प्रशासन संस्था ही उच्च शिक्षणासाठी अनुदान देते.

पर्यायी उत्तरे :

- १) केवळ (a) २) केवळ (b) ३) दोन्ही (a) आणि (b) ४) (a) आणि (b) पैकी कोणतेही नाही
- ८) इतर विद्यापीठांबव्यतिरिक्तच्या, उच्च शिक्षण देणाऱ्या संस्था, ज्या विशिष्ट क्षेत्रात उच्च दर्जाचे काम करतात त्यांना केंद्र सरकार यु.जी.सी.च्या सल्ल्याने संस्था म्हणून मान्यता देते.

- १) केंद्रीय विद्यापीठ
३) अभिमत विद्यापीठ
- २) राज्य खाजगी विद्यापीठ
४) राज्य विद्यापीठ
- ९) इंदिरा गांधी राष्ट्रीय खुले विद्यापीठ (IGNOU) विशेषतः दुर्गम ग्रामीण भागातील शिकाऊ मुलींपर्यंत पोहोचण्याचे विचारपूर्वक प्रयत्न करीत आहे. या कार्याबाबत काय खरे आहे ?
- a) एक नूतन शाळा स्थापणे, जी लिंग आणि विकासात्मक अभ्यासाची शाळा असेल व लिंग समता आणि न्याय हे तिचे लक्ष्य असेल.
b) ही शाळा पदवीपूर्व व पदवीस्तराचे कार्यक्रम व पाठ्यक्रम आखते व त्यांचा विकास करते.
- पर्यायी उत्तरे :**
- १) केवळ (a) २) केवळ (b) ३) दोन्ही ४) एकही नाही
- १०) भारतात ६ भाषा विश्वविद्यालये आहेत, ज्यातील काही अभिमत (मानलेली) विश्वविद्यालये तर काही केंद्रीय विश्वविद्यालये आहेत. या विश्वविद्यालयांबाबत काय खरे आहे ?
- a) अभिमत (मानलेली) विश्वविद्यालये इंग्रजी, हिंदी व उर्दू भाषांना प्रोत्साहित करतात.
b) केंद्रीय विश्वविद्यालये संस्कृत भाषेला प्रोत्साहित करण्यासाठी आहेत.
- पर्यायी उत्तरे :**
- १) केवळ (a) २) केवळ (b) ३) दोन्ही ४) एकही नाही
- ११) नॅशनल युनिव्हर्सिटी ऑफ एज्युकेशनल प्लॅनिंग अँड अॅडमिनिस्ट्रेशनची स्थापना विभागाने केली.
- १) युवक आणि क्रिडा २) मानव संसाधन विकास
३) वित्त ४) विज्ञान आणि तंत्रज्ञान
- १२) महाराष्ट्र विद्यापीठ कायदा, १९९४ मध्ये चा समावेश होतो.
- १) अकृषी विद्यापीठे २) कृषी आणि अकृषी विद्यापीठे
३) अकृषी आणि तंत्रज्ञान विद्यापीठे ४) कृषी आणि तंत्रज्ञान विद्यापीठे
- १३) पुढील विधानांपैकी कोणते चुकीचे आहे ?
- १) इंदिरा गांधी राष्ट्रीय मुक्त विद्यापीठाची स्थापना सन १९८५ साली झाली.
२) ही संस्था उच्च शिक्षणाच्या संधीही पुरविते विशेषतः समाजाच्या दुर्बल घटकांकरिता.
३) तिचे पहिले क्षेत्रीय कार्यालय हैद्राबाद येथे स्थापन होत आहे.
४) वरील एकही नाही.
- १४) इंदिरा गांधी राष्ट्रीय मुक्त विद्यापीठाच्या पदवीपूर्व तयारी कार्यक्रमांतर्गत सर्व विद्यार्थ्यांना खालीलपैकी कोणता अभ्यासक्रम अनिवार्य आहे ?
- १) सामान्य गणित तयारी अभ्यासक्रम २) सामाजिक शास्त्रांतील तयारी अभ्यासक्रम
३) वाणिज्यमधील तयारी अभ्यासक्रम ४) वरीलपैकी कोणताही नाही
- १५) पुढील विधानांपैकी कोणते चुकीचे आहे ?
- १) इंदिरा गांधी राष्ट्रीय मुक्त विद्यापीठाची स्थापना सन १९८५ साली झाली.
२) ही संस्था उच्च शिक्षणाच्या संधीही पुरविते विशेषतः समाजाच्या दुर्बल घटकांकरिता.
३) तिचे पहिले क्षेत्रीय कार्यालय हैद्राबाद येथे स्थापन होत आहे.
४) वरील एकही नाही.
- १६) खालीलपैकी कोणत्या राज्यांमध्ये 'राज्य मुक्त विद्यापीठ (SOU)' नाही ?
- a) ओरिसा, पंजाब, हरियाणा
b) बिहार, आसाम, पश्चिम बंगाल
c) छत्तिसगड, उत्तराखंड, आसाम
d) राज्य शिक्षण संचालनालय

पर्यायी उत्तरे :

- १) (a) फक्त २) (b) आणि (c) फक्त ३) (a) आणि (c) फक्त ४) वरीलपैकी एकही नाही
- १७) महाराष्ट्र राज्यातील बिगरकृषी खालील विद्यापीठांचा स्थापनेप्रमाणे क्रम लावा :
- १) मुंबई, नागपूर, पुणे, एस.एन.डी.टी., यशवंतराव चव्हाण मुक्त, सोलापूर
२) मुंबई, पुणे, नागपूर, एस.एन.डी.टी., यशवंतराव चव्हाण मुक्त, सोलापूर
३) मुंबई, पुणे, नागपूर, यशवंतराव चव्हाण मुक्त, एस.एन.डी.टी., सोलापूर
४) मुंबई, नागपूर, पुणे, यशवंतराव चव्हाण मुक्त, एस.एन.डी.टी., सोलापूर
- १८) पुढील कोणती संस्था अभिमत विद्यापीठाचा दर्जा असणारी **नाही** ?
- १) डेक्कन कॉलेज, पुणे २) टाटा इन्स्टिट्यूट ऑफ सोशल सायन्सेस, मुंबई
३) वैकुंठ मेहता राष्ट्रीय सहकार व्यवस्थापन संस्था, पुणे ४) यशवंतराव चव्हाण मुक्त विद्यापीठ
- १९) महाराष्ट्र सार्वजनिक विद्यापीठ कायदा, २०१६ नुसार विद्यापीठातील ग्रंथालयांना संबोधले जाते.
- १) ज्ञान स्रोत केंद्रे २) ग्रंथालय शास्त्र केंद्रे ३) संवाद शास्त्र केंद्रे ४) माहिती साठवण केंद्रे
- २०) योग्य पर्याय निवडा. राजीव गांधी राष्ट्रीय शिष्यवृत्ती -
- a) सफाई कामगारांच्या मुलांसाठी
b) सर्व मागास वर्गातील विद्यार्थ्यांसाठी
c) परदेशातील एम.फील, पी.एच.डी. संशोधनासाठी
d) अनुसूचित जाती व जमातीतील विद्यार्थ्यांसाठी एम.फील. पी.एच.डी. संशोधनासाठी
- १) (a) आणि (b) २) (d) फक्त ३) (a) आणि (c) ४) (b) फक्त

३) समस्या आणि प्रश्न

(१) शिक्षणाचे सार्वत्रिकीकरण

- १) खालीलपैकी कोणती योजना २००१ मध्ये कार्यान्वित झाली जिने भारताला आपल्या शिक्षणाच्या संदर्भातील 'मिल्लेनियम डेव्हलपमेंट इद्दिष्टांच्या' जवळ नेले ?
- १) शिक्षा सहयोग योजना २) सर्व शिक्षा अभियान
३) साक्षर भारत अभियान ४) कस्तुरबा गांधी बालिका विद्यालय योजना
- २) सर्व शिक्षा अभियानाच्या अंमलबजावणीमागे पुढील ध्येय सुनिश्चित आहेत :
- अ) प्राथमिक शिक्षणाचे सार्वत्रिकीकरण
ब) प्राथमिक शिक्षणाचा सार्वत्रिक समावेश करून ते सुस्थित करणे
क) शिक्षणातील लिंगभेद आणि सामाजिक तफावत भरून काढणे
ड) बालशिक्षणाचा स्तर उंचावणे
- वरीलपैकी कोणती विधाने सत्य आहेत ?
- १) अ, ब आणि क २) अ, क आणि ड ३) ब, क आणि ड ४) अ, ब, क आणि ड
- ३) खालीलपैकी कोणते ध्येय सर्व शिक्षा अभियानाशी संबंधित **नाही** ?
- १) वयोगट ६-१४ मधील मुलांना शाळेत आणणे. २) त्यांची उपस्थिती टिकविणे.
३) त्यांची संपादनूक वाढविणे. ४) त्यांच्या शिक्षक व पालकांचे उद्बोधन करणे.
- ४) सर्वांसाठी शिक्षण या चळवळी अंतर्गत शासन कोणते उपक्रम राबवत आहे ?
- १) सर्व शिक्षा अभियान, जिल्हा प्राथमिक शिक्षण कार्यक्रम, शिक्षण हमी योजना.
२) फक्त सर्व शिक्षा अभियान, जिल्हा प्राथमिक शिक्षण कार्यक्रम
३) फक्त सर्व शिक्षा अभियान, राष्ट्रीय माध्यमिक शिक्षण अभियान.
४) फक्त सर्व शिक्षा अभियान, शिक्षण हमी योजना.

- ५) खालील विधानांपैकी कोणते विधान भारत सरकारचा प्रमुख कार्यक्रम असलेल्या 'सर्व शिक्षा अभियाना' शी संलग्न नाही ?
- a) भारतीय घटनेच्या ८६ व्या सुधारणेत अभिप्रेत असलेल्या मूलभूत अधिकारानुसार हा कार्यक्रम आहे.
 b) ६-१४ वर्षे वयोगटातील मुला-मुलींना मोफत व सक्तीचे शिक्षण
 c) मुलींचे शिक्षण व विशेषतः दिव्यांग मुलांचे शिक्षण हा या कार्यक्रमाचा मुख्य हेतू आहे.
 d) हा केंद्राचा प्रायोजित कार्यक्रम आहे.

पर्यायी उत्तरे :

- १) वरीलपैकी सर्व २) फक्त (a) ३) (a) आणि (c) ४) वरीलपैकी कोणतेही नाही
- ६) महाराष्ट्र राज्यात सर्व शिक्षा अभियान कार्यक्रमाची अंमलबजावणी करण्यासाठी खालीलपैकी कोणती संस्था जबाबदार आहे ?
- १) शिक्षण संचलनालय, प्राथमिक शिक्षण, महाराष्ट्र राज्य, पुणे
 २) महाराष्ट्र प्राथमिक शिक्षण परिषद, मुंबई
 ३) महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, पुणे
 ४) शिक्षण संचलनालय, माध्यमिक शिक्षण महाराष्ट्र राज्य, पुणे
- ७) शालेय विकास आराखडा विकसित करताना २०११-१२ साली प्रथमच आणि या बाबी लक्षात घेत राज्याने शालेय व्यवस्थापन समितीच्या सहकार्याने शालेय विकास आराखडा तयार केला.
- १) प्रवेश, कौशल्य, वय, बुद्धिमत्ता
 २) दर्जा, आर्थिक स्थिती, लिंग, वय
 ३) प्रवेश, समानता, दर्जा, सामाजिक सहभाग
 ४) तंत्रज्ञान, अभ्यासक्रम, अध्यापन आणि अध्ययनाच्या अभिनव पद्धती
- ८) खालील विधानांपैकी कोणते विधान भारत सरकारचा प्रमुख कार्यक्रम असलेल्या 'सर्व शिक्षा अभियाना' शी संलग्न नाही ?
- a) भारतीय घटनेच्या ८६ व्या सुधारणेत अभिप्रेत असलेल्या मूलभूत अधिकारानुसार हा कार्यक्रम आहे.
 b) ६-१४ वर्षे वयोगटातील मुला-मुलींना मोफत व सक्तीचे शिक्षण
 c) मुलींचे शिक्षण व विशेषतः दिव्यांग मुलांचे शिक्षण हा या कार्यक्रमाचा मुख्य हेतू आहे.
 d) हा केंद्राचा प्रायोजित कार्यक्रम आहे.

पर्यायी उत्तरे :

- १) वरीलपैकी सर्व २) फक्त (a) ३) (a) आणि (c) ४) वरीलपैकी कोणतेही नाही

(२) शैक्षणिक दर्जा वाढ व शिक्षणाचे व्यवसायिकीकरण

शिष्यवृत्ती

- १) राष्ट्रीय गुणवत्ता शिष्यवृत्ती योजना, ज्याचा उद्देश मॅट्रिकनंतर स्नातकोत्तर स्तरापर्यंत शासकीय शाळा/ महाविद्यालय किंवा विश्वविद्यालयांमध्ये शिकणाऱ्या गुणवंत विद्यार्थ्यांना आर्थिक सहाय्यता देणे हा होता. जी पासून संपुष्टात आली.
- १) एप्रिल २००७ २) जानेवारी २००७ ३) एप्रिल २००८ ४) यापैकी नाही
- २) खालीलपैकी कोणते/कोणती विधान/विधाने **बरोबर** आहे/आहेत ?
- a) राष्ट्रीय प्रतिभावंत विद्यार्थी योजना, जिचा उद्देश इयत्ता ११ वी पासून पदव्युत्तर शिक्षणापर्यंत शासकीय शाळा/ महाविद्यालय आणि विद्यापीठांमध्ये शिक्षण घेणाऱ्या विद्यार्थ्यांना अर्थसहाय्य प्राप्त करून देणे हा होता दिनांक १.४.२००७ पासून समाप्त केली गेली.

b) ११ व्या पंचवार्षिक योजनेदरम्यान महाविद्यालय व विद्यापीठाच्या विद्यार्थ्यांकरिता एक नवीन केंद्रीय क्षेत्र शिष्यवृत्ती योजना सुरु केली आहे.

पर्यायी उत्तरे :

१) (a) आणि (b) दोन्ही चुकीचे आहेत. २) (a) आणि (b) दोन्ही बरोबर आहेत.

३) (a) बरोबर आहे (b) चूक आहे. ४) (a) चूक आहे (b) बरोबर आहे.

३) पुढील कोणते विधान खरे आहे ?

a) भारत सरकारने मे २००८ मध्ये राष्ट्रीय साधन-सह-योग्यता आधारित शिष्यवृत्ती योजना सुरु केली.

b) ही योजना गुणवत्तेच्या आधारावर आर्थिकदृष्ट्या कमकुवत घटकातील विद्यार्थ्यांना पदवीनंतरचे शिक्षण घेण्यासाठी शिष्यवृत्ती देते.

पर्यायी उत्तरे -

१) (a) फक्त २) (b) फक्त ३) कोणतेही नाही ४) दोन्हीही

नवोदय विद्यालय

१) नवोदय विद्यालये सुरु करण्याचा मुख्य उद्देश साठी आहे.

१) ग्रामीण विद्यार्थी २) शहरी विद्यार्थी

३) ग्रामीण प्रज्ञावान विद्यार्थी ४) शहरी प्रज्ञावान विद्यार्थी

२) पुढील दोन पैकी कोणते विधान योग्य आहे ?

a) नवोदय विद्यालयात ग्रामीण भागातील मुलांसाठी ७५% आरक्षण असते.

b) नवोदय विद्यालयात अनुसूचित जाती व अनुसूचित जमातींसाठी अनुक्रमे १५% व ७.५ टक्केच आरक्षण असते.

पर्यायी उत्तरे :

१) केवळ (a) २) केवळ (b) ३) दोन्ही ४) एकही नाही

३) खालीलपैकी आदर्श शाळा योजनेची उद्दिष्टे कोणती ?

a) प्रत्येक गटामध्ये दर्जेदार उच्च माध्यमिक शाळा उपलब्ध करणे (किमान एक)

b) साध्य करण्याचे उद्दिष्ट निश्चित करणे.

c) नावीन्यपूर्ण अभ्यासक्रम आणि शिक्षणक्रमाचा वापर करणे.

d) पायाभूत सुविधा, मूल्यमापन आणि शालेय प्रशासनासंदर्भात आदर्श भूमिका.

पर्यायी उत्तरे -

१) (a), (b) आणि (c) २) (a) आणि (c) ३) (a), (c) आणि (d) ४) वरील सर्व

ज्ञानरचना वाद व शिक्षणाची गुणवत्ता

१) ज्ञानरचना वादाची तत्त्वे (युनेस्को २००२) ने खालीलप्रमाणे आहेत.

a) अध्ययनकर्ता वैयक्तिक मते जागतिक आधाराच्या अनुभव आणि आंतक्रीयेवर बांधतो.

b) विविध स्रोतातून गोळा केलेल्या ज्ञानातून नावीन्य व परिस्थितीजन्य विशेष आकलन तयार करणे.

c) ज्ञानाचा उपयोग एखादी गोष्ट खोलवर एक दुसऱ्यात रुजविण्यासाठी विशेष संदर्भात करणे.

पर्यायी उत्तरे :

१) (a), (c) २) (c), (b) ३) (b), (a) ४) सर्व बरोबर

२) खालीलपैकी कोणता कार्यक्रम शिक्षणाच्या गुणवत्ता वृद्धीशी संबंधित आहे ?

a) भाषाविषयक धोरणांचा अवलंब करणे.

b) शिक्षणाच्या सर्व स्तरावर अभ्यासक्रमात फेरबदल करणे.

- c) अध्यापनात आधुनिक तंत्राचा वापर व मूल्यमापन पद्धतीत सुधारणा करणे.
d) विद्यार्थ्यांचा आर्थिक दर्जा उंचावणे.

पर्यायी उत्तरे :

- १) (a), (b) व (c) २) (a), (b) व (d) ३) (a), (b), (c) व (d) ४) (a) व (d)
- ३) शिक्षकांच्या गुणवत्तेसाठी वातावरण घडविणे.
a) शिक्षकांचे विद्यार्थ्यांशी असणारे संबंध न संपणारी प्रक्रिया आहे.
b) शिक्षकांनी आपले हक्क व जबाबदारीची जाणीव असली पाहिजे.
c) सेवांतर्गत शिक्षक प्रशिक्षणाचे वर्ग नियमित असावे.
d) माहिती समाजाकडून जबाबदार समाजाकडे वळण्यासाठी शिक्षक आता उद्योन्मुख झाले आहेत.

पर्यायी उत्तरे :

- १) (a), (d) २) (c), (b) ३) सर्व बरोबर ४) (c), (d)

अध्ययन व अध्यापन

- १) भारतीय प्रगत अभ्यास संस्था कोणत्या राज्यात आहे?
a) दिल्ली b) महाराष्ट्र c) पंजाब d) हिमाचल प्रदेश
- पर्यायी उत्तरे :**
- १) (a) फक्त २) (a) आणि (b) ३) (a), (b) आणि (c) ४) (d) फक्त
- २) महात्मा गांधीजींच्या मते शिक्षणाचे माध्यम असावे.
१) इंग्रजी २) हिंदी ३) मातृभाषा ४) प्रादेशिक भाषा
- ३) अध्यापनाच्या तंत्रविज्ञानानुसार अध्यापनाच्या क्रमगत तीन पायऱ्या कोणत्या ?
१) प्रारंभिक वर्तन - अंतिम वर्तन - अध्यापन अध्ययन प्रक्रिया.
२) अध्यापन अध्ययन प्रक्रिया - अंतिम वर्तन - प्रारंभिक वर्तन.
३) प्रारंभिक वर्तन - अध्यापन अध्ययन प्रक्रिया - अंतिम वर्तन.
४) (१), (२), (३) पैकी नाही.
- ४) शिक्षणाची ध्येये साध्य करण्याची प्रक्रिया म्हणजे -
१) परीक्षा पद्धती २) मूल्यमापन पद्धती ३) अध्यापन पद्धती ४) अध्ययन पद्धती
- ५) 'विज्ञान अध्यापनात शिक्षकांना जाणवणाऱ्या अडचणींचा अभ्यास' या संशोधनासाठी पुढीलपैकी कोणती पद्धत अधिक योग्य आहे?
१) प्रायोगिक पद्धत २) सर्वेक्षण पद्धत
३) व्यक्तिअभ्यास पद्धत ४) तुलनात्मक कार्यकारण पद्धत
- ६) अध्ययनाचे चार स्तंभ ते सुचविले.
१) युनिसेफ २) एनसीईआरटी ३) एनसीटीई ४) युनेस्को

मूल्याधिष्ठित शिक्षण

- १) खालीलपैकी कोणती विधाने **खरी** आहेत?
a) मूल्याधिष्ठित शिक्षणाद्वारे आपण सर्व शिक्षा अभियान या अंतिम सत्यापर्यंत पोहचू शकतो.
b) ओशे, शांतिनिकेतन, संपूर्ण शिक्षणाची शाळामधून मूल्याधिष्ठित शिक्षण पुरविले जाते.
- पर्यायी उत्तरे -**
- १) फक्त (a) २) फक्त (b) ३) दोन्ही नाही ४) दोन्ही
- २) खालील उद्दिष्ट संबंधी आहेत.
a) मुलामध्ये मूलभूत भाषा आणि गणित कौशल्य विकसित करणे.

b) या बालकांना त्यांच्या वयानुरूप शैक्षणिक स्तरापर्यंत पोहचविणे.

पर्यायी उत्तरे -

- १) मुलींचे शिक्षण २) बालगृहातील शिक्षण शिबिरे
३) आदिवासी शिक्षण ४) यांपैकी नाही

३) मूल्य शिक्षणाचे महत्त्व :

- a) व्यक्तीचे चारित्र्य घडविण्यासाठी
b) वृत्ती विकासासाठी
c) मानवी वर्तनाला नवीन वळण देण्यासाठी
d) विविधता असलेल्या देशात राष्ट्रीय एकात्मता साधण्यासाठी
वरीलपैकी कोणते विधान/विधाने चुकीचे आहे/आहेत ?

- १) फक्त (b) २) (a) आणि (b) ३) (a), (b) आणि (d) ४) (c) आणि (d)

(३) गळतीचे प्रमाण

१) पुढील शिफारस कोणी केली? 'गळतीचे प्रमाण कमी करण्यासाठी प्रत्येक इयत्तेची परीक्षा न घेता सलग चार इयत्तांचा घटक मानून विद्यार्थ्यांना त्यांच्या गतीप्रमाणे अध्ययन करण्याची मुभा असावी.'

- १) राममूर्ती आयोग, १९९२ २) राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण, १९८६
३) कोठारी आयोग, १९६४ ४) मुदलीयार आयोग, १९५२

२) शालेय विद्यार्थ्यांचे गळतीचे प्रमाण भारतातील राज्यात सर्वात कमी आहे.

- १) महाराष्ट्र २) उत्तर प्रदेश ३) केरळ ४) मध्यप्रदेश

३) 'मध्यान्हाचे भोजन' योजनेचा उगम कोणत्या राज्यामध्ये झाला ?

- १) आंध्र प्रदेश २) छत्तीसगड ३) तामिळनाडू ४) ओडिशा

४) कोठारी समितीच्या मते मोठ्या प्रमाणावर होणाऱ्या गळती आणि स्थगितीच्या अनेक कारणांमध्ये खालील कोणत्या कारणांचा समावेश नाही ?

- a) विद्यार्थ्यांची वयोगटातील विविधता b) शिक्षकांची हजेरीतील अनियमितता
c) वर्गातील मर्यादपेक्षा जास्त गर्दी d) अयोग्य अभ्यासक्रम

पर्यायी उत्तरे -

- १) (a) आणि (b) २) (d) ३) (c) आणि (d) ४) (b)

५) ही जगातील सर्वात मोठी शालेय आहार योजना आहे.

- १) सकस आहार कार्यक्रम २) मध्यान्ह भोजन कार्यक्रम
३) दूध कार्यक्रम ४) खाऊ डबा कार्यक्रम

६) १९९५ साली शासनाने शालेय पोषण आहार ही योजना कोणत्या उद्देशाने सुरू केली ?

- अ) बालमजुरी थांबविण्यासाठी ब) मुलांची शाळेतील उपस्थिती वाढविण्यासाठी
क) कुपोषण थांबविण्यासाठी ड) मुलांना मानसिक आधार देण्यासाठी

वरीलपैकी कोणते विधान बरोबर आहे ?

- १) अ आणि क फक्त २) ब आणि ड फक्त ३) क फक्त ४) अ, ड आणि ब

४) वंचित घटकांचे शिक्षण

१) शिक्षणातील वंचित घटकांमध्ये यांचा समावेश होतो.

- a) अल्पसंख्यांक मुले b) शारीरिक अपंग मुले
c) अनुसूचित जाती व अनुसूचित जमातीची मुले d) स्थलांतरितांची मुले

पर्यायी उत्तरे :

- १) (a), (d) आणि (c) फक्त
३) (a), (b) आणि (d) फक्त

- २) (b), (c) आणि (d) फक्त
४) (a), (b), (c), (d) सर्व

(१) मुलीकरिता शिक्षण

- १) अस्मिता कार्ड कशाशी संबंधित आहे ?
१) भारतातील महिलांचे सक्षमीकरण करणे.
२) पदव्युत्तर मुलींना स्वच्छता नॅपकिनचे वाटप करणे.
३) जिल्हा परिषद शाळांमधील ११ ते १९ वयोगटातील मुलींना २४० मि. मी. च्या ८ पॅडचे एक पाकीट ५ रुपयात उपलब्ध करून देणे.
४) मुलींच्या शिक्षणासाठी कर्ज देणे.
- २) "स्त्री शिक्षित (शिकलेली) असल्याशिवाय लोक शिक्षित असू शकत नाहीत" असा उल्लेख कशात करण्यात आला आहे ?
१) शिक्षणाचे राष्ट्रीय धोरण (१९६८) च्या प्रस्तावात
२) संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या स्त्री विरोधी विभेदीकरणाचे धोरण काढून टाकणाऱ्या घोषणेत (१९६७)
३) विद्यापीठ आयोग (१९४८-४९)
४) शिक्षणाच्या नवीन राष्ट्रीय धोरणामध्ये (१९८६)
- ३) दुर्गाबाई देशमुख समितीने शिक्षणातील मुलींच्या प्रवेशाचे प्रमाण वाढविण्यासाठी सुचविले.
१) शालेय मातांची नेमणूक
२) मातृप्रबोधन प्रकल्प
३) एकात्मिक बालविकास कार्यक्रम
४) मध्यान्ह आहार योजना
- ४) जोड्या जुळवा :

गट-A

- a) एन.पी.ई.जी.ई.एल. चे उद्दिष्ट
b) लक्ष्य लोकसंख्या / लाभार्थी
c) एन.पी.ई.जी.ई.एल. ची वैशिष्ट्ये

गट-B

- i) शाळेत जाणे थांबवलेल्या मुली
ii) व्यावसायिक आणि जीवनोपयोगी कौशल्यावर आधारित शिक्षण
iii) शिक्षणाच्या दर्जात सुधारणा
iv) काम करणाऱ्या मुली
v) मुलींना शिक्षणाकडे आकर्षित करण्यासाठी प्रोत्साहन
vi) शैक्षणिक क्षेत्रातील लिंगाधारित विषमतेची दरी भरून काढणे.

पर्यायी उत्तरे :

(a)

(b)

(c)

- १) (ii), (iv) (i), (v) (iii), (vi)
२) (iv), (vi) (ii), (iii) (i), (v)
३) (iii), (vi) (i), (iv) (iii), (v)
४) (iii), (i) (ii), (iv) (i), (vi)

- ५) एन.पी.ई.जी.ई.एल. कार्यक्रमाची उद्दिष्ट्ये कोणती ?
a) शैक्षणिक क्षेत्रातील लिंग विषमता कमी करणे.
b) शिक्षण क्षेत्रात मुली आणि महिलांच्या वाढत्या सहभागाची खातरजमा करणे.
c) शिक्षणाच्या दर्जात सुधारणा.
d) मुलींच्या सक्षमीकरणासाठी त्यांच्या शिक्षणाचा दर्जा आणि संबंधित बाबींवर भर.

वरीलपैकी कोणते विधान बरोबर आहे ?

- १) (a) आणि (b) बरोबर आहेत
३) (c) आणि (d) बरोबर आहेत

- २) (b) आणि (c) बरोबर आहेत
४) वरील सर्व बरोबर आहेत.

(२) सामाजिकदृष्ट्या व आर्थिकदृष्ट्या उपेक्षित घटकांचे शिक्षण

१) शाळेत शिक्षक मुलांना गावापासून दूर जंगलक्षेत्रात शिकवितात.

- १) आश्रम २) आदिवासी ३) कनाऊ ४) कुरण

२) पुढील दोन विधानांपैकी कोणते योग्य आहे ?

a) प्रि-मॅट्रिक शिष्यवृत्ती योजना आदिवासी विद्यार्थ्यांकरता आहे.

b) या योजनेमुळे समाजातील विविध स्तरांवरील लोकांना एका स्तरावर आणण्याचे तसेच शिक्षणान्वये वृद्धी ही उद्दिष्ट्ये साध्य होतात.

पर्यायी उत्तरे :

- १) केवळ (a) २) केवळ (b) ३) दोन्ही ४) एकही नाही

३) शिक्षण हमी पत्रक या विद्यार्थ्यांना दिले जाते.

- १) स्थलांतरित २) शाळाबाह्य ३) गैरहजर ४) बाल कामगार

४) मे २००८ रोजी स्थापन झालेल्या योजनेचा उद्देश समाजातील अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमातीच्या समुदायातील १४ ते १८ वर्षे वयोगटातील बालिकांना माध्यमिक विद्यालयातील प्रवेशास प्रोत्साहित करणे विशेषतः ज्या वर्ग VIII मध्ये उत्तीर्ण झाल्या आहेत व शिक्षण सोडण्याचे त्यांचे प्रमाण कमी करणे तसेच १८ वर्षे वयापर्यंत त्यांना शालेय शिक्षणात टिकवून ठेवणे हा आहे.

- १) राष्ट्रीय माध्यमिक शिक्षण अभियान २) मुलींचे वसतिगृह
३) किशोरावस्था शिक्षण कार्यक्रम ४) यापैकी कोणतेही नाही

(३) विशेष क्षमता / दिव्यांग / अधू घटकांचे शिक्षण

१) पुढील दोन विधानांपैकी कोणते योग्य आहे ?

a) अक्षम मुलांकरता एकात्मिक शिक्षण योजना २००९-१० मध्ये सुरू करण्यात आली.

b) सध्या चालू असलेल्या योजनेत अक्षम मुलांना समावेश शिक्षण वर्ग पहिली ते आठवीपर्यंत दिले जाते.

पर्यायी उत्तरे :

- १) केवळ (a) २) केवळ (b) ३) दोन्ही ४) एकही नाही

२) माध्यमिक राज्यांमध्ये अपंगांकरिता समाविष्ट शिक्षण या योजनेमध्ये पूर्व माध्यमिक शिक्षण उत्तीर्ण करणारे आणि शासकीय, स्थानिक, शासन सहाय्यित शाळांमध्ये शिकणाऱ्या सर्व मुलांचा समावेश करण्यात आला आहे, जे १४ + ते १८ + (इ. ९ वी ते १२ वी) वयाचे आहेत. आणि आणि मध्ये उल्लेखित केलेल्या ज्यांना एक किंवा एकपेक्षा अधिक अपंगता आहे. अपंगता नामोल्लेख याप्रमाणे - अन्धत्व, कमी दृष्टी, उपचारित मिर्गी, श्रवण दोष इ.

१) अपंगत्व कायदा (१९९५), राष्ट्रीय विश्वस्त अधिनियम (१९९९)

२) अपंगत्व कायदा (१९९४), राष्ट्रीय विश्वस्त अधिनियम (१९९९)

३) अपंगत्व कायदा (२००४), राष्ट्रीय विश्वस्त कायदा (२००६)

४) यापैकी नाही

(४) अल्पसंख्याकांचे शिक्षण

- १) केंद्र सरकारने 'मौलाना आझाद शैक्षणिक फाउंडेशन' ही कोणत्या हेतूने स्थापन केली आहे?
- १) अल्पसंख्याक समाजाचे कल्याण २) अपंग मुलांचे कल्याण
३) मतिमंद मुलांचे कल्याण ४) स्त्री शिक्षणाचे कल्याण
- २) भारतातील अल्पसंख्य समुदायांच्या सक्षमीकरणासाठी भारत सरकार तर्फे पुढील योजना सुरु करण्यात आल्या आहेत. पुढीलपैकी योग्य जोडी शोभा :
- योजनेचे नाव उद्देश**
- a) नई उडान UPSC/SSC तसेच राज्य लोकसेवा आयोगाच्या पूर्वपरीक्षा उत्तीर्ण झालेल्या विद्यार्थ्यांना मुख्य परीक्षेच्या तयारीसाठी सहाय्य करणे.
b) USTTAD (उस्ताद) अपग्रेडिंग द स्किल्स अँड ट्रेनिंग इन ट्रेडिशनल आर्ट्स/क्राफ्ट्स फॉर डेव्हलपमेंट
- पर्यायी उत्तरे :**
- १) (a) २) (b) ३) (a), (b) ४) वरीलपैकी कोणतीही नाही

५) शासनाची शैक्षणिक धोरणे, योजना व कार्यक्रम

(१) गुणवत्तेचा शोध

- १) राष्ट्रीय प्रज्ञा शोध योजना पुनःप्रस्तुत करण्याचे का सुचविले?
- a) शाळेतील विज्ञान शिक्षण सुधारण्यासाठी
b) आंतरराष्ट्रीय विज्ञान ऑलिंपियाड ला बढती देण्यासाठी
c) उच्च शिक्षण स्तरावर मूलभूत विज्ञानाचा अभ्यास करण्यासाठी हुशार विद्यार्थ्यांना प्रोत्साहित करण्यासाठी.
d) शुद्ध विज्ञानामध्ये संशोधनात पुढाकार घेण्यासाठी.
- पर्यायी उत्तरे :**
- १) फक्त (a) व (b) विधाने योग्य आहेत. २) फक्त (a) व (c) विधाने योग्य आहेत.
३) फक्त (b) व (d) विधाने योग्य आहेत. ४) फक्त (c) व (d) विधाने योग्य आहेत.
- २) विद्यार्थ्यांची जी कालमापन चाचणी घेतली जाते. त्या संदर्भात पुढील कोणते विधाने बरोबर आहेत?
- a) प्रामुख्याने दहावीत असलेल्या विद्यार्थ्यांची कालमापन चाचणी घेतली जाते.
b) विद्यार्थ्यांला करिअर कोणत्या क्षेत्रात करायचे याचे मार्गदर्शन करते.
c) विद्यार्थ्यांच्या क्षमता नेमक्या कोणत्या अभ्यासक्रमात आहेत हे समजते.
d) विद्यार्थ्यांमधील गुणवत्ता आणि विकास यावर लक्ष केंद्रित करते.
- वरीलपैकी कोणते विधान/विधाने बरोबर आहे/आहेत?
- १) केवळ (a) २) केवळ (b) ३) (a), (b) आणि (d) ४) वरील सर्व
- ३), आणि समाजसेवा उपक्रम शिस्तबद्धता वाढविण्यासाठी योग्य विचार करायला लावतात.
- १) सांस्कृतिक कार्यक्रम २) आय.सी.टी. उपक्रम
३) नॅशनल कॅडेट कॉर्पोरेशन (एन.सी.सी.) रेडक्रॉस ज्युनिअर ४) योग शिक्षण

(२) ई-अध्ययन

- १) भारतामध्ये सर्वप्रथम रेडिओ प्रसारणाची सुरुवात कुठे व कधी झाली ?
- १) मद्रास, जुलै १८, १९२० २) दिल्ली, ऑगस्ट १५, १९५०
३) मुंबई, जुलै २८, १९२७ ४) कोकलता, जानेवारी १, १९४८

b) वेदांत ई .शिक्षा @ स्कूल्स ही योजना सर्व शिक्षा अभियान योजनेअंतर्गत नाही.

पर्यायी उत्तरे :

१) केवळ (a) २) केवळ (b) ३) दोन्ही ४) एकही नाही

११) जोड्या जुळवा :

गट-A

a) आचार्य

b) ई-पाठशाला

c) नावीन्यपूर्ण ई-घटक

गट-B

i) एकात्मिक ई-घटक पोर्टल

ii) चार कोनमापक यंत्र दृष्टीकोनामध्ये

iii) सर्व पदव्युत्तर अभ्यासक्रमास प्रवेशद्वार

पर्यायी उत्तरे :

(a) (b) (c)

१) (ii) (i) (iii)

२) (i) (iii) (ii)

३) (iii) (ii) (i)

४) यापैकी नाही

१२) स्वयं (SWAYAM) हे आहे.

a) ई-लर्निंग प्लॅटफॉर्म

b) उपग्रह

c) अवकाश प्रयोगशाळा

d) RTE पोर्टल

पर्यायी उत्तरे :

१) फक्त (a)

२) (b) फक्त

३) (a) आणि (d)

४) (b) आणि (c) फक्त

१३) ट्विटरचा वापर साठी केला जातो.

१) गुप्त माहितीचे आदान प्रदान

२) इलेक्ट्रॉनिक मेळ

३) आंतरव्यक्ती संज्ञापन

४) मोठ्या सामाजिक समूहाशी संज्ञापन

१४) खालील कोणते कार्यक्रम विद्यापीठ अनुदान आयोगामार्फत प्रसारित/प्रकाशित केला/केले जातो/जातात ?

a) दूरदर्शनवरून कंट्रीवाईड क्लास रुम

b) युजीसी न्यूज लेटर

c) युनिव्हर्सिटी डेव्हलपमेण्ट इन इंडिया

d) बुलेटिन ऑफ हायर एज्युकेशन

वरीलपैकी कोणता पर्याय **बरोबर** आहे/आहेत ?

१) केवळ (a)

२) केवळ (b)

३) (a),(c) आणि (d)

४) वरील सर्व

१५) संगणक प्रकारचे यंत्र आहे.

१) इलेक्ट्रिक

२) इलेक्ट्रॉनिक

३) मॅन्युअल

४) ऑपरेटिंग

१६) 'परम' हे उदाहरण कोणत्या प्रकारच्या संगणकाचे आहे ?

१) सुपर कॉम्प्युटर

२) पी.सी.

३) लॅपटॉप

४) यापैकी एकही नाही

(३) शिक्षणाचा हक्क २००९

१) भारतात 'शिक्षणाचा हक्क अधिनियम' जम्मू व काश्मीर वगळता पासून लागू करण्यात आला.

१) १ एप्रिल २०१०

२) १ एप्रिल २००९

३) १ मे २००९

४) १ एप्रिल २००८

२) भारतीय राज्यघटनेच्या कलम २१ (अ) नुसार प्रत्येक राज्याने कोणत्या वयोगटातील मुलांना निःशुल्क, सक्तीच्या शिक्षणाचा अधिकार प्रदान केला आहे ?

१) १ ते १४ वयोगट

२) ६ ते १४ वयोगट

३) १ ते १८ वयोगट

४) ५ ते १४ वयोगट

३) शिक्षणाचा हक्क शी संबंधित आहे.

a) सर्वांना शिक्षण

b) ० ते १४ वयोगटातील सर्व मुलांना मोफत व सक्तीचे प्रशिक्षण

- c) ६ ते १४ वयोगटातील सर्व मुलांना मोफत व सक्तीचे शिक्षण
d) सर्व मुलींना मोफत व सक्तीचे प्रशिक्षण

पर्यायी उत्तरे :

- १) (a), (d) फक्त २) (b) फक्त ३) (c) फक्त ४) (a), (b), (c), (d) सर्व
- ४) अक्षम विद्यार्थ्यांसाठीच्या एकात्मिक शिक्षणाला मध्यवर्ती स्थान मुळे प्राप्त झाले.
१) समावेशित शिक्षण कायदा.
२) समान संधी, हक्क संरक्षण व संपूर्ण सहभाग कायदा १९९५.
३) शिक्षणाचा अधिकार २००९.
४) माहितीचा अधिकार २०१०.
- ५) पुढीलपैकी आर. टी. ई. अँथम बाबतची कोणती विधाने चुकीची आहेत ?
a) आरटीई अधिनियमाबाबतचा संदेश जनमानसात पोहोचविणे अपेक्षित.
b) मशहूर संगीतकार गुलजार यांनी ते लिहिले आहे.
c) सोनू निगम व सुनिधी चौहान यांनी ते गाईले आहे.
d) याच्या चित्रीकरणात प्रियंका चोप्रा, विद्या सिन्हा, अमीर खान व ओम पुरी आढळतात.

पर्यायी उत्तरे -

- १) (a) आणि (b) २) (c) आणि (d) ३) (a) आणि (c) ४) (b) आणि (d)
- ६) १ एप्रिल २०१० पासून भारत सरकारने मुलांचे मुक्त आणि सक्तीचे शिक्षण कायद्याद्वारे पुढील तरतुदी केल्या आहेत ?
a) ५ वर्षांच्या आत परिसरात शाळा स्थापित करणे.
b) ५ वर्षांच्या आत शिक्षक-विद्यार्थी प्रमाणानुसार शिक्षकांची नियुक्ती करणे.
c) अप्रशिक्षित शिक्षकांना ५ वर्षांच्या आत प्रशिक्षण देणे.
d) आरोग्य सुविधा पुरविणे.
- वरीलपैकी कोणती विधाने बरोबर आहेत ?
१) (a), (b) व (c) २) (b) व (c) ३) फक्त (c) ४) सर्व बरोबर
- ७) आर्थिकदृष्ट्या वंचित व दुर्बल गटातील किमान २५% विद्यार्थ्यांना प्रकारच्या शाळेत प्रवेश दिला जातो.
a) केंद्रीय विद्यालय b) नवोदय विद्यालय c) सैनिक शाळा d) विना अनुदानित शाळा
e) इंग्रजी माध्यमाच्या शाळा

पर्यायी उत्तरे :

- १) (b), (c), (d), (e) २) (a), (b), (c), (d)
३) (a), (b), (c), (d), (e) ४) (a), (b), (d), (e)

(४) राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०१९

- १) वा मूल्य शिक्षणाचा अहवाल मध्ये भारतीय संसदेत देण्यात येऊन त्यात वैश्विक गाभाभूत मूल्यांचा समावेशकतेवर भर देण्यात आला.
१) ८९ - १९८४ २) ८६ - १९८७ ३) ८१ - १९९९ ४) ८७ - १९९३
- २) आणि हे, दोन्ही धर्मनिरपेक्षतेच्या संपूर्ण शिक्षणासाठी दोन मुख्य मुद्दे आहेत.
१) राष्ट्रीय शिक्षण धोरण पी.ए.ओ. आणि राष्ट्रीय अभ्यासक्रम
२) राष्ट्रीय आराखडा २००९ आणि २०१२ चा कृती आराखडा
३) राष्ट्रीय शिक्षण धोरण - भारत दृष्टी २००२-२०२०
४) राष्ट्रीय ज्ञान आयोग आणि राष्ट्रीय शिक्षण धोरण

- ३) 'खड्डू फळा मोहीम' या योजनेची निर्मिती च्या शिफारशी नुसार झाली.
- १) राष्ट्रीय शिक्षण आयोग २) राष्ट्रीय साक्षरता मिशन-१९८८
३) मुदलियार आयोग ४) राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण-१९८६
- ४) १९८६ च्या राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणानुसार अभ्यासक्रमातून विद्यार्थ्यांत १० गाभाभूत मूल्ये रुजविली जातात :
- a) राष्ट्रभक्ती, राष्ट्रीय एकात्मता
b) दलित समता
c) वैज्ञानिक दृष्टिकोन, श्रम प्रतिष्ठा आणि वक्तशीरपणा
d) नीटनेटकेपणा, संवेदनशीलता आणि सौजन्यशीलता
- वरीलपैकी कोणता/कोणते पर्याय बरोबर नाही ?
- १) फक्त (a) २) (b) आणि (d) ३) (b), (c) आणि (d) ४) फक्त (b)
- ५) शिक्षण हे केंद्रस्थानी असून राष्ट्रीय प्राधान्य प्राप्त विषय म्हणून राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण १९८६ मध्ये विशेष उल्लेख केलेला आहे.
- १) संगणक २) तांत्रिक ३) योग ४) मूल्य
- ६) एन.पी.ई., १९८६ ने नवोदय विद्यालयांची शिफारस देण्यासाठी केली.
- १) अक्षम विद्यार्थ्यांना विशेष शिक्षण २) ग्रामीण भागातील हुशार विद्यार्थ्यांना विशेष शिक्षण
३) राष्ट्रीय एकात्मकतेसाठी शिक्षण ४) शहरी भागातील हुशार विद्यार्थ्यांना शिक्षण
- ७) भारतात सर्वप्रथम कोणत्या शैक्षणिक धोरणात प्रत्येक जिल्ह्यात नवोदय विद्यालये स्थापन करण्याचा विचार करण्यात आला ?
- a) राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण - १९८६ b) राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण - १९६८
c) राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण - १९६६ d) राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण - १९९२
- वरीलपैकी कोणता पर्याय बरोबर आहे/आहेत ?
- १) (a) आणि (b) २) फक्त (a) ३) फक्त (b) ४) वरीलपैकी कोणतेही नाही
- ८) शिक्षण हे केंद्रस्थानी असून राष्ट्रीय प्राधान्य प्राप्त विषय म्हणून राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण १९८६ मध्ये विशेष उल्लेख केलेला आहे.
- १) संगणक २) तांत्रिक ३) योग ४) मूल्य
- ९) १९८६ च्या राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणाच्या शिफारशीनुसार महाराष्ट्रात १९८५-८६ साली पहिले नवोदय विद्यालय कोणत्या जिल्ह्यात सुरू करण्यात आले ?
- a) नागपूर b) बुलढाणा c) नंदुरबार d) अमरावती
- पर्यायी उत्तरे :**
- १) (a) आणि (d) २) (b) आणि (c) ३) (a) फक्त ४) (d) फक्त
- १०) राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण (१९८६) मधील कार्यात्मक कार्यक्रमात हे सुचविले आहे :
- a) सर्व प्रवेश व्याख्यानास वैशिष्ट्यपूर्ण रचित अभिमुख कार्यक्रम आयोजित करणे.
b) सर्व शिक्षकांसाठी ५ वर्षातून एकदा उजळणी वर्ग आयोजित करणे.
c) शिक्षकांसाठी उद्बोधन वर्गाचे आयोजन करणे.
d) सर्व शिक्षकांना कृतिसत्रे, परिसंवाद, कॉन्फरन्स (सभा) मध्ये भाग घेण्यासाठी प्रोत्साहित करावे.
- पर्यायी उत्तरे :**
- १) (a), (b), (c) बरोबर आहे. २) फक्त (b) बरोबर आहे
३) (d), (a) बरोबर आहे ४) सर्व बरोबर आहेत

६) शिक्षणाचा प्रसार, विनियमन आणि सनियंत्रण करणाऱ्या शासकीय व स्वयंसेवी संस्था

(१) अनौपचारिक शिक्षण

- १) अनौपचारिक शिक्षणाचे जाळे म्हणजे
- मुक्त विद्यापीठ, मुक्त शाळा, पत्राद्वारे अभ्यासक्रम
 - टी.व्ही., रेडिओ, ग्रंथालय, मासिके
 - कृषी कामगारांसाठी विशेष कार्यक्रम, कामगार शिक्षण, यात्रा, उत्सव, सामाजिक कल्याणकारी उपक्रम
 - विशेष संस्था जसे युवक मंडळ, केंद्रीय महिला कल्याणकारी परिषद.

पर्यायी उत्तरे :

- १) फक्त (a), (b), (c) योग्य विधान आहेत. २) फक्त (a) आणि (b) योग्य विधान आहेत.
३) सर्व (a), (b), (c), (d) योग्य विधाने आहेत. ४) फक्त (b), (c) योग्य विधाने आहेत.
- २) खालीलपैकी कोणते वैशिष्ट्ये अनौपचारिक शिक्षणाकरिता जरूरीचे नाही -
- हे औपचारिक शिक्षण पद्धतीच्या बाहेर आयोजित केले जाते.
 - हे लवचीक, अनेक अंगी व खुले आहे.
 - निरंतर सभासदत्व म्हणजे बहिर्गमन तसेच पुनर्प्रवेश नाही.
 - तो फार काळजीपूर्वक आखला जातो व अंमलबजावणी केली जाते

(२) औपचारिक शिक्षण

- १) औपचारिक शिक्षण म्हणजे काय ? खालीलपैकी योग्य पर्याय निवडा.
- अध्यापन पद्धतीत वर्गपद्धती व शिक्षकाने प्रत्यक्ष उपस्थित शिकविणे यास महत्त्व असते.
 - अभ्यासक्रम पूर्वनिश्चित केलेला असतो.
 - गरजेनुसार अभ्यासक्रम तयार केला जातो.
 - विविध स्तर असतात. आधीच्या स्तरावरील शिक्षण पूर्ण केल्याशिवाय पुढील स्तरावरील शिक्षणात प्रवेश दिला जात नाही.

पर्यायी उत्तरे :

- १) (a), (b) बरोबर आहेत. २) (a), (b), (d) बरोबर आहेत.
३) (a), (b), (c) बरोबर आहेत. ४) फक्त (b) बरोबर आहे.
- २) नॅशनल बुक ट्रस्ट, इंडियाचे (एन.बी.टी) काय उद्दिष्ट नाही ?
- चांगली पुस्तके छापणे. b) चांगली पुस्तके छापण्याकरता प्रोत्साहन देणे.
 - पुस्तके माफक दरात उपलब्ध करून देणे. d) पुस्तक प्रदर्शन आणि मेळावे भरविणे.
 - परिपूर्ण वाचनालय राखणे/स्थापणे. f) जनतेला पुस्तकप्रेमी बनविणे.

पर्यायी उत्तरे :

- १) (c) २) (e) ३) (a) आणि (d) ४) (f)
- ३) भारत सरकारने औपचारिक शिक्षणातील समस्या दूर करून सर्वांना शिक्षण घेता यावे यासाठी दूरस्थ शिक्षणाचे कार्य हाती घेतले. याला अनुसरून १९८५ मध्ये कोणत्या मुक्त विद्यापीठाची स्थापना झाली ?
- यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ
 - इंदिरा गांधी राष्ट्रीय मुक्त विद्यापीठ
 - लाल बहादूर शास्त्री राष्ट्रीय मुक्त विद्यापीठ
 - केंद्रीय मुक्त विद्यापीठ

वरीलपैकी कोणता पर्याय बरोबर आहे/आहेत ?

- १) फक्त (a) २) फक्त (b) ३) (a) आणि (c) ४) वरीलपैकी सर्व

(३) प्रौढ शिक्षण

- १) राष्ट्रीय साक्षरता मिशनची स्थापना साली झाली.
१) १९७८ २) १९९८ ३) १९६८ ४) १९८८
- २) राष्ट्रीय साक्षरता अभियान या वयोगटातील निरक्षरांना कार्यात्मक साक्षरता देण्यासाठी राबविले जाते.
१) १५-३५ वर्षे २) ३५-४० वर्षे ३) ४०-५० वर्षे ४) ५१-६० वर्षे
- ३) भारतात १५ ते ३५ वयोगटातील ८ कोटी निरक्षरांना १९९५ पर्यंत साक्षर करण्याचे कोणत्या कार्यक्रमाचे उद्दिष्ट होते ?
१) ग्रामीण कार्यात्मक साक्षरता कार्यक्रम २) राष्ट्रीय साक्षरता मिशन - १९८८
३) प्रौढ शिक्षण कार्यक्रम ४) समुदाय विकास कार्यक्रम
- ४) प्रौढ शिक्षण योजना (१९७८) मधील चर्चित विधाने :
a) देशाच्या सामाजिक, आर्थिक विकासात आणि व्यक्ती विकासात निरक्षरता अडथळा निर्माण करते.
b) अध्ययन, कार्य आणि जीवनमान हे अलग नाही तर, एकमेकांशी सहसंबंध जोडला तरच प्रत्येकाला अर्थ प्राप्त होतो.
c) साक्षरता, संवाद आणि कार्य याद्वारे स्वतंत्र होऊन गरीब व निरक्षर आपला दर्जा उंचावू शकतात.
- पर्यायी उत्तरे -**
१) विधान (a) बरोबर आहेत. २) विधान (a), (c) बरोबर आहेत.
३) केवळ विधान (a), (b), (c) बरोबर आहे. ४) सर्व विधाने चुकीची आहेत.
- ५) साक्षर भारत हा जगातील सर्वात मोठा प्रौढ शिक्षण कार्यक्रम आहे या संबंधात काय योग्य नाही ?
a) या कार्यक्रमाचे उद्दिष्ट ७० दशलक्ष प्रौढ २०१७ पर्यंत साक्षर बनविणे आहे.
b) वय १५ वरील केवळ सुमारे ५३% भारताची लोकसंख्या वाचू व लिहू शकते.
- पर्यायी उत्तरे :**
१) केवळ (a) २) केवळ (b) ३) दोन्ही ४) एकही नाही
- ६) प्रौढ शिक्षण कार्यक्रमांमध्ये यांचा समावेश होतो.
a) साक्षरता b) मूलभूत शिक्षण c) कौशल्य विकास d) जीवन शिक्षण
- पर्यायी उत्तरे :**
१) (a), (b), (c) आणि (d) २) (a) आणि (b) ३) (a), (b) आणि (c) ४) (a) आणि (c)
- ७) पुढील दोन विधानांपैकी कोणते योग्य आहे ?
a) राष्ट्रीय साक्षरता अभियान १५-३५ वयोगटातील नवसाक्षरांना कार्य साक्षरता देते.
b) दहाव्या योजनेच्या अखेर पावेतो राष्ट्रीय साक्षरता अभियानने १२७+ दशलक्ष लोक साक्षर केले ज्यातील सुमारे ४०% महिला होत्या
- पर्यायी उत्तरे :**
१) केवळ (a) २) केवळ (b) ३) दोन्ही ४) एकही नाही
- ८) जनशिक्षण संस्थान ची सुरुवात एम.एच.आर.डी. चा म्हणून केली.
१) प्रशिक्षण व रोजगार कार्यक्रम २) जवाहर रोजगार योजना
३) ग्रामीण विकास कार्यक्रम ४) प्रौढ शिक्षण कार्यक्रम

- ९) पुढील दोन विधानांपैकी कोणते विधान खरे आहे ?
- a) सन १९६१ मध्ये प्रौढ शिक्षण संचालनालयाला एन. सी. ई. आर. टी. चा भाग म्हणून घोषित केले गेले व संचालनालय तसेच सन १९७१ पर्यंत राहिले.
- b) संचालनालय वयस्करांच्या अनौपचारिक शिक्षणाकडे लक्ष देते परंतु साक्षरतेतील वाढीकडे वा दर्जाकडे वेगळे लक्ष देत नाही.

पर्यायी उत्तरे -

- १) केवळ (a) २) केवळ (b) ३) (a) ही नाही व (b) ही नाही ४) (a) व (b) दोन्ही
- १०) ग्रामीण कार्यात्मक साक्षरता कार्यक्रम (प्रौढ साक्षरता) तत्त्व आहे.
- १) अनेकांनी अनेकांकडून शिकावे २) एकाने अनेकांकडून शिकावे
- ३) अनेकांनी एकास शिकवावे ४) एकाने एकास शिकवावे
- ११) पुढील कोणते विधान योग्य आहे ?
- a) खालील बोधचिन्ह आर यू एस ए चे आहे.

- b) साक्षर भारत सुरु करण्याचा उद्देश ८५% साक्षरता २०१५ पावेतो गाठण्याचा होता.

पर्यायी उत्तरे -

- १) फक्त (a) २) फक्त (b) ३) कोणतेही नाही ४) दोन्हीही

७) जागतिकीकरण आणि खाजगीकरण याचा भारतीय शिक्षणावरील परिणाम

- १) सन मध्ये जागतिक व्यापार संघटनेने उच्च शिक्षणाला व्यापार सेवांवरील सामान्य कराराखाली आणले.
- १) २००४ २) २००१ ३) १९९९ ४) २०००
- २) स्वातंत्र्यप्राप्ती पासूनच, शिक्षणाच्या क्षेत्रामध्ये परदेशी राष्ट्रसोबत भारताचा सहयोग सांस्कृतिक कराराचे अभिन्न अंग होते. भारताचे सोबत सांस्कृतिक करार आहेत. जवळजवळ ७५ सांस्कृतिक आदान-प्रदान कार्यक्रमांवर घटक अधिकांश सांस्कृतिक आदान-प्रदान कार्यक्रमाचा एक भाग आहे.
- १) १२१ राष्ट्र, क्रीडा २) १२५ राष्ट्र, शिक्षण ३) ११८ राष्ट्र क्रीडा ४) ११९ राष्ट्र, क्रीडा
- ३) आंतरराष्ट्रीय शैक्षणिक नियोजन संस्था (IIEP) येथे आहे.
- १) मुंबई २) दिल्ली ३) लंडन ४) पॅरिस
- ४) शिक्षणातील खालीलपैकी कोणत्या प्रवृत्तीला जागतिकीकरण असे म्हणतात ?
- a) प्रशासकीय बदल आणणे
- b) आंतरराष्ट्रीय सहकार्य
- c) वैश्विक बंधुत्वाचे आकलन
- d) सर्व प्रकारच्या लोकांच्या वस्तीचे नागरिकत्व

पर्यायी उत्तरे :

- १) (a) २) (b) आणि (c) ३) (b), (c) आणि (d) ४) (c) आणि (d)
- ५) जागतिक विपणन संस्थेने शिक्षणाच्या जागतिकीकरणाला प्रोत्साहन देण्यासाठी कोणत्या कराराखाली शिक्षणाचा समावेश एक उपभोग्य वस्तू म्हणून केला ?
- १) व्हॅट २) युनेस्को ३) गॅट ४) डब्ल्यू.एच.ओ.

६) ए आय ई पी ए हे शी संबंधित आहे.

- a) शैक्षणिक मानसशास्त्र व प्रशासन
c) शैक्षणिक तत्त्वज्ञान व प्रशासन

- b) शैक्षणिक नियोजन व प्रशासन
d) शैक्षणिक मूल्यमापन व मापन

पर्यायी उत्तरे :

- १) (a) फक्त २) (b) फक्त ३) (c), (d) फक्त ४) (a), (b), (c), (d) सर्व

शिक्षण क्षेत्रातील बहुमान व पुरस्कार

१) केंद्र शासनाने राष्ट्रीय शिक्षक कल्याण प्रतिष्ठानची स्थापना मध्ये चॅरिटेबल इंडोमेंट ॲक्ट अनुसार केली.

- १) १९६२, १८९० २) १९६५, १८०९ ३) १९६७, १८८९ ४) १९६९, १८८९

२), आणि भाषांच्या तज्ज्ञांना सन्मानित करण्यास, राष्ट्रपती सन्मान प्रमाण-पत्र पुरस्कार प्रदान करण्यास एक योजना १९५८ मध्ये सुरू केली गेली.

- १) हिंदी, इंग्रजी, फ्रेंच २) संस्कृत, अरेबिक, पर्शियन ३) संस्कृत, हिंदी, फ्रेंच ४) यापैकी नाही

३) जोड्या जुळवा :

गट-A (पुरस्काराचे नाव)

- a) अहिंदी भाषिक राज्यातील हिंदी लेखकांकरिता पुरस्कार
b) शिक्षा पुरस्कार
c) हिंदी सेवी सन्मान
d) संस्कृत, पालीकरिता राष्ट्रपती सन्मान पत्र

गट-B (आयोजक)

- i) केंद्रीय हिंदी संस्था
ii) राष्ट्रीय संस्कृत संस्था
iii) केंद्रीय हिंदी निदेशालय

पर्यायी उत्तरे :

(a) (b) (c) (d)

- १) (iii) (iii) (i) (ii)
२) (i) (ii) (iii) (ii)
३) (i) (iii) (i) (iii)
४) (i) (iii) (i) (ii)

४) वाचनालयांमध्ये चांगल्या पुस्तकांचा साठा असण्याकरिता व समाधानकारक, गुणवत्तापूर्ण वाचनालय सेवा जनसामान्यांना पुरवण्यासाठी शासनाने उत्कृष्ट वाचनालयांना सन १९८४-८५ पासून पारितोषिके देणे सुरू केले आहे. पारितोषिकाला पुढीलप्रमाणे संबोधिल्या जाते.

- १) नामदार गोखले उत्कृष्ट ग्रंथालय पुरस्कार २) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर उत्कृष्ट ग्रंथालय पुरस्कार
३) डॉ. सी. डी. देशमुख उत्कृष्ट ग्रंथालय पुरस्कार ४) यापैकी कोणतेही नाही

५) जोड्या जुळवा :

गट-A पुरस्काराचे नाव

- a) युवा अध्ययनार्थींना महर्षी बादरायण सन्मान पुरस्कार
b) भाषा भारती सन्मान
c) तमिळ शास्त्रीय भाषेच्या ख्याति प्राप्त लेखकांना पुरस्कार (नवीन)

गट-B पुरस्कार संख्या

गट-C पुरस्कार रक्कम

- i) ०८ A) ₹ १ लाख प्रत्येकी (एक वेळ)
ii) २२ B) ₹ २५,००० (वार्षिक)
iii) ०१ C) ₹ ५ लाख प्रत्येकी (वार्षिक)

पर्यायी उत्तरे :

- १) (a)-(i)-(A), (b)-(ii)-(C), (c)-(i)-(C) २) (a)-(i)-(A), (b)-(ii)-(B), (c)-(i)-(C)
३) (a)-(ii)-(B), (b)-(i)-(C), (c)-(iii)-(B) ४) (a)-(iii)-(B), (b)-(iii)-(C), (c)-(ii)-(A)

- ६) साहित्य अकादमी ही अक्षरांची भारतीय राष्ट्रीय अकॅदमी आहे तिची स्थापना मार्च १९५४ मध्ये झाली. अकॅदमीने २४ भाषांना मान्यता प्रदान केली असून त्या भाषेतील पुस्तके छापते. या अकॅदमीबाबत आणखी काय खरे आहे ?
- a) ती नवी दिल्ली येथे एकमेव वैशिष्ट्यपूर्ण व तिच्या मुंबई व वाराणसी येथील क्षेत्रीय कार्यालयात तत्सम वाचनालये राखते जी २५ पेक्षा अधिक भाषेतील पुस्तके वाचकांना उपलब्ध करतात.
- b) तिचे प्रकल्प कार्यालय शिलाँग येथे असून ते मौखिक व आदिवासी साहित्याला प्रोत्साहन देते.

पर्यायी उत्तरे :

- १) केवळ (a) २) केवळ (b) ३) दोन्ही ४) एकही नाही

८) शैक्षणिक आयोग आणि संस्था

- १) शिक्षणाच्या संदर्भातील आयोग आणि त्यांचे स्थापना वर्ष यांच्या जोड्या जुळवा :

आयोग	स्थापना वर्ष
a) विद्यापीठ अनुदान आयोग	i) १९६४
b) राष्ट्रीय ज्ञान आयोग	ii) १९५२-५३
c) कोठारी आयोग	iii) २००५
d) मुदलियार आयोग	iv) १९५३

खालीलपैकी कोणती जोडी बरोबर आहे ?

(a)	(b)	(c)	(d)
१) (iv)	(ii)	(iii)	(i)
२) (i)	(iv)	(iii)	(ii)
३) (iv)	(ii)	(i)	(iii)
४) (iv)	(iii)	(i)	(ii)

- २) शालेय शिक्षण सुधार समितीने साली अहवाल शासनाला सादर केला.

- १) १९८३ २) १९८४ ३) १९९० ४) १९९१

- ३) भारतातील पहिला शिक्षण आयोग आहे.

- १) कोठारी आयोग २) राधाकृष्णन आयोग ३) हंटर आयोग ४) भारतीय विद्यापीठ आयोग १९०२

- ४) १९४८ साली केंद्रीय सल्लागार मंडळाने प्रौढ शिक्षण समितीचे अध्यक्ष म्हणून यांची नेमणूक केली.

- १) मोहनलाल सक्सेना २) आचार्य राममूर्ती ३) यशपाल ४) जनार्दन रेड्डी

- ५) कोठारी आयोगाच्या शिफारशीनुसार मार्गदर्शन कार्यक्रम

- १) संपूर्ण शिक्षणाचा एकात्मिक भाग असावा. २) शिक्षणाच्या पूर्णतः बाहेरचा भाग असावा.
३) विशेष गरजा असलेल्या मुलांसाठी असावे. ४) संपूर्ण शिक्षणाचा सर्वसमावेशी भाग असावा.

- ६) कोठारी समितीच्या मते मोठ्या प्रमाणावर होणाऱ्या गळती आणि स्थगितीच्या अनेक कारणांमध्ये खालील कोणत्या कारणांचा समावेश नाही ?

- a) विद्यार्थ्यांची वयोगटातील विविधता b) शिक्षकांची हजेरीतील अनियमितता
c) वर्गातील मर्यादेपेक्षा जास्त गर्दी d) अयोग्य अभ्यासक्रम

पर्यायी उत्तरे -

- १) (a) आणि (b) २) (d) ३) (c) आणि (d) ४) (b)

- ७) शिक्षण आयोग (१९६४-६६) या अहवालाचे शीर्षक हे होते.

- १) शिक्षण आणि राष्ट्रीय विकास २) शिक्षण आणि आर्थिक विकास
३) शिक्षण आणि औद्योगिक विकास ४) शिक्षण आणि सामाजिक-आर्थिक विकास

- ८) भारतातील मार्गदर्शन चळवळीच्या विकासामध्ये आयोगाने महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावली.
 १) विद्यापीठ शिक्षण २) भारतीय शिक्षण ३) प्राथमिक शिक्षण ४) माध्यमिक शिक्षण
- ९) शालेय अभ्यासक्रमात SUPW चा समावेश खालीलपैकी कोणत्या आयोगाच्या शिफारशीवर आधारून करण्यात आला होता ?
 १) कोठारी शिक्षण कमिशन रिपोर्ट २) ईश्वरभाई पटेल शिक्षणासंबंधी रिव्ह्यू कमिटी
 ३) माध्यमिक शिक्षण आयोग रिपोर्ट ४) विद्यापीठ शिक्षण आयोग रिपोर्ट
- १०) खालीलपैकी कोणते शीर्षक मोहनलाल सक्सेना समितीने प्रौढ शिक्षण योजनेस दिले ?
 १) प्रौढ महिला साक्षरता योजना २) सामाजिक शिक्षण योजना
 ३) सायंकालीन प्रौढ वर्ग योजना ४) प्रौढ साक्षर योजना
- ११) ज्ञानप्राप्तीसाठी अध्ययन, कृतीसाठी अध्ययन, सहजीवनासाठी अध्ययन व अस्तित्वासाठी अध्ययन – या शिक्षणाच्या चार आधारस्तंभांची संकल्पना कोणत्या आयोगाने मांडली ?
 १) डेलॉर आयोग २) कोठारी आयोग ३) डॉ. राधाकृष्णन आयोग ४) मुदलीयार आयोग
- १२) मुले व मुली असा अभ्यासक्रमामध्ये भेद नको व मुलींचे शिक्षण ही एक विशेष समस्या समजली जावी अशी सूचना सर्वप्रथम यांच्या अहवालामध्ये करण्यात आलेली होती.
 १) दुर्गाबाई देशमुख समिती २) हंसा मेहता समिती
 ३) डॉ. (श्रीमती) फुलरेणू गुहा समिती ४) रक्षा सरण समिती
- १३) मुले व मुली यांच्या बौद्धिक अथवा मानसशास्त्रीय (मानसिक) क्षमतेत कोणताही फरक नसतो, दोहोंमधील शारीरिक फरक फारसा महत्त्वाचा नाही असे समितीने स्पष्ट केले.
 १) डॉ. कोठारी २) डॉ. रेड्डी ३) श्रीमती हंसा मेहता ४) श्री. एम. भक्तवत्सलम
- १४) १९८६ NPE च्या अंमलबजावणीबाबत पुनर्विलोकन यो दोन समित्यांनी केले.
 १) राममूर्ती समिती आणि विद्यापीठ शिक्षण समिती २) जनार्दन समिती आणि माध्यमिक शिक्षण समिती
 ३) राममूर्ती समिती आणि जनार्दन समिती ४) सी. ए. बी. ई. समिती आणि जनार्दन समिती
- १५) राममूर्ती समितीने स्त्रीशिक्षण विषयक जागृती निर्माण करण्यासाठी कोणत्या साधनाचे महत्त्व स्पष्ट केले आहे ?
 १) भौतिक साधन २) पुस्तके ३) जनसंपर्क साधने ४) इलेक्ट्रॉनिक्स माध्यम साधन
- १६) यशपाल समिती (१९९३) च्या अहवालाचे शीर्षक काय आहे ?
 १) विकासासाठी अध्ययन २) इ-लर्निंग ३) तणावमुक्त अध्ययन ४) तणावयुक्त अध्ययन
- १७) प्रो. यशपाल समितीचा अहवाल या नावाने ओळखला जातो.
 १) ज्ञानसंग्रहातून अध्ययन २) शिक्षणाचे चार स्तंभ ३) ओझ्याविना अध्ययन ४) अध्ययनासाठी अध्ययन
- १८) भारत शासनाने १९९३ मध्ये एका कमिटीची स्थापना केली ती नावाने ओळखली जाते.
 १) शिक्षण व्यवस्थापनाच्या विकेंद्रीकरणाची कमिटी २) शिक्षणाची यशपाल कमिटी
 ३) शिक्षणाची डॉ. राधाकृष्ण कमिटी ४) शिक्षणाची मुदलीयार कमिटी

(१) राष्ट्रीय ज्ञान आयोग

- १) विद्यार्थ्यांच्या प्रथम भाषेबरोबर इंग्रजी भाषा वर्गापासून सुरु करण्याची शिफारस राष्ट्रीय ज्ञान आयोगाने केली आहे.
 १) इयत्ता पहिली २) इयत्ता दुसरी ३) इयत्ता पाचवी ४) इयत्ता आठवी
- २) राष्ट्रीय ज्ञान आयोगाचे अध्यक्ष कोण होते ?
 १) डॉ. मनमोहन सिंग २) डॉ. कुमुद बन्सल ३) सॅम पित्रोदा ४) वरीलपैकी कुणीही नाही
- ३) राष्ट्रीय ज्ञान आयोगाची स्थापना १३ जून २००५ रोजी च्या अध्यक्षतेखाली करण्यात आली होती.
 १) माजी पंतप्रधान डॉ. मनमोहन सिंग २) डॉ. अरुण निगवेकर ३) डॉ. कोठारी सी.एस. ४) सॅम पित्रोदा

- ४) राष्ट्रीय ज्ञान आयोगाचे अध्यक्ष आहे.
 १) सॅम पित्रोदा २) डी. एस. कोठारी ३) अझिम प्रेमजी ४) विजय भटकर
- ५) पुढील कोणते विधान चुकीचे आहे.
 a) राष्ट्रीय ज्ञान परिषद (एन के सी) सन २००५ मध्ये प्रथमतः स्थापित झाली. ५ वर्षाकरिता : २००५-२०१०.
 b) ती एक सल्ला देणारी व सनियंत्रण ठेवणारी यंत्रणा आहे.
पर्यायी उत्तरे -
 १) केवळ (a) २) केवळ (b) ३) कोणतेही नाही ४) दोन्हीही
- ६) २००५ मध्ये सॅम पित्रोदा यांच्या अध्यक्षतेखाली स्थापन झालेल्या राष्ट्रीय ज्ञान आयोगाने कोणत्या प्रमुख निकषावर लक्ष केंद्रित केले ?
 a) विना अनुदानित संस्थांना अनुदान मंजूर करणे.
 b) विज्ञान आणि औद्योगिकरणाच्या प्रयोगशाळांचा विकास करणे.
 c) बौद्धिक संपदेच्या संदर्भात जोडलेल्या संस्थात संघटनात्मक सुधारणा करणे.
 d) शेती आणि उद्योगांच्या विकासासाठी ज्ञानाचा वापर करणे.
 e) जनतेला अधिक लाभ पोहोचविण्यासाठी प्रचार आणि प्रसार करणे.
 वरीलपैकी कोणते विधान/विधाने बरोबर आहे/आहेत ?
 १) (a), (b) आणि (d) २) (a), (b) आणि (c) ३) (b), (c), (d) आणि (e) ४) वरील सर्व
- ७) राष्ट्रीय ज्ञान आयोगाची पाच लक्षणीय क्षेत्रे
 १) ज्ञान सुलभता, ज्ञान संकल्पना, ज्ञान निर्मिती, ज्ञान उपयोजन, सेवा वितरण
 २) ज्ञान संकल्पना, ज्ञान निर्मिती, ज्ञान उपयोजन, ग्रंथालय विकास, सेवा वितरण
 ३) ज्ञान सुलभता, ज्ञान संकल्पना, ज्ञान निर्मिती, ज्ञान उपयोजन, संशोधन
 ४) ज्ञान संकल्पना, शालेय शिक्षण, ज्ञान सुलभता, ज्ञान उपयोजन, सेवा वितरण
- ८) पुढील कोणते विधान चुकीचे आहे.
 a) राष्ट्रीय ज्ञान परिषद (एन के सी) सन २००५ मध्ये प्रथमतः स्थापित झाली. ५ वर्षाकरिता : २००५-२०१०.
 b) ती एक सल्ला देणारी व सनियंत्रण ठेवणारी यंत्रणा आहे.
पर्यायी उत्तरे -
 १) केवळ (a) २) केवळ (b) ३) कोणतेही नाही ४) दोन्हीही
- ९) राष्ट्रीय ज्ञान आयोगाने स्पेशल पर्पज व्हेईकल या योजनेची शिफारस साठी केली.
 १) दैनंदिन व्यवहारातील माहितीचे व्यवस्थापन करण्यासाठी २) माहितीची सुरक्षा व खाजगीसाठी
 ३) माहितीचे जतन करून ठेवण्यासाठी ४) केंद्रीय ग्रंथालय स्थापन करण्यासाठी
- १०) भारताच्या पंतप्रधानांची एक उच्चस्तरीय सल्लागार समिती आहे, जिचा उद्देश भारतास ज्ञानवंत समाजात परिवर्तित करणे हा आहे.
 १) एन.के.सी. २) एन.सी.टी.ई. ३) एन.सी.ई.आर.टी. ४) यु.जी.सी.

(२) राष्ट्रीय उच्च शिक्षण व संशोधन आयोग

- १) पुढील दोन विधानांपैकी कोणते चुकीचे आहे ?
 a) एन. एम. ई. आय सी. टी. हे एक असे मंडळ आहे जे देशामध्ये उच्च शिक्षणाच्या सर्व संस्थांना एकत्र जोडते व कमी दराचे संगणकीय उपकरणे पुरविते.
 b) मुंबई आय. आय. टी. येथे फेब्रुवारी २०११ मध्ये राष्ट्रीय व्हिडिओ सर्व स्थापन करण्यात आले.
पर्यायी उत्तरे -
 १) केवळ (a) २) केवळ (b) ३) (a) व (b) दोन्ही नाही ४) (a) व (b) दोन्हीही

- २) उच्च शिक्षणाचे मूल्यांकन करण्यासाठी १९९४ मध्ये कोणत्या संस्थेची स्थापना करण्यात आली ?
- a) अखिल भारतीय तंत्रशिक्षण परिषद
b) राष्ट्रीय मूल्यांकन आणि प्रमाणन परिषद
c) रूसा (RUSA)
d) उच्च शिक्षण संचालनालय
- वरीलपैकी कोणता पर्याय **बरोबर** आहे/आहेत ?
- १) फक्त (c) २) (b) आणि (c) ३) (a), (b) आणि (c) ४) वरीलपैकी सर्व

(३) आयआयटी

- १) इंडियन इन्स्टिट्यूट ऑफ टेक्नॉलॉजी, खरगपूर पंचवार्षिक योजनेच्या दरम्यान पूर्णपणे विकसित झाली.
- १) तृतीय २) प्रथम ३) द्वितीय ४) चौथी
- २) इंडियन इन्स्टिट्यूट ऑफ टेक्नॉलॉजी पवई संस्थेला कोणता दर्जा दिला गेला आहे ?
- १) केंद्रीय विद्यापीठ २) राज्य विद्यापीठ
३) अभिमत विद्यापीठ ४) वरीलपैकी कोणताही नाही
- ३) सरकार समिती (१९४५) ने खालीलपैकी ची शिफारस केली.
- १) इंडियन इन्स्टिट्यूट ऑफ टेक्नॉलॉजीची स्थापना.
२) इंडियन इन्स्टिट्यूट ऑफ मॅनेजमेंटची स्थापना.
३) नॅशनल इन्स्टिट्यूट ऑफ टेक्नॉलॉजीची स्थापना.
४) इंडिस्ट्रियल ट्रेनिंग इन्स्टिट्यूटची स्थापना.

(४) आयआयएम

- १) भारतीय प्रबंध संस्थान, अहमदाबादची स्थापना साली झाली.
- १) १९५० २) १९६१ ३) १९६० ४) १९९६
- २) खालील आयआयएमस ज्या क्रमाने स्थापित झाल्या त्या क्रमाने लिहा. प्रथम स्थापित झालेली यादीत प्रथम असावी.
- १) अहमदाबाद, कलकत्ता, बंगळुरु, लखनौ, कोझीकोडे
२) कलकत्ता, अहमदाबाद, बंगळुरु, लखनौ, कोझीकोडे
३) कलकत्ता, अहमदाबाद, बंगळुरु, कोझीकोडे, लखनौ
४) अहमदाबाद, कलकत्ता, बंगळुरु, कोझीकोडे, लखनौ

(५) एनआयटी

(३) व्यावसायिक शिक्षण

व्यावसायिक शिक्षण : अभ्यासक्रमात नमूद विषय आणि उपविषय

- १) व्यावसायिक /तंत्रशिक्षण
- २) राष्ट्रीय कौशल्य विकास कार्यक्रम
- ३) व्यावसायिक शिक्षण

१) व्यावसायिक /तंत्रशिक्षण -

१. मानव संसाधन विकासाचे साधन म्हणून व्यावसायिक शिक्षणाचा विचार
२. भारतातील, विशेषतः महाराष्ट्रातील सद्यस्थिती, शिक्षणप्रणाली व प्रशिक्षण
३. शासकीय धोरणे, योजना व कार्यक्रम
४. समस्या, प्रश्न व त्यावर मात करण्यासाठी प्रयत्न
५. व्यावसायिक आणि तंत्र शिक्षणाचा प्रसार, विनियमन करणाऱ्या आणि अधिस्वीकृती देणाऱ्या संस्था

२) राष्ट्रीय कौशल्य विकास कार्यक्रम

१. राष्ट्रीय कौशल्य विकास महामंडळ
२. उद्योग संस्था भागीदारी (इंटरनॅशनल आणि अॅप्रेंटिसशिप)
३. क्षेत्रनिहाय रोजगाराच्या संधी
४. एखाद्याने स्वतःचे उद्योजकशीलतेचे युनिट स्थापन करणे.

३) व्यावसायिक शिक्षण -

१. ग्रामीण भागात व्यावसायिक शिक्षण नेण्याची रणनीती
२. लहान वयात व्यावसायिक शिक्षणाचा परिचय (प्राथमिक शिक्षण वयोगटानंतर १४+)
३. सेवा क्षेत्रातील व्यावसायिक शिक्षण (अतिथ्य, रुग्णालये, पॅरामेडिकल इ.)
४. महिला सबलीकरणासाठी व्यावसायिक शिक्षण
५. व्यावसायिक शिक्षणाशी संबंधित सरकारी कार्यक्रम (अद्यावत)
६. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०१९ (एनईपी २०१९) व व्यावसायिक शिक्षण

- * देशाच्या एकूण लोकसंख्येच्या तुलनेत विविध कौशल्ये असणाऱ्या मनुष्यबळाचे प्रमाण किती आहे यावरून मानवी संसाधन स्थिती व्यक्त होते.
- * 'व्यावसायिक शिक्षण' हा मानव संसाधन विकासातील महत्त्वाचा घटक आहे. रोजगारनिर्मितीबरोबरच विविध

सुविधांच्या उपलब्धतेसाठी व्यावसायिक शिक्षणाचे महत्त्व अनन्यसाधारण आहे. स्वातंत्र्योत्तर कालावधीत व्यावसायिक शिक्षणाच्या सुविधा मोठ्या प्रमाणात विस्तारल्या गेल्या तरी एकूण लोकसंख्येचा विचार करता या सुविधा कमी प्रमाणात उपलब्ध आहेत.

- * दर हजारी लोकसंख्येच्या प्रमाणात प्रत्येक व्यावसायिक कौशल्ये असणाऱ्या मानवी संसाधनाचे प्रमाण याचे सर्वेक्षण केले जाते. या प्रमाणाचा भारताच्या गरजांच्या विचाराबरोबर विकसित राष्ट्रातील तुलनात्मक संदर्भातील आकडेवारीचा विचार केला जातो. सध्याच्या आवश्यकतांचा विचार करून भविष्यातील मानवी संसाधनाची आवश्यकता विचारात घेतली जाते व त्यानुसार नियोजन केले जाते. त्यानुसार शासनाने विविध व्यावसायिक कौशल्यांचा आणि त्यांच्या गरजांचा बृहतआराखडा तयार केला आहे. व्यावसायिक शिक्षण बृहतआराखड्याचा आधार घेऊन शासनाद्वारे विविध धोरणांची आखणी व अंमलबजावणी केली जाते. तंत्रज्ञानाच्या विकासाचा प्रचंड वेग विचारात घेता, हे नियोजन तंत्रज्ञानातील बदलांशी सुसंगत बनणे आवश्यक असते. या सर्व बाबींचा समावेश शासनाच्या, खाजगी क्षेत्रांच्या, स्वयंसेवी संस्थांच्या, अभ्यासकांच्या धोरणांमध्ये करण्यात येतो, त्यावर भर द्यावा.
- * व्यावसायिक शिक्षण तंत्रज्ञानातील सद्यःस्थितीचा तसेच शासकीय वेबसाइटचा आधार घेऊन अभ्यास करावा.
- * व्यावसायिक शिक्षणाच्या उपलब्धतेसंदर्भातील समस्यांचे नेमके आकलन करावे. व्यावसायिक शिक्षण सुविधांच्या उपलब्धतेचा समतोल निर्माण करण्यासंदर्भातील शासनाच्या योजना व कार्यक्रमांची माहिती संकलित करावी. व्यावसायिक शिक्षण पद्धती अभ्यासक्रम व प्रशिक्षणाचे स्वरूप यांची सध्याच्या व्यावसायिक गरजांशी सुसंगतता हा महत्त्वाचा प्रश्न असून, त्यासाठी शासन व खासगी क्षेत्रात केले जाणारे विविध प्रयत्न अभ्यासावेत. उद्योगक्षेत्र व व्यावसायिक शिक्षण संस्था यांचे सहकार्य वाढले असून त्याचा अभ्यास करावा.
- * व्यावसायिक शिक्षणाच्या उपलब्धतेबरोबर व्यावसायिक शिक्षणाची गुणवत्ता महत्त्वाची असते. व्यावसायिक शिक्षणाच्या गुणवत्तासंवर्धनासाठी व्यावसायिक शिक्षणाचे मूल्यांकन व नियमन महत्त्वाचे आहे. शासनाद्वारे व्यावसायिक शिक्षणाच्या नियमनासाठी निर्माण केलेल्या संस्था व संस्थांची कार्यपद्धती याची नेमकी माहिती मिळवावी. व्यावसायिक शिक्षणाच्या मूल्यांकनासंदर्भातील सद्यःस्थितीतील संदर्भाचा अभ्यास करावा. आंतरराष्ट्रीय संस्थानी अशा प्रकारचे केलेले मूल्यांकन वृत्तपत्रांद्वारे जाहीर होत असते ते अभ्यासावे.
- * व्यावसायिक शिक्षणाशी निगडित सामाजिक, आर्थिक घटक लक्षात घ्यावे. ग्रामीण भागातील व्यावसायिक शिक्षणाच्या संधी वाढविण्यासंदर्भातील शासकीय योजनांची माहिती मिळवावी.
- * तंत्रशिक्षणाच्या प्रसारासाठी अनौपचारिक शिक्षण प्रणालींचा अवलंब औद्योगिक प्रशिक्षण संस्थांद्वारे करण्यात येतो. ITI बाबतचे धोरण व तेथील कोर्सेस व लोकसेवा यावर प्रश्न विचारले जातात.

व्यावसायिक शिक्षण : घटक व उपघटकनिहाय प्रश्नसंख्या

घटक - उपघटक/ प्रश्न व गुणसंख्या	२०१२	२०१३	२०१४	२०१५	२०१६	२०१७	२०१८	२०१९
१) व्यावसायिक/तंत्र शिक्षण - प्रशिक्षण, धोरणे	-	१	-	५	४	११	३	३
३) व्यावसायिक व तंत्र शिक्षणाचा प्रसार	-	१०	४	२०	३	७	२	२
३) राष्ट्रीय कौशल्य विकास कार्यक्रम	३	-	१	३	१	१	३	१०
एकूण	३	११	५	२८	८	१९	८	१५

(१) मानव संसाधन विकासाचे साधन म्हणून व्यावसायिक शिक्षणाचा विचार

- १) खालीलपैकी मानव संसाधन विकास (MHRD) - IPR मध्ये अंतर्भूत अध्यासन नाही.
 - १) विद्यापीठातील IPR अध्यासन
 - २) NREGs मधील IPR अध्यासन
 - ३) IIT मधील IPR अध्यासन
 - ४) IIM मधील IPR अध्यासन

- २) मानव संसाधन विकास मंत्रालय, भारत सरकार यांनी २७ फेब्रुवारी २०१९ रोजी सुरु केलेली श्रेयस ही एक योजना आहे. या योजनेचे खालीलपैकी कोणते प्रमुख उद्दिष्ट आहे ?
- गरीब परिस्थितीतील पदवी महाविद्यालयाच्या लायक विद्यार्थ्यांना फी माफी देणे.
 - कौशल्याधारित अभियांत्रिकी महाविद्यालयांच्या लायक विद्यार्थ्यांना शिष्यवृत्ती देणे.
 - उद्योजकता आकांक्षा बाळगणाऱ्या महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांना कर्ज उपलब्ध करून देणे.
 - औद्योगिक उमेदवारीकाळ किंवा बी.ए., बी.एससी. आणि बी. कॉम च्या अतांत्रिक विद्यार्थ्यांना प्रशिक्षणाची संधी देणे.
- ३) व्यावसायिक उत्कृष्टतेवर परिणाम करणारे घटक
- मानवी संपत्तीची गुणवत्ता
 - व्यावसायिक प्रशिक्षण
 - व्यावसायिक क्षमता
 - एकूण लोकसंख्या
- पर्यायी उत्तरे :**
- फक्त (a), (b)
 - फक्त (a), (b), (c)
 - फक्त (a), (d)
 - फक्त (b)
- ४) वाचन आणि लेखन या कौशल्यांबरोबरच, खालीलपैकी कोणत्या गोष्टी नोकरीयोग्यता वाढवण्यासाठी आवश्यक आहेत ?
- टीकात्मक विचार करणे
 - करुणा
 - उत्तम कारागिरी
 - संसूचन
 - सर्जनशीलता
- अ, ब आणि क
 - अ,ड आणि इ
 - ब, क आणि ड
 - क, ड आणि इ
- ५) शिक्षणाचा उत्पादन क्षमतेशी संबंध जोडावा ही शिफारस ने केली.
- डॉ. कोठारी आयोग
 - डॉ. मुदलियार आयोग
 - राममूर्ती आयोग
 - डॉ. राधाकृष्णन आयोग

(२) भारतातील, विशेषतः महाराष्ट्रातील सद्यस्थिती, शिक्षणप्रणाली व प्रशिक्षण

- प्रथम अभियांत्रिकी महाविद्यालयाची स्थापना सिविल अभियंत्यांसाठी मध्ये या वर्षी मध्ये झाली, ज्यामध्ये धरणाकरिता स्थापित मोठ्या कार्यशाळा आणि सार्वजनिक भवनांचा वापर करण्यात आला.
 - मध्यप्रदेश, १८४७, इंदोर, अप्पर नर्मदा
 - महाराष्ट्र, १८४७, नाशिक, अप्पर गोदावरी
 - उत्तर प्रदेश, १८४७, रुरकी, अप्पर गंगा
 - दिल्ली, १८४७ दिल्ली, अप्पर यमुना
- अखिल भारतीय तांत्रिक शिक्षण परिषदेची स्थापना साली झाली.
 - १९४४
 - १९४५
 - १९०५
 - १९४७
- अॅबट-वुड अहवाल, १९३६-३७ च्या शिफारशीनुसार प्रकारच्या तंत्रविज्ञान संस्था उदयास आल्या.
 - पॉलिटॅकनिक्स
 - भारतीय तंत्रविज्ञान संस्था
 - औद्योगिक प्रशिक्षण संस्था
 - राष्ट्रीय तंत्रविज्ञान संस्था
- सामान्य शिक्षणाप्रमाणे समांतर तांत्रिक शिक्षणाची शिफारस ने केली.
 - अॅबट वुड समिती
 - झाकीर हुसेन समिती
 - खरे समिती
 - सार्जेंट समिती
- अॅबट-वुड यांच्या अहवालाच्या शिफारशीनुसार अस्तित्वात आले.
 - अखिल भारतीय तांत्रिक शिक्षण परिषद
 - अखिल भारतीय शेती शिक्षण परिषद.
 - अखिल भारतीय वैद्यकीय शिक्षण परिषद
 - अखिल भारतीय विधी शिक्षण परिषद
- तंत्रशिक्षण संचालनालय, महाराष्ट्र यांचे ध्येयवाक्य/बोधवाक्य ओळखा.
 - विद्या तत्त्व ज्योतिसमः
 - गुणस्य भरणं कौशलम्
 - राष्ट्रोद्धाराय तंत्र शिक्षणम्
 - त्वं ज्ञानमयो तंत्र ज्ञानमयो सी
- शिक्षण क्षेत्रावर दूरगामी परिणाम करणारा कोणता निर्णय महाराष्ट्र शासनाने २४ नोव्हेंबर २००१ मध्ये घेतला ?
 - कंत्राटी धोरण
 - विना अनुदान धोरण
 - टप्पा अनुदान धोरण
 - अंशतः अनुदान धोरण

वरीलपैकी कोणता पर्याय बरोबर आहे/आहेत ?

- १) फक्त (a) २) फक्त (b) ३) (a) आणि (b) ४) (c) आणि (d)
- ८) समुदाय तंत्रनिकेतने यांच्याकडे विकासाची जबाबदारी असते.
- १) औद्योगिक २) ग्रामीण ३) तांत्रिक ४) शैक्षणिक

(३) शासकीय धोरणे, योजना व कार्यक्रम

- १) मुलींना अभियांत्रिकी महाविद्यालयांमध्ये प्रवेश चाचणीच्या तयारीसाठी ही योजना मोफत ऑनलाईन स्रोत उपलब्ध करून देते.
- १) बेटी बचाओ; बेटी पढाओ २) उडान
३) महिला सामख्य ४) सर्व शिक्षा अभियान
- २) तांत्रिक शिक्षण गुणवत्ता सुधारणा कार्यक्रमाला ची मदत मिळते.
- १) संयुक्त राष्ट्रे २) मनुष्य बळ विकास मंत्रालय
३) विज्ञान आणि तंत्रज्ञान विभाग ४) जागतिक बँक
- ३) तांत्रिक शिक्षण गुणवत्ता वाढ कार्यक्रम (TEQIP) यास निधी पुरविते.
- १) जागतिक बँक २) युनिसेफ ३) युनेस्को ४) डब्ल्यू.टी.ओ.
- ४) मनुष्य बळ विकास मंत्रालयाने डिसेंबर २००२ मध्ये भारत सरकारचा प्रारंभ केला ज्याचे ध्येय राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय स्तरावर योग्य प्रतिसाद देऊन आर्थिक आणि प्रौद्योगिक विकासाकरिता गतिशील, मागणी आधारित, गुणवत्ता जागृत, सक्षम आणि विकसनशील बनण्याकरिता संस्थांच्या वर्तमान क्षमतांचा विकास करणे आणि तंत्रशिक्षणाच्या गुणवत्तेमध्ये सुधारणा करण्यास करण्यात येणाऱ्या प्रयत्नांमध्ये वृद्धी करणे आहे.
- १) BAIET २) TEIQP ३) TEQIP ४) AICTE
- ५) राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज शिक्षण शुल्क शिष्यवृत्ती योजना कोणत्या अभ्यासक्रमांना प्रवेश घेण्यासाठी दिली जाते ?
- १) शैक्षणिक २) व्यावसायिक ३) पीएच.डी. ४) परदेशी
- ६) तंत्रविज्ञान हा औद्योगिक सहभागाचा सरळ विकास साधण्याच्या दिशेने प्रयत्न करण्याच्या उद्देशाने १९९३ ला ची सुरुवात सर्व आय.आय.टी. व आय. आय. एस.सी. मध्ये केली.
- १) एन.ओ.एस. २) टी.डी.एम. ३) ए.आय.सी.टी.ई ४) आय.आय.एम.
- ७) अखिल भारतीय तंत्रज्ञान परिषदेच्या अखत्यारीत खालीलपैकी कोणत्या अभ्यासक्रमाचा समावेश नाही ?
- १) उपयोजित कला २) शिक्षक शिक्षण
३) व्यवस्थापन शिक्षण ४) अभियांत्रिकी शिक्षण
- ८) खालील बोधचिन्ह यांचे आहे.

- १) विद्यापीठ अनुदान आयोग २) महाराष्ट्र तंत्रशिक्षण मंडळ
३) अखिल भारतीय तंत्रशिक्षण मंडळ ४) वरीलपैकी कोणाचेही नाही

(५) समस्या, प्रश्न व त्यावर मात करण्यासाठी प्रयत्न

- १) स्वातंत्र्योत्तर काळात आपल्या देशात व्यावसायिक शिक्षणाची अपेक्षित गुणवत्ता का वाढली **नाही** ?
१) व्यावसायिक शिक्षणाकडे पाहण्याचा नकारात्मक दृष्टिकोन २) दर्जेदार प्रशिक्षण संस्थांचा अभाव
३) समन्वयाचा अभाव ४) वरील सर्व
- २) व्यावसायिक शिक्षणाच्या खालीलपैकी कोणत्या समस्या आहेत ?
a) माध्यमिक स्तरावर गळतीचे प्रमाण अधिक. b) खासगी कारखान्यांचा सहभाग घेतला जातो.
c) प्रशिक्षित अध्यापकांची संख्या पुरेशी d) कौशल्य मागणी पुरवठा यामध्ये खूप तफावत.
- पर्यायी उत्तरे :**
१) फक्त (a) व (b) योग्य विधाने आहेत. २) फक्त (a), (b) व (d) योग्य विधाने योग्य आहेत.
३) फक्त (a) व (c) योग्य विधाने आहेत. ४) फक्त (a) व (d) विधाने योग्य आहेत.
- ३) योग्य व्यवसाय आणि अभ्यासक्रम निवडीसाठी चाचण्यांचा प्राधान्याने उपयोग केला जातो.
१) अभियोग्यता २) बुद्धिमत्ता ३) अभिवृत्ती ४) व्यक्तित्व
- ४) ड्यॅनिअल गोलमनने सांगितलेल्या घटकांमधील कोणता भावनिक बुद्धिमत्तेशी संबंधित **नाही** ?
a) स्वयनियमितता b) अंतर्गत प्रेरणा c) स्वजागृती d) औदासीन्य
e) सामाजिकता (समाज कौशल्य)
- पर्यायी उत्तरे :**
१) (a), (b) २) (c), (d) ३) वरील सर्व ४) वरीलपैकी एकही नाही
- ५) राष्ट्रीय तंत्रज्ञान संस्था परिषद ही यांच्या प्रत्यक्ष नियंत्रणाखाली काम करते.
१) यू.जी.सी.चे अध्यक्ष २) भारताचे राष्ट्रपती
३) सी.एस.एस.आर.चे अध्यक्ष/संचालक ४) एच.आर.डी.चे मंत्री महोदय

(५) व्यावसायिक आणि तंत्र शिक्षणाचा प्रसार, विनियमन करणाऱ्या व अधिस्वीकृती देणाऱ्या संस्था

- १) माझे कार्य मूळ अध्ययन अध्यापन प्रक्रिया आणि त्या व्यवस्थापनासोबत माहिती तंत्रज्ञान शिक्षण आणि माहिती तंत्रज्ञान संतुलित ठेवून एकत्र करणे हे आहे. हेतू हा आहे की पदवीधरांना माहिती तंत्रज्ञानाद्वारे ज्ञानावर आधारित अर्थव्यवस्था, प्रदीर्घ शिक्षण, आयुष्याचे ध्येय गाठण्यासाठी व आंतरराष्ट्रीय दर्जाची साधन संपत्ती निर्माण करण्यासाठी उद्युक्त करणे. मी कुणाची भूमिका वठवते ?
१) तंत्रशिक्षण संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य २) आय.आय.टी.
३) ए.आय.सी.टी.ई. ४) यापैकी कोणीही नाही
- २) भारतामध्ये तांत्रिक अभ्यासक्रमांचे नियमन मार्फत केले जाते.
१) राष्ट्रीय शिक्षक शिक्षण परिषद २) भारतीय पुनर्वसन परिषद
३) अखिल भारतीय तांत्रिक शिक्षण परिषद ४) राष्ट्रीय शैक्षणिक संशोधन आणि प्रशिक्षण परिषद
- ३) राष्ट्रीय प्रमाणन मंडळ (NBA) ची स्थापना च्या पुढाकाराने झाली.
१) युनेस्को २) युजीसी ३) एनसीटीई ४) एआयसीटीई
- ४) पुढील कोणते विधानांपैकी कोणते **खरे** आहे ?
a) केंद्र सरकारच्या मानव संसाधन विकास खात्याची कोलकाता, चेन्नई, मुंबई व न्यू दिल्ली येथील ४ क्षेत्रीय कार्यालये ए. आय. सी. टी. ई.संस्थेला हस्तांतरित झाली. ही कार्यालये क्षेत्रीय समित्यांची सचिवालये म्हणून काम करू लागली.
b) चार अधिकच्या क्षेत्रीय समित्या बंगळुरु, भोपाळ, चंदीगढ व हैद्राबाद येथे स्थापन करण्यात आल्या.

पर्यायी उत्तरे -

- १) केवळ (a) २) केवळ (b) ३) न (a) न (b) ४) (a) व (b) दोन्ही
- ५) पुढील दोन विधानांपैकी कोणते **चुकीचे** आहे ?
- a) एन. एम. ई. आय सी. टी. हे एक असे मंडळ आहे जे देशामध्ये उच्च शिक्षणाच्या सर्व संस्थांना एकत्र जोडते व कमी दराचे संगणकीय उपकरणे पुरविते.
- b) मुंबई आय. आय. टी. येथे फेब्रुवारी २०११ मध्ये राष्ट्रीय व्हिडिओ सर्व स्थापन करण्यात आले.

पर्यायी उत्तरे -

- १) केवळ (a) २) केवळ (b) ३) (a) व (b) दोन्ही नाही ४) (a) व (b) दोन्हीही
- ६) खालीलपैकी कोणते विधान **बरोबर** आहे ?
- a) उन्नत तंत्रज्ञान अध्ययन राष्ट्रीय कार्यक्रम, जो भारतातील सर्वात मोठा तंत्रज्ञान प्रसारक उच्च शिक्षण विभागातील माहिती व संप्रेषण तंत्रज्ञानाद्वारे कार्यक्रम आहे.
- b) त्याचा मुख्य उद्देश केवळ उच्च प्रतीच्या इंजिनिअरिंग विषयांची (disciplines) पोहोच वाढविणे आहे.

पर्यायी उत्तरे -

- १) केवळ (a) २) केवळ (b) ३) कोणतेही नाही ४) दोन्हीही
- ७) इंदिरा गांधी राष्ट्रीय उड्डाण संस्था रायबरेली येथील फुरसतगंज येथे वाणिज्यिक वैमानिकांना उड्डाणाचे व स्थळ प्रशिक्षण देण्यात सुधार होण्याकरिता स्थापन करण्यात आली आहे.
- या संस्थेचे व्यवस्थापन कोणत्या देशातील विख्यात आंतरराष्ट्रीय वैमानिकी संस्था करते ?
- १) कॅनडा २) अमेरिका ३) इंग्लंड ४) जपान
- ८) अखिल भारतीय तंत्र शिक्षण परिषदेअंतर्गत कोणत्या प्रकारच्या शिक्षणाचा समावेश होतो ?
- a) अभियांत्रिकी b) औषधनिर्माण शास्त्र c) स्थापत्यशास्त्र/वास्तू विद्या d) व्यवस्थापन

पर्यायी उत्तरे :

- १) (a) आणि (c) २) (a) आणि (d) ३) (a) आणि (b) ४) वरील सर्व

२) राष्ट्रीय कौशल्य विकास कार्यक्रम

(१) राष्ट्रीय कौशल्य विकास महामंडळ

- १) पंतप्रधान राष्ट्रीय कौशल्य विकास परिषदेने कोणाची स्थापना केली ?
- १) क्यू सी आय २) एन सी इ आर टी
- ३) एन एस डी सी ४) एल एम आय एस
- २) प्रधान मंत्री कौशल्य विकास योजना (PMKVY) ही मंत्रालयाची योजना आहे.
- १) मानव संसाधन विकास २) कौशल्य विकास आणि उद्योजकता
- ३) महिला व बाल विकास ४) ग्रामीण विकास
- ३) कौशल्य विकासावरचे राष्ट्रीय धोरण केंद्रीय मंत्रालयाने मांडले.
- १) कामगार आणि रोजगार मंत्रालय २) व्यापार मंत्रालय
- ३) कार्पोरेट घडामोडी मंत्रालय ४) ग्रामीण विकास मंत्रालय
- ४) राष्ट्रीय कौशल्य किंवा अभियानास ने पाठिंबा दिला आहे.
- a) राष्ट्रीय कौशल्य विकास संस्था b) राष्ट्रीय कौशल्य विकास निगम
- c) सामान्य प्रशिक्षण संचालनालय d) राज्य शिक्षण संचालनालय

पर्यायी उत्तरे :

- १) फक्त (a) २) (a) आणि (b) ३) (a), (b) आणि (c) ४) फक्त (d)

५) 'राष्ट्रीय कौशल्य विकास अभियानाची सुरुवात' झाली.

- a) १५ जुलै २०१५ रोजी
- b) जागतिक युवा कौशल्य दिन प्रसंगी
- c) कुशल भारताचे ध्येय गाठण्यासाठी

पर्यायी उत्तरे :

- १) (a) आणि (b) फक्त २) (b) आणि (c) फक्त ३) (a) आणि (c) फक्त ४) वरीलपैकी सर्व

६) पुढील दोन विधानांपैकी कोणते **अयोग्य** आहे ?

- a) राष्ट्रीय कौशल्य विकास महामंडळ सार्वजनिक-खाजगी भागीदारीतून कार्य करते.
- b) राष्ट्रीय कौशल्य विकास महामंडळ खाजगी क्षेत्रातील प्रयत्नांनाही मदत करते.

पर्यायी उत्तरे :

- १) केवळ (a) २) केवळ (b) ३) दोन्ही ४) एकही नाही

(२) उद्योग संस्था भागीदारी (इंटरनशिप आणि अप्रेंटिसशिप)

१) भारतीय औद्योगिक प्रशिक्षण संस्थे (आय.टी.आय.) बाबत विधाने :

- a) कमी शिकलेल्या तरुणांना व्यावसायिक शिक्षण देणे.
- b) असंगठित क्षेत्रातील कुशल कामगारांची गरज भागवणे.
- c) केंद्र सरकारकडून नियंत्रण व निधीची उपलब्धता.

पर्यायी उत्तरे :

- १) (a),(b) २) (b),(c) ३) (a),(c) ४) सर्व बरोबर

२) खालीलपैकी कोणते विधान **बरोबर** आहे ?

- a) उन्नत तंत्रज्ञान अध्ययन राष्ट्रीय कार्यक्रम, जो भारतातील सर्वात मोठा तंत्रज्ञान प्रसारक उच्च शिक्षण विभागातील माहिती व संप्रेषण तंत्रज्ञानाद्वारे कार्यक्रम आहे.
- b) त्याचा मुख्य उद्देश केवळ उच्च प्रतीच्या इंजिनिअरिंग विषयांची (disciplines) पोहोच वाढविणे आहे.

पर्यायी उत्तरे -

- १) केवळ (a) २) केवळ (b) ३) कोणतेही नाही ४) दोन्हीही

३) मायक्रोसॉफ्ट मंडळाच्या प्रोजेक्ट शिक्षा हा उपक्रम वर आधारित आहे.

- १) अध्ययनातील भागीदारी २) अभ्यासातील भागीदारी
- ३) शिक्षणातील भागीदारी ४) कृतीतील भागीदारी

४) 'DGET' चे पूर्ण नाव काय ?

- १) डिस्ट्रिक्ट गायडन्स फॉर इंग्लिश टिचिंग २) डायव्हर्सिटी इन ग्लोबल एज्युकेशन ट्रेनिंग
- ३) डायरेक्टोरेट जनरल ऑफ एम्प्लॉयमेंट अँड ट्रेनिंग ४) डायरेक्शन अँड गायडन्स फॉर एम्प्लॉयमेंट ट्रेनिंग

५) टाटा समाजविज्ञान संस्था (टाटा इन्स्टिट्यूट ऑफ सोशल सायन्सेस) या प्रथितयश संस्थेची स्थापना १९३६ साली झाली. स्थापनेच्या वेळी या संस्थेचे मूळ नाव काय होते ?

- १) सर जमशेटजी टाटा ग्रॅज्युएट स्कूल ऑफ सोशल वर्क
- २) सर दोराबजी टाटा ग्रॅज्युएट स्कूल ऑफ सोशल वर्क
- ३) सर रतनलालजी टाटा ग्रॅज्युएट स्कूल ऑफ सोशल वर्क
- ४) सर बेहरामजी टाटा ग्रॅज्युएट स्कूल ऑफ सोशल वर्क

६) *सर जमशेट टाटा यांनी १९११ मध्ये स्थापन केले.*

- १) भारतीय विज्ञान संस्था, बेंगलोर २) बनारस महाविद्यालय, बनारस
- ३) अभियांत्रिकी आणि तंत्रविज्ञान महाविद्यालय, बंगाल ४) ओव्हरसियर्स प्रशिक्षण स्कूल, पुणे

- ७) खालीलपैकी कोणती संस्था राष्ट्रीयदृष्ट्या महत्त्वाचे दीर्घकालीन संशोधन प्रकल्प हाती घेते ?
 १) सी.एस.आय.आर २) एन.आय.टी. ३) ए.आय.सी.टी.ई ४) आय.आय.टी
- ८) लक्ष्मीबाई राष्ट्रीय शारीरिक शिक्षण संस्थेत खालील पदव्युत्तर डिप्लोमा कोर्सेस घेतले जातात :
 a) माहिती तंत्रज्ञान b) खेळ प्रशिक्षण c) खेळ व्यवस्थापन d) खेळ वृत्तपत्र विद्या
 खालीलपैकी कोणता पर्याय बरोबर आहे ?
 १) (b), (c) आणि (d) २) (b) आणि (c) ३) (b) आणि (d) ४) सर्व बरोबर आहेत.

(३) क्षेत्रनिहाय रोजगाराच्या संधी

- १) १९४८ साली भारतीय शिक्षण संस्थेची स्थापना येथे झाली.
 १) पुणे २) मुंबई ३) नाशिक ४) औरंगाबाद
- २) उच्च शिक्षण घेण्यासाठी पर्याय म्हणून योजना आहे.
 १) १०+२ स्तरावर माध्यमिक स्तरावरील शिक्षणाचे व्यवसायीकरण २) तंत्रनिकेतने
 ३) औद्योगिक प्रशिक्षण संस्था ४) महाराष्ट्र औद्योगिक विकास केंद्रे
- ३) एम्. टेक या अभ्यासक्रमाला प्रवेश मिळण्यासाठी प्रवेश परीक्षा द्यावी लागते.
 १) ग्रॅज्युएट अँपटीट्यूड टेस्ट इन इंजिनिअरिंग २) ग्रॅज्युएट अँपटीट्यूड टेस्ट इन एकजामिनेशन
 ३) जनरल अँपटीट्यूड टेस्ट इन इंजिनिअरिंग ४) ग्रॅज्युएट अँटीट्यूड टेस्ट इन इंजिनिअरिंग
- ४) MOOC चे विस्तारित रूप खालीलपैकी कोणते आहे ?
 १) मेडिया ऑनलाईन ओपन कोर्स २) मॅसिव्ह ओपन ऑनलाईन कोर्स
 ३) मॅसेच्युशेट्स् ओपन ऑनलाईन कोर्स ४) मायरिंड ओपन ऑनलाईन कोर्स

(४) एखाद्याने स्वतःचे उद्योजकशीलतेचे युनिट स्थापन करणे

- १) शिक्षणासंबंधी खालीलपैकी कोणते विधान अचूक आहे ?
 a) उपयोगासाठी शिक्षण - व्यावहारिक उद्देशासाठी ज्ञान मिळविणे.
 b) आंतरिक मूल्यासाठी शिक्षण - ज्ञानासाठी ज्ञान मिळविणे.
पर्यायी उत्तरे :
 १) (a) आणि (b) दोन्ही बरोबर आहेत. २) (a) बरोबर आहे परंतु (b) चूक आहे.
 ३) (a) चूक आहे परंतु (b) बरोबर आहे. ४) दोन्ही चूक आहेत.

३) व्यावसायिक शिक्षण

(१) ग्रामीण भागात व्यावसायिक शिक्षण नेण्याची रणनीती

- १) 'शिक्षण आणि मनुष्यबळ' हे शीर्षक असलेले प्रकरण या पंचवार्षिक योजनेमध्ये समाविष्ट होते.
 १) चौथ्या २) तिसऱ्या ३) सहाव्या ४) पाचव्या
- २) व्यावसायिक शिक्षणाचा प्रमुख उद्देश कोणता आहे ?
 १) व्यक्तीला ज्ञानसंपन्न बनविणे.
 २) व्यक्तीला एखाद्या व्यवसायाचे कौशल्य आत्मसात करून देणे.
 ३) व्यक्तीला व्यवसाय सुरू करण्यास मार्गदर्शन करणे.
 ४) व्यक्तीमध्ये व्यापारी दृष्टिकोन बिंबविणे.

- ३) शिक्षकांच्या व्यवसाय विकासाकरिता प्रवेश भरती झाल्यानंतर एक वर्षाचे प्रशिक्षण कोणी सुचविले ?
 १) मेहरोत्रा समिती २) राममूर्ती समिती ३) यशपाल समिती ४) यापैकी नाही
- ४) हस्तकलाभिमुख प्रशिक्षण आणि मुल्योद्योगी शिक्षण ही ची यशोगाथा आहे.
 १) द्वास्को सुंदरानी बोध गया आश्रम बिहार २) चर्वाह शाळा, बिहार
 ३) नेतरहट निवासी प्रयोग शाळा, बिहार ४) नवोदय विद्यालये, बिहार
- ५) बहुविध अभ्यासक्रम योजना साठी होती.
 १) साधारण शिक्षण २) व्यावसायिक शिक्षण
 ३) सांस्कृतिक शिक्षण ४) (१),(२) व (३) चे एकत्रीकरण

(२) लहान वयात व्यावसायिक शिक्षणाचा परिचय (प्राथमिक शिक्षण वयोगटानंतर १४+)

- १) इयत्ता दहावीच्या परीक्षेत नापास होणाऱ्या विद्यार्थ्यांसाठी कौशल्य विकास कोर्स सुरू करण्यात आले. दहावी अनुत्तीर्ण होणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे १ वर्षे वाया जाऊ नये म्हणून कौशल्याधारित प्रशिक्षण देण्यासाठी खालीलपैकी कोणती योजना सुरू करण्यात आली.
 a) समूह शेती योजना b) कौशल्य सेतू योजना c) स्वयं प्रकल्प d) शाळा दर्पण योजना
 वरीलपैकी कोणता पर्याय चुकीचा आहे/आहेत ?
 १) फक्त (a) २) (a) आणि (b) ३) (b), (c) आणि (d) ४) (a), (c) आणि (d)
- २) दहावीनंतर व्यवसाय निवडीसाठी विद्यार्थ्यांना अभियोग्यता चाचणी द्यावी कारण :
 १) दहावीनंतर काही विद्यार्थी शाळा सोडतात.
 २) दहावीअगोदर विद्यार्थी चाचणी व्यवस्थित वाचू शकत नाहीत.
 ३) दहावीनंतर विद्यार्थी अकरावीला जातात
 ४) दहावी हा व्यवसाय निवडीचा पहिला टप्पा आहे.

(३) सेवा क्षेत्रातील व्यावसायिक शिक्षण (अतिथ्य, रुग्णालये, पॅरामेडिकल इ.)

- १) फेलो प्रोग्रॅम इन मॅनेजमेंट हा होय.
 १) मॅनेजमेंट डेव्हलपमेंट कोर्स २) अॅडव्हान्स्ड मास्टर्स कोर्स इन पब्लिक मॅनेजमेंट
 ३) पोस्ट ग्रॅज्युएट प्रोग्रॅम इन मॅनेजमेंट ४) पूर्ण वेळ डॉक्टरल लेव्हल प्रोग्रॅम इन मॅनेजमेंट
- २) 'यशदा' (यशवंतराव चव्हाण विकास प्रशासन प्रबोधिनी) चे ध्येय काय आहे ?
 १) 'प्रशिक्षणात प्राविण्यम्' २) प्रशिक्षणात दुरुस्त शिक्षण
 ३) लोकाभिमुख प्रशासन ४) प्रशिक्षणाचे खाजगीकरण

(४) महिला सबलीकरणासाठी व्यावसायिक शिक्षण

- १) NPEGL च्या अनेक वैशिष्ट्यांपैकी काही वैशिष्ट्ये -
 a) मुलींच्या सर्वांगीण विकासास संधी b) व्यावसायिक आणि जीवन कौशल्य शिक्षण
 पर्यायी उत्तरे :
 १) फक्त (a) बरोबर आहे. २) फक्त (b) बरोबर आहे.
 ३) (a) आणि (b) दोन्हीही बरोबर आहेत. ४) (a) आणि (b) दोन्हीही चूक आहेत.

२) जोड्या लावा.

'अ' गट

- a) तंत्रशिक्षणाच्या गुणवत्तेत सुधारण
b) विज्ञान, गणित आणि इंग्रजी यांच्या शिक्षणाकडे अधिक लक्ष
c) संगणक अध्ययन अनुदानित सुविधा
d) लिंग संबंधित प्रश्न आणि माँ-बेटी मेळावा, किशोर किशोरी मेळावा, एस एम सी सभासद, आणि समाज स्थलांतरण प्रशिक्षण यासारखे मंच प्रदान करणे

'ब' गट

- i) एनपीईजीईएल जी.आर. सी.
ii) दर्जा - एम. पी. एस. पी.
iii) आर. एम. एस.ए.
iv) ए. आय. सी. टी. ई.
v) के. जी. बी. वी

पर्यायी उत्तरे -

	(a)	(b)	(c)	(d)
१)	(iv)	(iii)	(ii)	(i)
२)	(iii)	(iv)	(i)	(ii)
३)	(ii)	(i)	(iii)	(iv)
४)	(i)	(iv)	(ii)	(v)

(५) व्यावसायिक शिक्षणाशी संबंधित सरकारी कार्यक्रम (अद्यावत)

१) व्यवसाय शिक्षण अभ्यासक्रम नमुना आहे -

- १) भाषा १५% सामान्य पायाभूत अभ्यासक्रम १५%, ऐच्छिक विषय ७०%
२) भाषा १०% सामान्य पायाभूत अभ्यासक्रम १५%, ऐच्छिक विषय ७५%
३) भाषा १५% सामान्य पायाभूत अभ्यासक्रम १०%, ऐच्छिक विषय ७५%
४) भाषा १०% सामान्य पायाभूत अभ्यासक्रम २०%, ऐच्छिक विषय ७०%

२) पुढील दोन विधानांपैकी कोणते योग्य आहे?

- a) सर्व पदवी व पदव्युत्तर कला संस्थांच्या व महाविद्यालयांच्या सुनियंत्रणासाठी सन १९६९ मध्ये महाराष्ट्र कला संचालनालय स्थापन झाले.
b) व्ही. एन. अडारकर प्रथम संचालक होते.

पर्यायी उत्तरे :

- १) केवळ (a) २) केवळ (b) ३) दोन्ही ४) एकही नाही

३) बोधचिन्ह ओळखा :

- १) कला संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य २) महाराष्ट्र राज्य शिक्षण संचालनालय
३) आदिवासी शिक्षण संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य ४) ज्ञान केन्द्र संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य

- ४) दीनदयाल अक्षमता पुनर्वसन योजना (डीडीआरएस) कशाची तरतूद करते :
- १) अक्षम व्यक्तींना साधने/उपकरणे खरेदीसाठी/बसवण्यासाठी अर्थसहाय्य देणे.
 - २) अक्षम व्यक्तींच्या सक्षमीकरणासाठी राष्ट्रीय पुरस्कार.
 - ३) अक्षम व्यक्तीसाठी व्यावसायिक प्रशिक्षण, कार्यशाळा आणि विशेष शाळा इ. साठी स्वयंसेवी संस्थांना अनुदान देणे.
 - ४) अक्षम व्यक्तींना राष्ट्रीय शिष्यवृत्ती.

(६) राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०१९ (एनईपी २०१९) व व्यावसायिक शिक्षण

- १) खालीलपैकी कोणत्या ठिकाणी देशात क्रीडा शिक्षणाला चालना देण्यासाठी क्रीडा विद्यापीठाची स्थापना १६ मार्च २०१८ रोजी करण्यात आली.
१) बालेवाडी, पुणे	२) पटियाला
३) लक्ष्मीबाई राष्ट्रीय शारीरिक शिक्षण संस्था, झांसी	४) इम्फाळ, मणिपूर

४) आरोग्य

आरोग्य : अभ्यासक्रमात नमूद विषय आणि उपविषय

- १) जागतिक आरोग्य संघटना (डब्ल्यूएचओ)
- २) आरोग्यविषयक पायाभूत संरचना
- ३) भारतातील आरोग्यविषयक समस्या आणि मुद्दे
- ४) भारतातील आरोग्यविषयक कार्यक्रम (४)

१) जागतिक आरोग्य संघटना (डब्ल्यूएचओ) -

१. उद्देश
२. रचना
३. कार्य आणि कार्यक्रम

२) आरोग्यविषयक पायाभूत संरचना -

१. भारतातील आरोग्यसेवा यंत्रणा
२. भारताचे आरोग्य धोरण
३. भारतातील आरोग्यविषयक महत्त्वाची आकडेवारी

३) भारतातील आरोग्यविषयक समस्या आणि मुद्दे -

१. कुपोषण
२. माता मृत्यूदर

४) भारतातील आरोग्यविषयक कार्यक्रम -

१. आरोग्याचे विविध उपक्रम
१. जननी-बाल सुरक्षा योजना
२. नॅशनल रुरल हेल्थ मिशन
३. प्रधानमंत्री स्वास्थ्य सुरक्षा योजना (पी.एम.एस.एस.वाय.)

- * 'आरोग्य' हा मानव संसाधनाच्या विकासातील एक महत्त्वपूर्ण घटक असून, 'सर्वांगीण आरोग्य' मानव साधनसंपत्तीच्या विकासासाठी महत्त्वपूर्ण ठरते.
- * मानव विकास अहवालाद्वारे 'मानव विकास निर्देशांक' मापन करताना आरोग्यविषयक आकडेवारी विचारात घेतात. आरोग्य विकासासंदर्भात सर्व पंचवार्षिक योजनांमध्ये अनेक कार्यक्रम हाती घेण्यात आले असून, दहाव्या

व अकराव्या पंचवार्षिक उद्दिष्टांमध्ये आरोग्यविषयक मानकांचा समावेश करण्यात आला. राष्ट्रीय आरोग्य धोरण-२००२ नुसार संपूर्ण लोकसंख्येला विकेंद्रित सार्वजनिक आरोग्य सुविधा उपलब्ध करण्यावर भर दिला जात आहे त्यासाठी आरोग्यविषयक पायाभूत संरचना उभारणी करून सध्याच्या आरोग्यविषयक पायाभूत संरचनांचे आधुनिकीकरण करण्यात येत आहे. शासनाद्वारे विविध स्तरांवरून आरोग्य सुविधा उपलब्ध करण्याचे प्रयत्न होत असले तरी अजूनही आरोग्यविषयक पायाभूत संरचना लोकसंख्येचा विचार करता अपुरी आहे. आरोग्यवि सुविधांच्या उपलब्धतेमध्ये ग्रामीण-शहरी असमतोल जास्त प्रमाणात आहे. ग्रामीण भागातील आरोग्य सुविधांची उपलब्धता व गुणवत्ता तुलनेने असमाधानकारक आहे. दुर्गम भागातील आरोग्यविषयक प्रश्न अधिक तीव्र आहेत.

- * भारतातील आरोग्यसुविधा सुधारण्यासाठी २००५ मध्ये सुरू झालेला राष्ट्रीय ग्रामीण आरोग्य कार्यक्रमाची व्याप्ती मोठी असून त्यातील उद्दिष्टांची माहिती संकलित करावी. मान्यताप्राप्त सामाजिक आरोग्य स्वयंसेवक, आयुष (AYUSH) यांसारख्या यंत्रणांचा अभ्यास करावा. जननी सुरक्षा योजना व जननी बाल सुरक्षा कार्यक्रमातील महत्त्वपूर्ण सुविधा व उद्दिष्टे यावर भर द्यावा. माता-बाल आरोग्यासंदर्भातील १ जून २०११ रोजी सुरू आलेल्या जननी बाल सुरक्षा कार्यक्रमाचे यश व त्यामधील महत्त्वपूर्ण बदलांचा वेध घ्यावा.
- * राष्ट्रीय कीटकजन्य रोग नियंत्रण कार्यक्रम हा आरोग्य कार्यक्रमातील महत्त्वाच्या टप्पा असून मलेरिया, फायलेरिया, काला आजार, डेंग्यू, जपानीज इनसिपॅलिटीस, चिकुनगुन्या यांसारख्या आजारांच्या नियंत्रणासाठी शासनाने आखलेल्या कार्यक्रमाचे स्वरूप, उद्दिष्टे व सद्यःस्थिती यासंदर्भातील माहिती अभ्यासावी. राष्ट्रीय क्षयरोग नियंत्रण कार्यक्रम, राष्ट्रीय कुष्ठरोग निर्मूलन कार्यक्रम यांसारख्या कार्यक्रमावर भर द्यावा.
- * भारताच्या आरोग्यविषयक सद्यःस्थितीसंदर्भातील शासकीय स्तरावरून आणि स्वयंसेवी संस्थांमार्फत अनेक सर्वेक्षणे व अहवाल प्रसिद्ध होतात. त्या अहवालांद्वारे भारतातील आरोग्यविषयक समस्या व आरोग्यविषयक कार्यक्रमातील यश व त्रुटी यांची माहिती मिळवावी. यासाठी वृत्तपत्रांचे व मासिकांचे वाचन लाभदायक ठरते.
- * सर्वांगीण आरोग्यासाठी आरोग्यसुविधांबरोबरच स्वच्छता व स्वच्छ पेयजल उपलब्धता आवश्यक ठरते. भारतातील अनेक आरोग्यविषयक समस्या अस्वच्छतेशी व दूषित पाण्याशी निगडित आहेत. यासंदर्भात अनेक कार्यक्रम सुरू असून, अकराव्या पंचवार्षिक योजनेमध्ये सर्वांना स्वच्छ पिण्याच्या पाण्याची उपलब्धता हे महत्त्वाचे उद्दिष्ट समाविष्ट होते.
- * 'सुपोषण' हा भारताच्या आरोग्यविषयक कार्यक्रमातील महत्त्वाचा भाग आहे. १९७५ मध्ये सुरू झालेल्या एकात्मिक बालविकास कार्यक्रम (ICDS) त्यादृष्टीने खूपच महत्त्वाचा असून ६ वर्षांपेक्षा कमी वयोगटातील बालकांच्या सुपोषण व आरोग्यविषयक विकासासाठी हा कार्यक्रम अत्यंत प्रभावी ठरला आहे. या कार्यक्रमाची उद्दिष्टे, मानके व अंमलबजावणी करणाऱ्या यंत्रणा यावर भर द्यावा. अंगणवाडी केंद्रे व शासनाद्वारे त्यासंदर्भातील सद्यःस्थितीतील तरतुदी यावर भर द्यावा. मध्यान्ह भोजन कार्यक्रमाचे स्वरूप व उद्दिष्टे यांची माहिती अभ्यासावी.
- * जागतिक आरोग्य संघटनेची उद्दिष्टे, रचना, कार्ये आणि कार्यक्रम यांचा अभ्यास या घटकांतर्गत समाविष्ट असून, या सर्व बाबींची नेमकी तयारी करण्यासाठी जागतिक आरोग्य संघटनेची वेबसाइट फायदेशीर ठरते. वेबसाइटवरील महत्त्वाची माहिती संकलित करताना परीक्षेच्या वस्तुनिष्ठ बहुपर्यायी स्वरूपाकडे लक्ष द्यावे. विविध आरोग्यविषयक निर्देशांकासंदर्भात जागतिक आरोग्य संघटनेने मानके निश्चित केली आहेत. या आरोग्यविषयक मानकांचा प्रभाव भारतातील आरोग्यविषयक धोरणांवर व आरोग्यविषयक कार्यक्रमांच्या मूल्यमापनावर पडतो. जागतिक आरोग्य संघटनेने निश्चित केलेली मानके व भारतातील आरोग्यविषयक प्रगती यांचे तुलनात्मक आकलन करावे.
- * जागतिक स्तरावर पसरणाऱ्या संसर्गजन्य आजारांसंदर्भात जागतिक आरोग्य संघटना महत्त्वाची जबाबदारी पार पाडते. जागतिक आरोग्य संघटनेद्वारे त्यासंदर्भात समन्वय राखण्याचे महत्त्वाचे कार्य केले जाते. आरोग्यविषयक सर्व कार्यक्रमांच्या माहितीची सुटसुटीत तक्त्यांमध्ये मांडणी केल्यास अधिक परिणामकारकरीत्या हा घटक अभ्यासणे शक्य होते.

आरोग्य : घटक व उपघटकनिहाय प्रश्नसंख्या

<u>घटक - उपघटक/ प्रश्न व गुणसंख्या</u>	२०१२	२०१३	२०१४	२०१५	२०१६	२०१७	२०१८	२०१९
१) जागतिक आरोग्य संघटना - उद्देश, रचना, कार्ये	४	३	३	५	३	१३	३	२
२) आरोग्यविषयक पायाभूत संरचना	३	२	४	७	१	४	४	१
३) भारतातील आरोग्यविषयक समस्या आणि मुद्दे	२	२	-	४	-	-	२	१
४) भारतातील आरोग्यविषयक कार्यक्रम	५	३	५	७	५	४	४	४
<u>एकूण</u>	<u>१४</u>	<u>१०</u>	<u>१२</u>	<u>२३</u>	<u>९</u>	<u>९</u>	<u>१३</u>	<u>८</u>

(१) जागतिक आरोग्य संघटना

- १) "आरोग्य म्हणजे केवळ रोग किंवा अशक्तता यांचा अभाव नव्हे तर शारीरिक, मानसिक व सामाजिक सुस्थिती होय." असे कोणी म्हटले ?
 - १) महात्मा गांधी
 - २) हर्बर्ट स्पेन्सर
 - ३) थॉमस बुड
 - ४) जागतिक आरोग्य संघटना
- २) जागतिक आरोग्य संघटनेनुसार (WHO) 'आरोग्य' या शब्दाची व्याख्या :
 - १) शारीरिक आणि मानसिक समस्यांवर पूर्णपणे मात करणे.
 - २) माणसाचे वजन त्याच्या उंचीनुसार योग्य असणे.
 - ३) फक्त व्याधी किंवा व्यंगाचा अभाव नव्हे तर संपूर्ण शारीरिक, मानसिक आणि सामाजिक स्वास्थ्य असणे.
 - ४) संपूर्ण शारीरिक, मानसिक स्वास्थ्य आणि व्याधीचा अभाव.
- ३) जागतिक आरोग्य संघटनेच्या 'आरोग्या'च्या व्याख्येमागे खालीलपैकी कशाचा अंतर्भाव **नाही** ?
 - अ) शारीरिक सुस्थिती
 - ब) गरिबी
 - क) रोगाचा अभाव
 - ड) निरक्षरता
 - इ) सामाजिक सुस्थिती
 - फ) मागासलेपणा

योग्य पर्याय निवडा :

 - १) अ, ब आणि क
 - २) अ, क आणि इ
 - ३) ब, ड आणि फ
 - ४) ब, ड आणि इ
- ४) संयुक्त राष्ट्रसंघाने १९९५ मध्ये कोपनहेगन येथे भरविलेल्या सामाजिक विकास शिखर परिषदेत सर्व विकासाच्या केंद्रस्थानी असावे असा ठराव सर्वानुमते संमत केला ?
 - १) शिक्षण
 - २) दारिद्र्य
 - ३) आरोग्य
 - ४) लोकसंख्या
- ५) खालीलपैकी कोणते घटक आरोग्यावर प्रभाव टाकतात ?
 - a) आनुवंशिकता
 - b) वय
 - c) लिंग
 - d) जीवनशैली

वरीलपैकी कोणते घटक/घटके **बरोबर** आहे/आहेत ?

 - १) (a) फक्त
 - २) (b) फक्त
 - ३) (a), (b) आणि (c)
 - ४) वरील सर्व
- ६) जागतिक आरोग्य संघटनेच्या अल्माआटा येथील घोषणेने आरोग्याकडे पाहण्याचा कोणता नवीन दृष्टिकोन दिला ?
 - a) नवीन सार्वत्रिकवाद
 - b) जागतिक सार्वत्रिकवाद
 - c) वैश्विक सार्वत्रिकवाद
 - d) भावी सार्वत्रिकवाद

वरीलपैकी कोणते/कोणती विधान/ने **बरोबर** आहेत ?

 - १) (a),(c) आणि (d) फक्त
 - २) (b) आणि (c)
 - ३) (a) फक्त
 - ४) (b) फक्त

उद्देश

- १) जागतिक आरोग्य संघटनेचे ध्येयवाक्य -
 - १) सर्व लोकांनी आरोग्याची सर्वोच्च पातळी प्राप्त करणे
 - २) आरोग्य हीच संपत्ती
 - ३) आरोग्य सर्वात महत्त्वाची बाब
 - ४) लोकांचे आरोग्य लोकांच्या हातात

- २) जागतिक आरोग्य संघटनेचे (WHO) १९५१ मध्ये कुटुंब नियोजनाचे उद्दिष्ट केवळ जन्मनियंत्रण नव्हे तर :
- नको असलेले जन्म टाळणे आणि हवे असलेले जन्म होऊ देणे.
 - दोन गरोदरपणातील अंतरावर नियंत्रण ठेवणे.
 - आई वडिलांचे वय, मुलांचे जन्म यात योग्य संबंध राखणे.
 - कुटुंबातील मुलांची संख्या निश्चित करणे हे होते.
 - लैंगिक शिक्षण प्रदान करणे.
- वरीलपैकी कोणते विधान/विधाने बरोबर आहे/आहेत ?
- १) फक्त (a) आणि (b)
 - २) फक्त (a) आणि (c)
 - ३) (a), (b), (c) आणि (d)
 - ४) वरील सर्व बरोबर आहेत
- ३) इ.स. १९७८ मध्ये रशियातील आल्मा आटा येथे झालेल्या आंतरराष्ट्रीय परिषदेत जागतिक पातळीवर 'सर्वांसाठी आरोग्य' या संकल्पनेला अनुसरून खालीलपैकी कोणते विधान मांडले ?
- लोकांचे आरोग्य लोकांच्या हातात
 - सर्वांसाठी आरोग्य
 - आरोग्य एक मूलभूत अधिकार
 - आरोग्य हा वैयक्तिक अधिकार
- वरीलपैकी कोणते पर्याय बरोबर आहे/आहेत ?
- १) फक्त (a)
 - २) (a) आणि (b)
 - ३) (a), (b) आणि (c)
 - ४) फक्त (d)
- ४) सन १९७८ मध्ये "WHO" ने सन २००० पर्यंत हा जाहीरनामा घोषित केला. भारताने या जाहीरनाम्यावर स्वाक्षरी केली आहे.
- १) आशिया खंडातील सर्वांसाठी आरोग्य
 - २) आफ्रिका खंडातील सर्वांसाठी आरोग्य
 - ३) जगातील सर्वांसाठी आरोग्य
 - ४) भारतातील सर्वांसाठी आरोग्य
- ५) संयुक्त राष्ट्र संघाने २१ जून हा दिवस खालीलपैकी कोणता दिन म्हणून घोषित केला आहे ?
- १) वसुंधरा दिवस
 - २) आंतरराष्ट्रीय योग दिन
 - ३) जागतिक महिला दिन
 - ४) अपंग दिन
- ६) जागतिक आरोग्य दिवस २०१३ चे घोषवाक्य :
- १) उच्च रक्तदाब
 - २) नागरीकरण आणि आरोग्य
 - ३) हवामान बदलापासून आरोग्याचे संरक्षण
 - ४) आंतरराष्ट्रीय आरोग्य सुरक्षा
- ७) पुढील दोन विधानांपैकी कोणते योग्य आहे ?
- क्षयरोगाच्या समस्येचे गांभीर्य लक्षात घेता, त्याबद्दल जागरूकता पसरविण्यासाठी मार्च २४ हा जागतिक क्षयरोग दिन म्हणून पाळला जातो.
 - क्षयरोगाच्या संदर्भात सर्वसाधारणपणे असे म्हटले जाते की एक महिन्यापर्यंत राहाणाऱ्या खोकल्याबाबत चिंता करावयाची गरज नाही.
- पर्यायी उत्तरे :
- १) केवळ (a)
 - २) केवळ (b)
 - ३) दोन्ही
 - ४) एकही नाही

रचना

- १) जगातील सर्व लोकांच्या आरोग्याचे सर्वोच्च पातळीवर रक्षण करण्यासाठी इ.स. १९४८ ला कोणती संघटना स्थापन झाली ?
- स्वीडन आंतरराष्ट्रीय विकास संस्था
 - अमेरिकन आंतरराष्ट्रीय बालक संकट निधी
 - जागतिक आरोग्य संघटना
 - जागतिक आरोग्य जपवणूक संघटना
- वरीलपैकी कोणता पर्याय चुकीचा आहे/आहेत ?
- १) फक्त (a)
 - २) (a) आणि (c)
 - ३) (b), (b) आणि (d)
 - ४) वरीलपैकी नाही

- २) संयुक्त राष्ट्रांच्या खालीलपैकी कोणत्या सचिवाच्या कालावधीत जागतिक आरोग्य संकट कार्यदलाची स्थापना झाली ?
- १) कोफी अन्नान २) बान की मून ३) निको हॅली ४) फिलीपो ग्रँडी

संलग्न संस्था

- १) खालीलपैकी आरोग्याच्या क्षेत्रात काम करणाऱ्या सेवाभावी संस्था कोणत्या आहेत ?
- a) भारतीय रेड क्रॉस संघटना b) हिंद कुष्ठ निवारण संघ
c) भारत सेवक समाज d) कस्तुरबा मेमोरिअल फंड
- वरीलपैकी कोणता/कोणते पर्याय **बरोबर** आहे/आहेत ?
- १) फक्त (a) २) (a) आणि (c) ३) (b), (c) आणि (d) ४) वरील सर्व
- २) प्रामुख्याने अंधत्व निर्मूलनासाठी कोणती आंतरराष्ट्रीय संघटना मदत करते ?
- a) युनिसेफ (UNICEF) – संयुक्त राष्ट्रे आंतरराष्ट्रीय बालक संकट निधी
b) सिडा (SIDA) – स्वीडनची आंतरराष्ट्रीय विकास संस्था
c) डानिडा (DANIDA) – डॅनिश आंतरराष्ट्रीय विकास संस्था
d) नोराड (NORAD) – नॉर्वेजीयन विकास संस्था
- पर्यायी उत्तरे :**
- १) केवळ (a) २) (a) आणि (b) ३) (a), (b) आणि (d) ४) फक्त (c)
- ३) मानवी आरोग्याला असलेला धोका लक्षात घेऊन १९८७ मध्ये १३९ देशांनी मॉन्ट्रियल प्रोटोकॉलवर सहाय्य केल्या. या कराराद्वारे खालीलपैकी कोणती गोष्ट अंमलात आली ?
- १) ओझोन-नाशक पदार्थाचा वापर कमी करण्यासाठी किंवा बंद करण्यासाठीचा आराखडा.
२) धूम्रपान बंदी क्षेत्र बनविण्यासाठी प्रयत्न
३) खाण्याचे पदार्थ टिकविण्यासाठी करण्यात येणाऱ्या द्रव्यावर बंदी
४) वरील सर्व
- ४) युनिसेफ, अन्न व शेती संघटना (FAO) आणि जागतिक आरोग्य संघटना (WHO) यांच्या मदतीने ग्रामीण भागासाठी कार्यक्रम हाती घेण्यात आला आहे.
- अ) पौष्टिक आहार ब) कुटुंब कल्याण
क) बालसंगोपन केंद्राची स्थापना ड) आरोग्य व स्वच्छता जागृती
- १) अ फक्त २) ब फक्त ३) अ, ब आणि क ४) अ, ब, क आणि ड
- ५) एच.आय.व्ही./एडस् वरील युनायटेड नेशन्सच्या कार्यक्रमात एका बच्चनची आंतरराष्ट्रीय सद्भावना प्रतिनिधी (इंटरनॅशनल गुडविल अम्बॅसेडर) म्हणून निवड केली आहे. हे/या बच्चन कोण ?
- १) अमिताभ बच्चन २) जया बच्चन ३) अभिषेक बच्चन ४) ऐश्वर्या बच्चन

कार्ये

- १) जागतिक आरोग्य संघटना कोणते कार्य करते ?
- a) जागतिक आरोग्याच्या विकासात वृद्धी करणे.
b) औषधनिर्मितीचे आंतरराष्ट्रीय मापदंड तयार करण्यास मदत करणे.
c) निदानात्मक पद्धती व त्यासाठी लागणारी उत्पादने विकसीत करणे.
d) सभासद राष्ट्रांना आर्थिक आणि औषधाच्या स्वरूपात मदत करणे.
- पर्यायी उत्तरे :**
- १) केवळ (a) २) (a) आणि (b) ३) (b), (c) आणि (d) ४) वरील सर्व

- २) जागतिक आरोग्य संघटनेचे आजपर्यंत साध्य केलेले सर्वात मोठे विकास काम म्हणजे –
- a) जागतिक भागीदारीसाठी व्यासपीठ पुरविणे. b) सुधारीत आरोग्य सुविधांची उपलब्धी आणि लाभ. c)
प्रासंगिक विषय आणि तंबाखू नियंत्रणासाठी ठराव. d) सर्वांसाठी आरोग्य
वरीलपैकी कोणती विधान/ने बरोबर आहे/त ?
- १) (a) आणि (d) फक्त २) (c) फक्त ३) (b) आणि (a) फक्त ४) (d) फक्त
- ३) खालीलपैकी कोणता मुद्दा जागतिक आरोग्य संघटनेने आपल्या सार्वत्रिक आरोग्य व्यापक कार्यक्रमात (Universal Health Coverage) समाविष्ट केलेला नाही.
- १) सेवांचे प्रकार २) ज्यांना सेवा उपलब्ध करून द्यायच्या आहेत ते
३) अशा सेवांसाठी आवश्यक असणारा निधी ४) सेवा कोण पुरविणार
- ४) खालीलपैकी कोणते विधान बरोबर नाही ?
- १) जागतिक आरोग्य संघटना संयुक्त राष्ट्र संघाची प्रतिनिधी संस्था म्हणून कार्य करते.
२) जागतिक आरोग्य संघटनेस सदस्य राष्ट्रांच्या वर्गणीतून व सहयोगी संस्थांच्या देणगीतून वित्त पुरवठा होतो.
३) जागतिक आरोग्य संघटनेचे मध्यपूर्व आशियातील मुख्यालय मुंबई येथे आहे.
४) ७ एप्रिल हा दिवस जागतिक आरोग्य दिन म्हणून साजरा केला जाते
- ५) जागतिक आरोग्य संघटनेकडून खालीलपैकी कोणत्या उपक्रमांना संबंधित देशाची कुवत वाढविण्यासाठी साहाय्य मिळते ?
- a) साथीचे आणि संसर्गजन्य आजारावरील संशोधन
b) जैव-वैद्यकीय कार्य आणि आरोग्य व्यवस्थेवरील संशोधन आणि त्याची अंमलबजावणी संबंधीची रणनीती
c) विकसित देशांना त्यांचे सार्वजनिक आरोग्य संशोधन आणि संबंधित प्रशिक्षण संस्थांना आकार व दिशा देण्याच्या हेतूने सहकार्य करणे.
d) देशी आरोग्य व्यवस्थेवर व्यापक संशोधन करण्यासाठी
- पर्यायी उत्तरे :**
- १) (a) फक्त २) (a), (b) आणि (c) ३) (b) फक्त ४) (b), (c) आणि (d)

(२) आरोग्यविषयक पायाभूत संरचना

(१) भारतातील आरोग्यसेवा यंत्रणा

- १) जोड्या लावा.
- a) भोर समिती i) सर्व प्रकारच्या आरोग्य सेवा या गट किंवा तालुका पातळीवर उपलब्ध करून द्याव्यात.
b) मुखर्जी समिती ii) लोकांचे आरोग्य लोकांच्या हाती
c) जंगलवाला समिती iii) वैद्यकीय क्षेत्रात किंवा शिक्षणात प्रतिबंधक व सामाजिक वैद्यक शास्त्रांचा अंतर्भाव करणे.
d) श्रीवास्तव समिती iv) सर्व पातळ्यांवर वैद्यकीय आणि आरोग्य सेवांचे एकत्रीकरण केले जावे.
(a)	(b)	(c)	(d)
१) (ii)	(iii)	(i)	(iv)
२) (iv)	(ii)	(iii)	(i)
३) (iii)	(i)	(iv)	(ii)
४) (iii)	(ii)	(iv)	(i)

- २) पहिला (प्राथमिक) संदर्भ घटक म्हणून समुदाय आरोग्य केंद्राची स्थापना किती लोकसंख्येसाठी केली जाते ?
 १) २०,००० ते ३०,००० लोकसंख्या
 २) ३,००,००० ते ६,००,००० लोकसंख्या
 ३) ८०,००० ते १,२०,००० लोकसंख्या
 ४) ३,००० ते ५,००० लोकसंख्या
- ३) राष्ट्रीय कुटुंब आरोग्य सर्वेक्षण-३ नुसार भारतात आरोग्याची काळजी घेण्यासाठी कोणते प्राथमिक क्षेत्र होते ?
 a) सरकारी वैद्यकीय क्षेत्र
 b) खासगी वैद्यकीय क्षेत्र
 c) निम-सरकारी वैद्यकीय क्षेत्र
 d) आयुर्वेदिक वैद्यकीय क्षेत्र
 वरीलपैकी कोणती विधान/ने बरोबर आहे/त ?
 १) (a) आणि (d) फक्त
 २) (b) आणि (c) फक्त
 ३) (a) फक्त
 ४) (b) फक्त
- ४) खालीलपैकी कोणत्या भारतीय वैद्यकीय व्यवस्थेचे उगमस्थान जर्मनी आहे ?
 a) आयुर्वेद
 b) होमिओपॅथी
 c) सिध्द
 d) युनानी
- पर्यायी उत्तरे :**
 १) (a) फक्त
 २) (a), (b) आणि (c)
 ३) (b) फक्त
 ४) (c) आणि (d) फक्त
- ५) अशी पर्यायी चिकित्सा पद्धती जी भारतात लोकप्रिय आहे आणि ज्याची मूलभूत तत्त्वे आयुर्वेदिक चिकित्सा पद्धतीपेक्षा फारशी वेगळी नाहीत.
 १) अॅक्युप्रेसर
 २) युनानी
 ३) गंध चिकित्सा (अॅरोमाथेरपी)
 ४) रंग चिकित्सा (क्रोमोथेरपी)
- ६) खालीलपैकी कोणत्या विभागा अंतर्गत निवडक क्षेत्रामध्ये वैशिष्ट्यपूर्ण काम करण्यासाठी मलेशियाच्या प्रशासकीय व्यवस्थेतील *पे मॉड्युल* कार्यपद्धती राबविण्यात येणार आहे ?
पर्यायी उत्तरे :
 a) शालेय शिक्षण व क्रीडा
 b) सार्वजनिक आरोग्य, पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता
 c) वित्त व नियोजन
 d) ग्रामीण विकास
- पर्यायी उत्तरे :**
 १) (a) आणि (b)
 २) (c) आणि (d)
 ३) (b) आणि (d)
 ४) (a), (b), (c) आणि (d)
- ७) आरोग्याच्या संदर्भात 'समुदाय सहभाग' म्हणजे :
 १) आरोग्य कार्यक्रम राबविण्यात प्रौढ सदस्यांचा सहभाग
 २) स्व-आरोग्य स्थिती जाणण्याची कुवत आणि सक्रीय सहभागातून आरोग्य कार्यक्रमांना प्रतिसाद
 ३) शासकीय यंत्रणेने नियोजन केलेल्या आणि राबविलेल्या सेवांना लोक प्रतिसाद
 ४) आरोग्याच्या संदर्भात निर्णय घेतांना पूर्व कल्पना देण्याचे सामर्थ्य आणि स्वतःचे आरोग्य सुधारण्याच्या प्रक्रियेत सक्रीय सहभाग असणे.

आरोग्य क्षेत्रातील संस्था

- १) आरोग्यविषयक क्षेत्रातील सर्वोच्च संस्था म्हणून इंडियन मेडिकल कौन्सिलचे कार्य कोणते ?
 a) वैद्यकीय शिक्षण संशोधनाला चालना देणे.
 b) प्रशिक्षणासाठी केंद्र सरकारच्या निधीचे प्रमाण ठरविणे.
 c) वैद्यकीय शिक्षण क्षेत्रात दर्जा सुधारण्यासाठी मापदंड तयार करणे.
 d) देशाच्या आरोग्यविषयक प्रश्नांवर संशोधन करण्यास प्रोत्साहन देणे.

पर्यायी उत्तरे :

- १) फक्त (a)
 २) (a) आणि (c)
 ३) फक्त (b)
 ४) (a), (c) आणि (d)

- २) पुढील दोन विधानांपैकी कोणते योग्य आहे ?
- a) नॅशनल इंटीग्रेटेड मेडीकल असोसिएशन इंडिया, ही स्वतंत्र भारतातील कुटुंबनियोजनावर काम करणारी प्रथम स्वयंसेवी संस्था आहे.
- b) इंटरनॅशनल प्लॅनड् पेरेंटहुड फेडरेशनकडून मात्र आर्थिक, तांत्रिक व अन्य प्रकारचे सहाय्य फॅमिली प्लॅनिंग असोसिएशन ऑफ इंडिया या वेगळ्या स्वयंसेवी संस्थेला दिले लेगे.

पर्यायी उत्तरे :

- १) केवळ (a) २) केवळ (b) ३) दोन्ही ४) एकही नाही
- ३) खालीलपैकी आरोग्याच्या क्षेत्रात काम करणाऱ्या सेवाभावी संस्था कोणत्या आहेत ?
- a) भारतीय रेड क्रॉस संघटना b) हिंद कुष्ठ निवारण संघ
- c) भारत सेवक समाज d) कस्तुरबा मेमोरिअल फंड
- वरीलपैकी कोणता/कोणते पर्याय बरोबर आहे/आहेत ?
- १) फक्त (a) २) (a) आणि (c) ३) (b), (c) आणि (d) ४) वरील सर्व
- ४) खाली काही आरोग्य क्षेत्रातील प्रकल्प आणि कार्यक्रम दिलेले आहेत. प्रकल्प आणि आरोग्य कार्यक्रम यांच्या योग्य जोड्या जुळवा.

प्रकल्प

- a) प्राथमिक आरोग्य केंद्राची सुरुवात
- b) रुग्णालयाचे वातानुकुलीकरण
- c) वैद्यकीय महाविद्यालयाची स्थापना
- d) कुटुंब कल्याण केंद्रांचे जाळे निर्माण करणे.

कार्यक्रम

- i) कुटुंब नियोजनासाठी तीव्र व्यापक कृती
- ii) आरोग्य सेवा व्यवस्थेमध्ये एक उद्देशीय व्यवस्थेचे बहुउद्देशीय व्यवस्थेत रूपांतर करणे.
- iii) लोक आरोग्य शिक्षण अभियान
- iv) कुटुंब नियोजन शिबिरे आयोजित करणे.

पर्यायी उत्तरे :

	(a)	(b)	(c)	(d)
१)	(ii)	(iii)	(iv)	(i)
२)	(iii)	(iv)	(i)	(ii)
३)	(i)	(ii)	(iii)	(iv)
४)	(iv)	(i)	(ii)	(iii)

निदान यंत्रणा

- १) इलेक्ट्रोफोरेसिस चाचणी नंतर पांढरे, पिवळे व लाल कार्डाचे वाटप कोणत्या आजारात होते ?
- १) हिमोफिलिया २) सिकल सेल ३) थॅल्सीमिया ४) एड्स
- २) खालीलपैकी कोणता रोग आई-वडिलांकडून रुग्णाला आनुवंशिकरित्या प्राप्त होतो ?
- १) सिकल सेल अॅनिमिया २) हृदयरोग
- ३) मूत्रपिंड निकामी होणे ४) लोह कमतरतेमुळे होणारा अॅनिमिया (रक्तक्षय)
- ३) प्रसूतिपूर्व निदान तंत्र (दुरुपयोग नियमन आणि प्रतिबंध) अधिनियम १९९४ हा सन २००३ मध्ये पुढीलपैकी कोणत्या गोष्टींवर प्रतिबंध आणण्यासाठी सुधारल्या गेला ?
- १) गर्भजलपरीक्षणाचा दुरुपयोग २) सोनोग्राफी तंत्राचा वापर
- ३) गर्भवाढ परीक्षणासाठी सोनोग्राफी ४) गर्भलिंग चिकित्सा

लसीकरण व उपचार कार्यक्रम

- १) भारत सरकारने पासून मौखिक पोलिओ कार्यक्रमासोबत इंजेक्शनद्वारा लसीकरणाचा कार्यक्रम सुरू करण्याचा निर्णय घेतला.
- १) १ नोव्हेंबर, २०११ २) ३० नोव्हेंबर, २०१५ ३) १ जानेवारी, २०१६ ४) २६ फेब्रुवारी, २०१७

- २) भारतात सन २००४ मध्ये मुफ्त अँन्टी रिट्रोव्हायरल थेरपी (ART) कार्यक्रम सुरु झाल्यापासून एडसमुळे होणाऱ्या मृत्यूंमध्ये नियमितपणे घट होत आहे. पुढील दोन विधानांपैकी कोणते यासंदर्भात **अयोग्य** आहे ?
- a) भारत जगातील तिसरा सर्वात अधिक एचआयव्ही सह राहणाऱ्या लोकसंख्येचा देश आहे.
- b) सन १९९९ नंतर एचआयव्ही/एडस् कार्यक्रमात एचआयव्ही/एडस् बाबत जागरूकता ते वर्तणुकीत बदल असा फरक पडला आहे.

पर्यायी उत्तरे :

- १) केवळ (a) २) केवळ (b) ३) दोन्ही ४) एकही नाही
- ३) धन्वंतरी ब्लॉक डेव्हलपमेंट स्कीम ऑगस्ट २००५ मध्ये सुरु झालेल्या योजनेत किती सेवा समाविष्ट होत्या ?
- १) क्षेत्र विकासाच्या पांच सेवा २) स्वास्थ्य संबंधी १३ सेवा समाविष्ट
- ३) जिल्हा विकासाच्या २४ मोठ्या योजना ४) विकासाच्या १२ सेवा समाविष्ट
- ४) आंतरराष्ट्रीय देवी निर्मूलन मूल्यांकन आयोगाद्वारे भारताला 'देवी मुक्तराष्ट्र' खालीलपैकी कोणत्या वर्षी घोषित करण्यात आले ?
- १) मार्च-१९७५ २) एप्रिल-१९७७ ३) मे-१९८० ४) जानेवारी-१९८२
- ५) इ. स. २०११ मध्ये भारताने कोणत्या रोगावर पूर्णतः औषध प्रतिकार उपचार प्रकार विकसित केला ?
- a) हिपॅटायटिस b) पोलिओ c) क्षय d) एच. आय. व्ही

पर्यायी उत्तरे -

- १) (a) आणि (c) फक्त २) (b) आणि (d) फक्त ३) (c) फक्त ४) (b) फक्त
- ६) जागतिक आरोग्य संघटनेच्या आदेशानुसार भारतात इ. स. १९७८ साली कोणता आरोग्यविषयक कार्यक्रम सुरु झाला ?
- a) एड्स निर्मूलन कार्यक्रम b) क्षयरोग निर्मूलन कार्यक्रम
- c) कंठग्रंथी सूज नियंत्रण कार्यक्रम d) प्रतिबंधात्मक लसीकरण कार्यक्रम

पर्यायी उत्तरे :

- १) फक्त (a) २) फक्त (d) ३) (a),(c) ४) (c), (d)

आरोग्य विमा

- १) सन २०१२-१३ ते २०१५-१६ दरम्यान महाराष्ट्र शासनाने एका प्रायव्हेट हेल्थ इन्शुरन्स कंपनीला महात्मा जोतिबा फुले जन आरोग्य योजना (MJPJAY) अंतर्गत सबसिडी म्हणून किती कोटी रुपये रक्कम अदा केली ?
- १) २३४० कोटी २) २३४५ कोटी ३) २३५० कोटी ४) २३५५ कोटी
- २) पुढील कोणती विधाने खरी आहेत ?
- a) राष्ट्रीय आरोग्य विमा योजने अंतर्गत रुग्णालयातील उपचारांचा खर्च दिला जातो तसेच प्रत्येक खेपेस रु. १००/- याप्रमाणे जास्तीत जास्त रु. १०००/- इतका प्रवास खर्चही दिला जातो.
- b) रुग्णालयातील उपचारांचा खर्च एका पाच सदस्यीय कुटुंबाकरिता रु. ३०,०००/- मानला जातो.
- c) शासन हप्त्या भरते : केंद्र ८०% तर राज्य २०%.

पर्यायी उत्तरे -

- १) (a) आणि (b) २) (b) आणि (c) ३) (a) आणि (c) ४) (a), (b) आणि (c)
- ३) राष्ट्रीय स्वास्थ्य बिमा योजना (RSBY) अंतर्गत नोंदणीकृत कुटुंबास कमीत कमी रुपयांचा विमा लाभ मिळू शकतो.
- १) ३०,००० २) ४०,००० ३) ५०,००० ४) १,००,०००
- a) राष्ट्रीय आरोग्य विमा योजने अंतर्गत रुग्णालयातील उपचारांचा खर्च दिला जातो तसेच प्रत्येक खेपेस रु. १०० याप्रमाणे जास्तीत जास्त रु. १००० इतका प्रवास खर्चही दिला जातो.

- b) रुग्णालयातील उपचाराचा खर्च एका पाच सदस्यीय कुटुंबाकरिता रु. ३०,००० मानला जातो.
c) शासन हप्त्या भरते : केंद्र ८०% तर राज्य २०%.

पर्यायी उत्तरे -

- १) (a) आणि (b) २) (b) आणि (c) ३) (a) आणि (c) ४) (a), (b) आणि (c)

२) भारताचे आरोग्य धोरण

- १) राष्ट्रीय आरोग्य धोरण २०१७ चे प्राथमिक उद्दिष्ट हे प्राधान्यक्रमाने आणि शासकीय भूमिकेनुसार आणि आरोग्याच्या सर्व पैलूंना बळकटी प्राप्त करून देणे हा आहे.
१) आरोग्य सेवेचा आढावा घेणे २) आरोग्य पद्धतीस आकार देणे.
३) स्वच्छता दर्जात सुधारणा घडवून आणणे. ४) यापैकी कोणताही नाही
- २) 'राष्ट्रीय आरोग्य धोरण २००२ ने २०१० पर्यंत आरोग्यावर सरकारी खर्च किती टक्के करण्याचा अंदाज केला होता ?
१) एकूण आरोग्य खर्चाच्या ३०% २) एकूण आरोग्य खर्चाच्या २७%
३) एकूण आरोग्य खर्चाच्या ३३% ४) एकूण आरोग्य खर्चाच्या ३५%
- ३) अन्न सुलभता आणि आरोग्यविषयक ज्ञान हे चे उद्देश आहे.
अ) राष्ट्रीय ग्रामीण आरोग्य अभियान, २००५ ब) राष्ट्रीय आरोग्य धोरण, २००२
क) राष्ट्रीय मानसिक आरोग्य कार्यक्रम, १९८२ ड) राष्ट्रीय आरोग्य निधी, १९९७
योग्य पर्याय निवडा :
१) फक्त अ आणि ब २) फक्त ब ३) फक्त अ आणि क ४) फक्त ड

आरोग्य शिक्षण

- १) १ डिसेंबर १९९२ पासून एडस् दिन साजरा करण्यात येतो कारण :
a) एडस्ग्रस्त रोग्यांना मानसिक आधार देण्यासाठी
b) औषधोपचारासाठी सुविधा उपलब्ध करून देण्याकरिता
c) एडस् नियंत्रणासाठी मार्गदर्शन करण्याकरिता
d) आरोग्य व लैंगिक शिक्षण देण्याकरिता हा दिवस साजरा केला जातो.
वरीलपैकी कोणता पर्याय चुकीचा आहे/आहेत ?
१) फक्त (a) २) (a) आणि (c) ३) (b),(c) आणि (d) ४) वरीलपैकी नाही
- २) 'राष्ट्रीय किशोर स्वास्थ्य कार्यक्रम, २०१४' चा उद्देश काय होता ?
a) किशोरवयीन तरुणापर्यंत पोहोचणे.
b) समुदाय पातळीवर समवयस्काद्वारे हस्तक्षेप करणे.
c) सुविधा आधारित सेवांमध्ये वाढ करून आधार देणे.
d) जीवन कौशल्य, सकस आहार, मानसिक आरोग्य, द्रव्य गैरवापर यावर भर

पर्यायी उत्तरे :

- १) (a) आणि (b) २) (c) आणि (d) ३) (b), (c) आणि (d) ४) (a), (b), (c) आणि (d)

लोकसंख्या धोरण

- १) भारतीय लोकसंख्या धोरणात कोणत्या घटकाला महत्त्व देण्यात आले आहे ?
a) कुटुंब नियोजन आणि राष्ट्रीय ग्रामीण आरोग्य मिशन
b) कुटुंब कल्याण, आरोग्य विमा

- c) लोकसंख्या शिक्षण आणि आयुष सेवा
d) लैंगिक शिक्षण, मोफत व्यापक प्राथमिक आरोग्य देखभाल सेवा
वरीलपैकी कोणते घटक बरोबर आहे/आहेत ?
- १) केवळ (a) घटक बरोबर आहे. २) (a) आणि (b) घटक बरोबर आहे.
३) (b), (c) आणि (d) घटक बरोबर आहे. ४) वरील सर्व घटक बरोबर आहेत.
- २) 'लोकसंख्या व विकास' या विषयावर १९९४ मध्ये कैरो येथे भरलेल्या आंतरराष्ट्रीय परिषदेत २०१५ पर्यंत साध्य करण्यात येणारी उद्दिष्टे (ध्येये) कोणती होती ?
- a) बालमृत्यूचे प्रमाण दर १००० जन्मलेल्या बालकांमध्ये ३५ बालमृत्यूपेक्षा कमी करणे.
b) जन्मतः वय वर्षे ७५ पेक्षा जास्त आयुर्मान वाढविणे.
c) बालमृत्यूचे प्रमाण दर १००० जन्मलेल्या बालकांमध्ये ४५ बालमृत्यूपेक्षा कमी करणे.
d) जन्मतः वय वर्षे ७० पेक्षा जास्त आयुर्मान वाढविणे.
- वरीलपैकी कोणती विधाने बरोबर आहेत ?
- १) (a) फक्त (b) फक्त २) (b) आणि (c) फक्त
३) (c) आणि (d) फक्त ४) (a) आणि (d) फक्त
- ३) जगातील पहिला शासन पुरस्कृत कुटुंब नियोजन कार्यक्रमाची सुरुवात १९५२ मध्ये कोणत्या देशाने केली ?
- a) अमेरिका b) चीन c) भारत d) इंग्लंड
- वरीलपैकी कोणता पर्याय बरोबर आहे/आहेत ?
- १) फक्त (a) २) (b) आणि (c) ३) फक्त (c) ४) (a) आणि (d)
- ४) खालीलपैकी कोणत्या ठिकाणी जगातील पहिले 'जन्म नियंत्रण क्लिनिक' सुरू झाले ?
- १) बिर्जिंग २) जकार्ता ३) म्हैसूर ४) केरळ

३) भारतातील आरोग्यविषयक महत्त्वाची आकडेवारी

- १) डब्ल्यू.एच.ओ. च्या २०१० च्या आकडेवारीनुसार दक्षिण आशियामध्ये प्रसूती आणि बालजन्म समस्येमुळे किती महिला मृत्युमुखी पडल्या ?
- १) २०१० मध्ये २३० महिला प्रत्येक दिवशी गरोदर व प्रसूतीच्या काळात मरण पावल्या.
२) २०१० मध्ये ५८० महिला गरोदर व प्रसूतीच्या काळात मृत्युमुखी पडल्या.
३) २०१० मध्ये गरोदर व प्रसूतीच्या काळात जास्त महिला मरण पावल्या नाहीत.
४) २०१० मध्ये गरोदर व प्रसूतीच्या काळात कमाल महिलांचा मृत्यू झाल्या.

(३) भारतातील आरोग्यविषयक समस्या आणि मुद्दे

आरोग्य सेवेसमोरील आव्हाने

- १) देशाच्या आरोग्य सेवेसमोरील आव्हाने कोणती आहेत ?
- अ) सरासरी विवाह वयामध्ये वाढ होणे ब) ओबडधोबड जन्म दर
क) माता मृत्यूदर ड) वयस्कर व्यक्तीच्या संख्येत वाढ
- योग्य पर्याय निवडा :
- १) अ, ब आणि क २) ब आणि क ३) अ, ब, क आणि ड ४) ब आणि ड
- २) औषध प्रतिरोधकता हा भारतातील आरोग्य व्यवस्थेतील एक मोठा अडसर आहे. सन २०११ मध्ये भारत पुढीलपैकी कोणत्या रोगासाठी पूर्णतः औषध प्रतिरोधक म्हणून गणला गेला ?
- १) मलेरिया २) क्षयरोग ३) कावीळ ४) न्यूमोनिया

- ३) पुढील राज्यांची नावे भारतातील एड्सग्रस्तांच्या संख्येनुसार उतरत्या क्रमाने लावा -
 a) महाराष्ट्र b) गुजरात c) आंध्र प्रदेश d) तामिळनाडू
पर्यायी उत्तरे :
 १) (a),(c),(d),(b) २) (d),(a),(c),(b) ३) (c),(d),(a),(b) ४) (b),(a),(d),(c)
- ४) बिहार, पश्चिम बंगाल आणि पूर्व उत्तर प्रदेश या राज्यांमध्ये आढळणारा 'काळा-आजार' कोणत्या घटकामार्फत पसरतो ?
 a) जीवाणू संसर्ग b) नारूचा जंत
 c) तापाचा प्रसार करणारी माशी चावल्यामुळे d) हिक्तापाच्या घातक प्रकारातून वरीलपैकी कोणते/कोणती विधान/ने **बरोबर** आहे/त ?
 १) (a) फक्त २) (a) आणि (b) फक्त ३) (c) फक्त ४) (a), (c) आणि (d)
- ५) सर्वसाधारणपणे साथीच्या रोगांपैकी% रोग हे दूषित पाण्यामुळे होतात.
 १) ५० २) ६० ३) ७० ४) ८०
- ६) स्वच्छता मोहीम सुरु झाल्यानंतर त्याला लोक चळवळीचे स्वरूप प्राप्त झाल्याने, ग्रामीण भागात स्वच्छतेच्या सोयीसुविधा पोहोचविण्याच्या प्रमाणात ४२ टक्क्यावरून टक्के अशी वाढ झाली.
 १) ५० २) ६० ३) ५५ ४) ६३

१) कुपोषण

- १) पुढील दोन विधानांपैकी कोणते **योग्य** आहे ?
 a) कुपोषणाचा मेंदूच्या विकासाशी काहीही संबंध नाही.
 b) 'मरासमस्' आणि 'कॅशिशॉरकॉर' प्रथिन-ऊर्जा कुपोषणाचे तीव्र अवतार आहेत.
पर्यायी उत्तरे :
 १) केवळ (a) २) केवळ (b) ३) दोन्ही ४) एकही नाही
- २) मानवी शरीरामध्ये कोलेस्टेरॉलची मात्रा किती असते ?
 १) रक्ताच्या २५० मिग्रा एकक २) रक्ताच्या २४० मिग्रा/डेलि.
 ३) रक्ताच्या ५ मिली एकक ४) रक्ताच्या एक इंजेक्शन सिरीज एवढे
- ३) पुढील दोन विधानांपैकी कोणते **अयोग्य** आहे ?
 a) राष्ट्रीय अंधत्व निवारण कार्यक्रमाची सुरुवात १९९६ मध्ये झाली.
 b) या कार्यक्रमाचा हेतू सन २०२० पावेतो अंधत्व ०.३% पर्यंत आणावयाचे असा आहे.
पर्यायी उत्तरे :
 १) केवळ (a) २) केवळ (b) ३) दोन्ही ४) एकही नाही
- ४) नमुना नोंदणी पद्धत (सॅम्पल रजिस्ट्रेशन सिस्टीम) २०१३ अनुसार भारतातील राज्यांमध्ये वेगवेगळे बालमृत्यू नोंदविले आहेत. खाली दिलेल्या राज्यांपैकी कोणत्या राज्यांमध्ये बालमृत्यू दराचे प्रमाण हजारामध्ये अनुक्रमे ९ आणि ५४ इतके होते ?
 १) नागालँड आणि कर्नाटक २) गोवा आणि मध्यप्रदेश
 ३) कर्नाटक आणि केरळ ४) मिझोराम आणि पश्चिम बंगाल

अन्नसुरक्षा

- १) अन्नसुरक्षा व भुक्मुक्त भारत ह्या हेतूपूर्तीसाठी शासनाने अंत्योदय अन्न योजना रोजी सुरु केली.
 १) २५ नोव्हेंबर १९९९ २) २५ डिसेंबर २०००
 ३) १ मे २००१ ४) २५ जानेवारी २०१५

- २) अन्न भेसळ ओळखण्यासाठी केंद्र सरकारच्या अखत्यारीत कोणत्या प्रयोगशाळा आहेत ?
- a) केंद्रीय अन्न प्रयोगशाळा, म्हैसूर.
b) केंद्रीय अन्न प्रयोगशाळा, गाझीयाबाद
c) केंद्रीय अन्न प्रयोगशाळा, राज्य सार्वजनिक आरोग्य प्रयोगशाळा, पुणे
d) केंद्रीय अन्न प्रयोगशाळा, नागपूर
- वरीलपैकी कोणता पर्याय **चुकीचा/चुकीची** आहे/आहेत ?
- १) केवळ (a) पर्याय चुकीचा आहे. २) (c) आणि (d) पर्याय चुकीचे आहेत.
३) केवळ (d) पर्याय चुकीचा आहे. ४) वरील सर्व पर्याय चुकीचे आहेत.
- ३) भारतात राष्ट्रीय अन्नसुरक्षा कायदा (२०१३) अंतर्गत, ग्रामीण आणि शहरी लोकसंख्येचा अनुक्रमे कोणत्या प्रमाणात अंतर्भाव करण्याचा प्रयत्न केला गेला आहे ?
- १) ४०%-६०% २) ७५%-५०% ३) ५०%-५०% ४) ७०%-४०%
- ४) I) २०१८-१९ च्या बजेटमध्ये अन्न प्रक्रिया मंत्रालयाला १६०० करोड रुपये देण्यात आले.
II) २०१८-१९ च्या बजेटमध्ये अन्न प्रक्रिया मंत्रालयाचे बजेट दुप्पट करण्यात आले.
वरीलपैकी कोणते विधान/ने **बरोबर** आहे ?
- १) फक्त विधान (I) बरोबर आहे. २) फक्त विधान (II) बरोबर आहे.
३) दोन्हीही विधाने (I) आणि (II) बरोबर आहेत. ४) दोन्हीही विधाने (I) आणि (II) चुकीचे आहेत.

२) माता मृत्युदर व माता बाल संगोपन

- १) खालील संज्ञा ही प्रतिवर्षी, प्रती १,००,००० जन्मलेल्या शिशूसंख्येच्या तुलनेत मृत्यू पावलेल्या गर्भवती महिलांच्या संख्येशी संबंधित आहे -
- १) बाल मर्त्यता प्रमाण (CMR) २) महिला मर्त्यता प्रमाण (WMR)
३) मातृत्व मर्त्यता प्रमाण (MMR) ४) नवजात शिशूमर्त्यता प्रमाण (NMR)
- २) विकसनशील आणि विकसीत देशामधील सर्वात मोठी आरोग्य संबंधीची असमानता काय आहे ?
- १) जन्मदर २) अर्भक मृत्युदर ३) माता मृत्युदर ४) मृत्युदर
- ३) माता मृत्यू दर म्हणजे जीवित जन्मामागे मृत्यू पावणाऱ्या मातांची संख्या.
- १) १,००० २) १०,००० ३) १,००,००० ४) १०,००,०००
- ४) २२ जानेवारी २०१५ ला सुरू झालेल्या 'बेटी बचाव, बेटी पढाओ' योजनेचा उद्देश कोणता ?
- a) मुलींचा जन्मोत्सव साजरा करणे. b) शिक्षणाद्वारे मुलींना सक्षम बनविणे.
c) लिंग तपासणीवर प्रतिबंध आणणे. d) मुलींचा जन्म आणि तिचे जगणे सुरक्षित करणे.
- पर्यायी उत्तरे :**
- १) केवळ (a) २) केवळ (c) ३) (a), (b) आणि (c) ४) वरील सर्व

(४) भारतातील आरोग्यविषयक कार्यक्रम

१) जननी-बाल सुरक्षा योजना

- १) २०११ मध्ये सुरू झालेला 'जननी-शिशू सुरक्षा कार्यक्रम' हा 'अधिकारधिष्ठित' कार्यक्रमाचा उत्तम नमुना आहे. खालीलपैकी कोणती सोय/अधिकार या योजनेत अंतर्भूत नाही ?
- १) गरोदर महिलांना त्यांच्या वास्तव्याच्या काळात आरोग्य केंद्रात मोफत औषधे व खाद्यपदार्थ
२) घरापासून आरोग्य केंद्रामार्फत मोफत प्रवास
३) अर्भकावस्थेपासून ५ वर्षापर्यंतच्या आजारी मुलांचे मोफत निदान
४) आरोग्य केंद्रातील वास्तव्यादरम्यान मोफत आहार.

- २) मातामृत्यू नवजात अर्भक मृत्यूदर कमी करण्याच्या हेतूने केंद्र शासन राष्ट्रीय ग्रामीण आरोग्य अभियानांतर्गत कोणती योजना राबवितात ?
- १) बालिका समृद्धी योजना
२) बाल संगोपन योजना
३) नवसंजीवनी योजना
४) जननी सुरक्षा योजना
- ३) जननी बाल सुरक्षा योजनेद्वारे माता आणि नवजात बालकांच्या मृत्यूदराचे प्रमाण कशाप्रकारे नियंत्रित करण्याचा प्रयत्न आहे ?
- १) स्त्री/मुली चे लग्नाचे वय वाढविणे.
२) नवमातांच्या मदतीसाठी इतर स्त्रियांना प्रशिक्षण देणे.
३) गर्भवती महिलांची योग्य देखभाल व मदत करणे.
४) प्रसूती आरोग्यकेंद्रामध्येच करण्यास उत्तेजन देणे.
- ४) भारत सरकारच्या जननी सुरक्षा योजनेच्या अंतर्गत 'निम्न कार्यप्रदर्शित राज्ये' (एल-पी-एस) आणि 'उच्च कार्यप्रदर्शित राज्ये' (एच-पी-एस) अशी राज्यांची विभागणी केलेली आहे. 'निम्न कार्यप्रदर्शित राज्ये' संदर्भात पुढीलपैकी कोणता अर्थ लागतो ?
- १) दरडोई उत्पन्न कमी असलेली राज्ये
२) सहा वर्षाखालील मुलांची संख्या कमी असलेली राज्ये
३) इस्पितळांमधला प्रसूतीदर कमी असलेली राज्ये
४) जननी मृत्यूदर अधिक असलेली राज्ये
- ५) खालीलपैकी कोणत्या योजने अंतर्गत गर्भवती महिलांना गरोदरपणाच्या शेवटच्या टप्प्यामध्ये काम करावे लावू नये म्हणून रु. ५,००० दिले जातात.
- a) प्रधानमंत्री स्वाधार योजना
b) प्रधानमंत्री मातृवंदना योजना
c) प्रधानमंत्री सुरक्षित मातृत्व योजना
d) प्रधानमंत्री जन औषधी योजना
- वरीलपैकी कोणता पर्याय बरोबर आहे/आहेत ?
- १) फक्त (a)
२) फक्त (b)
३) (a) आणि (c)
४) वरील सर्व
- ६) जननी बाल सुरक्षा योजनेचे ध्येय कोणते ?
- a) लोकसंख्या स्थिर करणे.
b) सुरक्षित प्रसूती
c) माता व शिशू मृत्यू दर कमी करणे.
d) गर्भवती मातेस प्रोत्साहन निधी.
- पर्यायी उत्तरे :**
- १) (a) आणि (b)
२) (b) आणि (d)
३) (b),(c) आणि (d)
४) (a),(c) आणि (d)
- ७) २०११ च्या जनगणनेनुसार भारतात ० ते ६ वयोगटातील मुलींच्या जन्माचे प्रमाण ९०० पेक्षा कमी कोणत्या राज्यांमध्ये आहे? (१००० मुलांमागे मुलींच्या जन्माचे प्रमाण)
- a) आंध्रप्रदेश, आसाम व बिहार
b) उत्तराखंड, उत्तरप्रदेश व जम्मू आणि काश्मीर
c) हिमाचल प्रदेश, झारखंड व मध्यप्रदेश
d) ओरिसा, पश्चिम बंगाल व तामिळनाडू
- वरीलपैकी कोणती विधाने/विधान बरोबर आहे?
- १) (a), (b) व (d)
२) (a) व (b)
३) फक्त (b)
४) (a), (b) व (c)
- ८) भारतातील लिंग गुणोत्तर काढण्याची पद्धत/सूत्र म्हणजे -
- १) लिंग गुणोत्तर = $\frac{\text{विशिष्ट क्षेत्रातील एकूण स्त्रियांची संख्या}}{\text{त्याच क्षेत्रातील एकूण पुरुषांची संख्या}} \times १०००$
- २) लिंग गुणोत्तर = $\frac{\text{विशिष्ट क्षेत्रातील पुरुषांची एकूण संख्या}}{\text{त्याच क्षेत्रातील स्त्रियांची एकूण संख्या}} \times १०००$
- ३) लिंग गुणोत्तर = $\frac{\text{विशिष्ट क्षेत्रातील स्त्रियांची एकूण संख्या}}{\text{त्याच क्षेत्रातील एकूण लोकसंख्या}} \times १०००$
- ४) वरीलपैकी कोणतेही नाही.

२) नॅशनल रुरल हेल्थ मिशन

- १) एन. आर. एच. एम. ची जननी सुरक्षा योजना ही एक मोठी घटक आहे ज्यात :
- गरीब महिलांना मोफत संस्थात्मक मातृत्व सेवेचा लाभ घेतल्यास काही अटींवर रोख रक्कम मिळते.
 - गरीब महिलांना मोफत मातृत्व सेवेचा लाभ घेतल्यास काही अटींवर रोख रक्कम मिळते.
 - गरीब महिलांना अंशतः मोफत मातृत्व सेवेचा लाभ घेतल्यास काही अटींवर रोख रक्कम मिळते.
 - गरीब महिलांना अंशतः मोफत संस्थात्मक मातृत्व सेवेचा लाभ घेतल्यास काही अटींवर रोख रक्कम मिळते.
- वरीलपैकी कोणते विधान/ने बरोबर आहे/त ?
- १) (b) आणि (c) फक्त २) (c) आणि (d) फक्त ३) (a) फक्त ४) (d) फक्त
- २) राष्ट्रीय ग्रामीण आरोग्य अभियानाखाली बाराव्या पंचवार्षिक योजनेसाठी सन २०१७ पर्यंत साध्य करण्याची नेमकी आरोग्य ईप्सित उद्दिष्टे पुढीलपैकी कोणती आहेत ?
- नवजात अर्भक मृत्यू दर २५ प्रती १००० जिवंत जन्म पर्यंत कमी करणे.
 - माता मृत्यू दर १०० प्रती १००,००० पर्यंत कमी करणे.
 - एकूण जन्म दर २.० पर्यंत कमी करणे.
- पर्यायी उत्तरे :**
- १) (a) व (b) २) (a) व (c) ३) (b) व (c) ४) (a), (b) व (c)
- ३) एक रणनीतीचा भाग म्हणून खालीलपैकी कोणत्या आरोग्य कार्यक्रमात सार्वजनिक आरोग्य सेवांचे व्यवस्थापन आणि पर्यवेक्षण करण्यासाठी पंचायती राज संस्थांना प्रशिक्षण देणे आणि त्यांच्या क्षमतेत वाढ करणे अपेक्षित आहे ?
- जननी सुरक्षा योजना (JSY)
 - राष्ट्रीय ग्रामीण आरोग्य अभियान (NRHM)
 - सर्व स्वास्थ्य अभियान (SSA)
 - आयुष (AYUSH)
- ४) आपल्या राष्ट्रीय ग्रामीण आरोग्य अभियानांतर्गत 'आशा' ही संकल्पना खालीलपैकी कोणती आहे ?
- सुरक्षित प्रसूतीसाठी सुसज्ज पायाभूत सुविधा
 - स्थानिक रहिवाशांना अधिकृत मान्यताप्राप्त सामाजिक आरोग्य कार्यकर्ता म्हणून प्रशिक्षण देणे
 - जननपूर्व आणि जनन-पश्चात सेवा
 - गरोदर स्त्रियांसाठी मोफत फॉलिक अॅसिड आणि जीवनसत्वांच्या गोळ्या
- ५) खालीलपैकी कोणती वाक्ये बरोबर आहेत ?
- अ) आदिवासी भागात 'आशा' या दहावी पास असल्या पाहिजेत.
 - ब) बिगर आदिवासी भागात दर १५०० लोकांसाठी एक 'आशा' असली पाहिजे.
 - क) आदिवासी भागात, २०-४५ या वयोगटातील महिलेची नेमणूक 'आशा' म्हणून होऊ शकते.
 - ड) बिगर आदिवासी भागात 'आशा' म्हणून नेमणूक झालेली महिला विवाहित असण्याची गरज नाही.
- योग्य पर्याय निवडा :
- १) अ आणि ब २) ब आणि क ३) क आणि ड ४) अ आणि ड
- ६) आशा (ASHA) ही स्त्री कार्यकर्ती खालीलपैकी कोणत्या विकास योजनेअंतर्गत नियुक्त करण्यात आली ?
- एकात्मिक बाल विकास योजना (ICDS)
 - एकात्मिक ग्रामीण विकास कार्यक्रम (IRDP)
 - एकात्मिक ग्रामीण आरोग्य मिशन (IRHM)
 - राष्ट्रीय ग्रामीण आरोग्य मिशन (NRHM)
- वरीलपैकी कोणता पर्याय बरोबर आहे/आहेत ?
- १) केवळ (a) २) केवळ (d) ३) (a), (c) आणि (d) ४) (a), (b), (c) आणि (d)
- ७) अंगणवाडी योजनेच्या प्रशासकीय संरचनेत खालीलपैकी कोणती पदे समाविष्ट आहेत ?
- अंगणवाडी कार्यकर्ती
 - पर्यवेक्षिका
 - बाल विकास प्रकल्प अधिकारी
 - बाल आरोग्य अधिकारी
- वरीलपैकी कोणता पर्याय बरोबर आहे/आहेत ?
- १) (a), (b) आणि (d) २) (b) आणि (c) ३) (a), (b) आणि (c) ४) वरील सर्व

३) प्रधानमंत्री स्वास्थ्य सुरक्षा योजना (पी.एम.एस.एस.वाय.)

५) ग्रामीण विकास

ग्रामीण विकास : अभ्यासक्रमात नमूद विषय आणि उपविषय

- १) पंचायत राज व्यवस्थेचे सक्षमीकरण
- २) ग्रामीण विकासाशी संबंधीत बाबी
- ३) शेती आणि शेतकरी कल्याण
- ४) ग्रामीण क्षेत्रातील पायाभूत विकास
- ५) ग्रामीण रोजगार योजना

- * भारताची ७०% लोकसंख्या ग्रामीण भागात राहते. ग्रामीण भागाच्या विकासावर खऱ्या अर्थाने भारताचा आर्थिक व सामाजिक विकास अवलंबून आहे. ग्रामीण विकासावर पहिल्या पंचवार्षिक योजनेपासून भर दिला असला तरी अजूनही ग्रामीण पायाभूत संरचना विकासाची प्रगती अपेक्षित प्रमाणात झालेली नाही. ग्रामीण विकासाच्या अनेक योजनांची व कार्यक्रमांची शासनाद्वारे अंमलबजावणी करण्यात येत असून भारत निर्माण योजना आणि महात्मा गांधी राष्ट्रीय रोजगार हमी योजना ग्रामीण विकासाच्या दृष्टीने महत्त्वाच्या योजना आहेत.
- * 'भारत निर्माण योजना' ही ग्रामीण पायाभूत संरचना विकासाच्या दृष्टीने अत्यंत प्रभावी योजना असून ग्रामीण गृहनिर्माण, जलसिंचन, स्वच्छ पिण्याचे पाणी, ग्रामीण रस्ते, विद्युत पुरवठा व ग्रामीण दूरध्वनी यांसारख्या सर्वांगीण ग्रामीण विकासासाठी ६ मूलभूत सुविधांचा समावेश त्यात आहे. शासनाद्वारे भारत निर्माण योजनेसाठी मोठ्या प्रमाणात आर्थिक तरतूद करण्यात येते.
- * ग्रामीण पायाभूत संरचना विकासासाठीच्या इंदिरा आवास योजना, पंतप्रधान ग्रामसडक योजना, राष्ट्रीय ग्रामीण स्वच्छ पिण्याचे पाणी कार्यक्रम, संपूर्ण स्वच्छता अभियान या कार्यक्रमांच्या महत्त्वाच्या तरतुदींचा अभ्यास करावा. महाराष्ट्र सुजल निर्मल अभियान, जलस्वराज्य योजना या महाराष्ट्रातील ग्रामीण विकास कार्यक्रमांचा अभ्यास करावा.
- * महात्मा गांधी ग्रामीण रोजगार हमी योजना हा भारतातील ग्रामीण रोजगार निर्मितीसाठी अत्यंत महत्त्वाचा कार्यक्रम असून या कार्यक्रमाची अंमलबजावणी २ फेब्रुवारी २००६ पासून होत आहे. या रोजगारनिर्मिती कार्यक्रमांतर्गत प्रत्येक कुटुंबातील एका प्रौढ व्यक्तीला किमान १०० दिवसांच्या रोजगाराची हमी दिली आहे. ग्रामीण विकासाचा हा अत्यंत महत्त्वपूर्ण टप्पा असून या कार्यक्रमाची सविस्तर माहिती केंद्रीय ग्रामीण विकास मंत्रालयाच्या वेबसाइटवर उपलब्ध होते, त्याचा अभ्यास करावा.
- * पंचायत राज संस्थांचे सक्षमीकरण ग्रामीण विकासाच्या कार्यक्रमाच्या आखणीसाठी व कार्यक्षम अंमलबजावणीसाठी खूपच महत्त्वपूर्ण असून पंचायतराज संस्थांच्या सक्षमीकरणाच्या विविध टप्प्यांचा अभ्यास करावा. ग्रामपंचायत, पंचायत समिती व जिल्हा परिषद ही त्रिस्तरीय रचना, ग्रामसभा, ग्रामसभेची रचना, त्यासंदर्भातील सध्याच्या तरतुदी यांचा अभ्यास करावा.
- * पंचायत राज सक्षमीकरणाशी निगडित सद्यःस्थितीतील महत्त्वपूर्ण घडामोडी लक्षात ठेवाव्यात. ग्रामीण विकासात

जमीन सुधारणा व विकास महत्वाचा मुद्दा आहे. जमीन सुधारणा कार्यक्रमांची नेमकी माहिती मिळवावी. तसेच सहकार चळवळीची ग्रामीण विकासामध्ये महत्त्वपूर्ण भूमिका असून सहकारी संस्थांची रचना आणि भूमिका यांचे आकलन त्यादृष्टीने अधिक महत्वाचे ठरते. त्रिस्तरीय सहकारी पतपुरवठा रचना आणि त्यांची भूमिकाही अभ्यासावी.

- * ग्रामीण विकासाशी निगडित पुढील विविध वित्तीय संस्थांचा अभ्यास करावा - नाबार्ड, प्रादेशिक ग्रामीण बँका, अग्रणी बँका यांची रचना आणि कार्यपद्धती, ग्रामीण पायाभूत संरचना विकास निधी, किसान क्रेडिट कार्ड योजना, राष्ट्रीय कृषी विमा योजना, सेवा क्षेत्र दृष्टिकोन यांसारख्या योजनांच्या महत्वाच्या तरतुदी आणि टप्पे.
- * सूक्ष्मवित्त पुरवठा व बचतगट यांसारखे विकसित होणाऱ्या उपक्रमांची माहिती संकलित करावी. ग्रामीण पतपुरवठा विस्तारण्यासंदर्भात शासनाद्वारे राबविलेल्या विविध महत्त्वपूर्ण कार्यक्रमांचा अद्ययावत संदर्भासह अभ्यास करावा. कृषी पतपुरवठा विस्तारासाठी शासनाद्वारे ठरविण्यात आलेल्या उद्दिष्टांची माहिती द्यावी. केंद्र शासनाच्या व राज्य शासनाच्या अर्थसंकल्पांच्या आधारे संकलित करावी.
- * ग्रामीण विकासामध्ये कार्यरत असणाऱ्या विविध यंत्रणांची रचना व कार्यपद्धतींचा अभ्यास करावा. पंचवार्षिक योजनांमध्ये ग्रामीण विकासासाठी असलेल्या कार्यक्रमांचे आकलन करावे. विशेषतः दहाव्या, अकराव्या पंचवार्षिक योजनेतील ग्रामीण विकासासंदर्भातील तरतुदींवर अधिक भर द्यावा. बाराव्या पंचवार्षिक योजनेच्या आराखड्यातील ग्रामीण विकासासाठीच्या कार्यक्रमांची आणि उद्दिष्टांची माहिती मिळवावी.
- * ग्रामीण विकासामध्ये कार्यरत असणाऱ्या स्वयंसेवी संस्थांच्या कार्यक्रमांची माहिती वृत्तपत्रांद्वारे व मासिकांद्वारे संकलित करावी

ग्रामीण विकास : घटक व उपघटकनिहाय प्रश्नसंख्या

घटक - उपघटक/ प्रश्न व गुणसंख्या	२०१२	२०१३	२०१४	२०१५	२०१६	२०१७	२०१८	२०१९
१) पंचायत राज व्यवस्थेचे सक्षमीकरण	२	१	३	-	४	-	१	२
२) ग्रामीण विकासाशी संबंधित बाबी	१	४	५	-	५	१	१	५
३) शेती आणि शेतकरी कल्याण	-	२	३	३	१	१	२	२
४) ग्रामीण क्षेत्रातील पायाभूत विकास	२	९	२	३	३	३	२	३
५) ग्रामीण रोजगार योजना	-	-	४	१	-	३	४	-
एकूण	५	१६	१७	७	१३	८	१०	१२

१) पंचायत राज व्यवस्थेचे सक्षमीकरण

- १) पंचायत राज व्यवस्था बळकटीकरणस उपयुक्त बाबी:
 - a) ७३ वी घटना दुरुस्ती
 - b) स्त्रिया व मागासवर्गीयांना ३३% आरक्षण
 - c) राज्य वित्त आयोगाकडून आर्थिक विकास योजनांना विधी उपलब्ध

पर्यायी उत्तरे :

 - १) (a) विधान योग्य आहे.
 - २) (a) आणि (b) विधाने योग्य आहेत.
 - ३) (b) आणि (c) विधाने योग्य आहेत
 - ४) (a),(b) आणि (c) विधाने योग्य आहेत.
- २) 'पंचायत महिला शक्ती अभियानाचा' खालीलपैकी कोणता उद्देश नाही?
 - १) विभागीय संमेलनाचे आयोजन
 - २) राज्य आधार केंद्राची स्थापना
 - ३) लोकनियुक्त महिला प्रतिनिधींचा संघ स्थापन करणे
 - ४) वरीलपैकी एकही नाही

३) बहुतांश जिल्हा स्तरीय योजनांचे हस्तांतरण जिल्हा परिषदेकडे कोणत्या समितीच्या शिफारशीनुसार करण्यात आलेले आहे ?

- १) बोंगिरवार समिती आणि पाटील समिती २) नाईक समिती आणि पाटील समिती
३) राव समिती आणि बोंगिरवार समिती ४) मेहता समिती आणि नाईक समिती

४) खालील विधान कोणी कले :

“प्राचीन काळापासून आपली गावे ही पायाभूत अशी स्वयंपूर्ण शासन व्यवस्था आहे गावातील लोक हे पंचायतीचे सदस्य आहेत व त्यांनी पंचायतीचा ताबा घेतला पाहिजे.”

- १) महात्मा गांधी २) जवाहरलाल नेहरू ३) इंदिरा गांधी ४) अटल बिहारी वाजपेयी

५) खालीलपैकी कोणते ग्रामपंचायतीचे कार्य आहे ?

- a) आरोग्य रक्षण करणे. b) आत्मरक्षण व ग्रामरक्षण करणे. c) शेती व जंगलरक्षण करणे.

पर्यायी उत्तरे :

- १) दोन्ही (a) आणि (b) २) फक्त (a) ३) दोन्ही (a) आणि (c) ४) वरील सर्व

६) खालील घटकांच्या मान्यता वर्षानुसार जोड्या जुळवा :

- a) मुंबई ग्रामपंचायत अधिनियम i) १९६०
b) महाराष्ट्र जिल्हा परिषद व पंचायत समिती अधिनियम ii) १९५८
c) ७३ वी घटनादुरुस्ती iii) १९६१
d) वसंतराव नाईक समिती iv) १९९३

पर्यायी उत्तरे :

	(a)	(b)	(c)	(d)	(e)
१)	(i)	(i)	(iii)	(v)	(ii)
२)	(i)	(ii)	(iii)	(iv)	(v)
३)	(ii)	(i)	(iv)	(iii)	(v)
४)	(v)	(i)	(ii)	(iii)	(iv)

७) पुढील विधानांपैकी कोणते विधान योग्य आहे ?

- a) भारतात राजस्थानने सर्वप्रथम पंचायतराज व्यवस्था सुरू केली.
b) भारतात महाराष्ट्रने सर्वप्रथम पंचायतराज व्यवस्था सुरू केली.
c) भारतात आंध्र प्रदेशाने पंचायतराज व्यवस्था सर्वात प्रथम सुरू केली.

पर्यायी उत्तरे :

- १) (a) २) (b) ३) (c) ४) वरीलपैकी कोणतेही नाही

८) पंचायतराज संस्थांचे मूल्यमापन करण्यासाठी केंद्र शासनाने कोणत्या अध्यक्षतेखाली १९७७ मध्ये एक समिती नेमली होती ?

- १) एस. के. राव २) अशोक मेहता ३) वसंतराव नाईक ४) वसंतदादा पाटील

९) बलवंतराय मेहता समितीने त्रि-सूत्री पद्धतीमध्ये ज्या शिफारशी मांडल्या त्यांना “पंचायत राज” असे कोणी संबोधिले ?

- १) महात्मा गांधी २) डॉ. राजेंद्र प्रसाद ३) पंडित जवाहरलाल नेहरू ४) बलवंतराय मेहता

१०) “वैयक्तिक कामासाठी राष्ट्राची संपत्ती वाया घालवण्याचा मला अधिकार नाही. राष्ट्राच्या संपत्तीचा उपयोग राष्ट्राच्याच कामासाठी व्हावयास हवा ही राष्ट्रनिष्ठेची नीती.” कोणी मांडली ?

- १) आर्य चाणक्य २) विवेकानंद ३) कौटिल्य ४) परमहंस

२) ग्रामीण विकासाशी संबंधीत बाबी

(१) ग्रामपंचायतीची विकासातील भूमिका

- १) 'वन हक्क कायदा २००६'ची अंमलबजावणी वनांच्या सामूहिक मालकीद्वारे यशस्वीपणे करणाऱ्या गावाचे नाव सांगा ?
१) राळेगणसिद्धी २) मेंढा लेखा ३) आडगाव बुद्रूक ४) किनवट
- २) 'शाश्वत विकास' या विषयावरील संयुक्त राष्ट्र परिषद अर्थात रिओ-२०१२ मध्ये खालीलपैकी कुठली बाब शाश्वत विकासासाठी सर्वात अपरिहार्य गरज म्हणून घोषित करण्यात आली ?
१) साक्षरता पातळी सुधारणा २) हवा आणि पाणी प्रदूषणावर नियंत्रण
३) नैसर्गिक संसाधने संरक्षण ४) दारिद्र्य निर्मूलन
- ३) राजीव गांधी जीवनदायी आरोग्य योजनेअंतर्गत कोणत्या कार्डधारकास लाभ मिळतो ?
a) पिवळी आणि नारंगी शिधा पत्रिकाधारक b) अंत्योदय योजना कार्डधारक
c) अन्नपूर्णा कार्डधारक d) पांढरी शिधा पत्रिकाधारक
- पर्यायी उत्तरे :**
१) फक्त (a) २) (a) आणि (b) ३) (a), (c) आणि (d) ४) (a), (b) आणि (c)

(२) जमीन सुधारणा आणि विकास

- १) जमीन सुधारणा व विकास कार्यक्रमात अंतर्भाव होतो:
a) कमाल भू-धारणेवर मर्यादा b) शेतीच्या उत्पादन तंत्रात तंत्रज्ञानात्मक बदल
c) वनांचे संवर्धन व विकास d) पडीक जमिनीचे भूमिहीन शेतकऱ्यांमध्ये पुनर्वितरण
- पर्यायी उत्तरे :**
१) (a) आणि (c) २) (c) आणि (b) ३) (a),(b) आणि (d) ४) (c) आणि (d)
- २) मुंबई कुळवहिवाट अधिनियमानुसार कुळाची सलग १२ वर्षांची वहिवाट सिद्ध झाल्यास जमिनीवरील चालू आकाराच्या किती पट रक्कम देऊन कुळाला मालकी प्राप्त करता येते ?
१) १०० पट २) २०० पट ३) ५०० पट ४) २० पट
- ३) भूमी/जमीन सुधारणा कार्यक्रमात कोणत्या तरतुदी होत्या ?
a) मध्यस्थ व जमीनदारी पद्धतीचे उच्चाटन करणे. b) कुळाच्या हक्काबाबत सुधारणा.
c) कमाल जमीनधारणा मर्यादा d) शेतीचे पुनर्संघटन
- वरीलपैकी कोणते विधान/विधाने बरोबर आहे/आहेत ?
१) केवळ (c) बरोबर आहे २) केवळ (d) बरोबर आहे
३) (a), (b) आणि (c) बरोबर आहेत ४) वरील सर्व बरोबर आहेत
- ४) भारतातील भूमी सुधारणेचे प्रमुख ध्येय कोणते ?
a) कृषी उत्पादनात वाढ करणे. b) शेतकऱ्याप्रति सामाजिक न्याय प्रस्थापित करणे.
c) आर्थिक शक्तीच्या केंद्रीकरणाला समाप्त न करणे. d) जमीनदार वर्गाचे हितसंबंध जोपासणे.
- पर्यायी उत्तरे :**
१) फक्त (a) आणि (b) २) फक्त (b) आणि (c) ३) फक्त (c) आणि (d) ४) फक्त (a) आणि (d)
- ५) देशात भूमी सुधार उपाय राबविण्यामागे दोन उद्दिष्ट्ये होती, पहिले शेती उत्पादन वाढविणे, तर दुसरे
१) समाज परिवर्तन २) ग्रामीण विकास ३) सामाजिक न्याय ४) दारिद्र्य निर्मूलन

(३) ग्रामीण विकासात सहकारी संस्थांची भूमिका

१) खालीलपैकी कोणते/कोणती विधान/ने बरोबर नाही/त?

- ग्रामीण सहकारी संस्था कर्जासह कृषी उत्पादन पुरवठा करतात.
- ग्रामीण सहकारी संस्थांमुळे भारत जगातील सर्वोच्च दुग्ध उत्पादक देश बनला.
- ग्रामीण सहकारी संस्थांचा उद्देश फक्त आर्थिक विकास आहे.

पर्यायी उत्तरे :

१) फक्त (a)	२) फक्त (c)
३) (a) फक्त (c)	४) फक्त (b) आणि (c)
- २) 'सहकारी संस्था अपयशी ठरल्या पण सहकार यशस्वी व्हायला हवा' हे ऐतिहासिक वाक्य कोणी काढले?
१) ग्रामीण पत सर्वेक्षण समिती (१९५४)	२) ग्रामीण पत आढावा समिती (१९६६)
३) मॅक लॅगन सहकार भारत समिती (१९९५)	४) कृषी पतपुरवठा सल्लागार समिती (२००४)
- ३) योग्य जोड्या जुळवा.
a) सहकारी अधिकोष व्यवस्थेत आवश्यक असणाऱ्या सुधारणांचे परीक्षण करण्यासाठी विशेष कार्यगट (२००४)	i) आर. राधाकृष्ण
b) कृषी पत गुंतवणुकीवरील तज्ज्ञ गट (२००५)	ii) सी. रंगराजन
c) कृषी कर्जबारीपणावरील तज्ज्ञ गट (२००७)	iii) वैद्यनाथन
d) वित्तीय समावेशक समिती (२००६)	iv) वाय. एस. पी. थोरात

(a) (b) (c) (d)

१) (i)	(ii)	(iii)	(iv)
२) (iv)	(i)	(iii)	(ii)
३) (ii)	(iii)	(iv)	(i)
४) (iii)	(iv)	(i)	(ii)

४) खालीलपैकी कोणते विधान/ने योग्य नाही/त?

- ग्रामीण क्षेत्रासाठी विकास व संशोधन निधीची उभारणी करण्याचे कार्य नाबाई करते.
- शेतकऱ्यांना आंतरराष्ट्रीय व्यापारासाठी नाबाई मदत करते.
- सहकारी पतसंस्थांची योग्य पुनर्रचना करून कार्यक्षमता वाढविण्याचे कार्य नाबाई करते.

पर्यायी उत्तरे :

१) (a), (b)	२) फक्त (b)	३) (a), (c)	४) फक्त (a)

५) ग्रामीण विकासातील व्यापारी बँकांची भूमिका खालीलप्रमाणे आहे :

a) पत संस्थांना मदत	b) ग्रामीण-नियोजन आणि पत पुरवठा		
c) प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्ष पत पुरवठा	d) ग्रामीण विकास व रोजगार निर्मिती		
१) फक्त (a)	२) (a), (c) आणि (d)	३) (a), (b) आणि (c)	४) (a) आणि (c)

६) भारतीय ग्रामीण पतधोरणाच्या इतिहासात लक्षवेधक उत्क्रांती झालेली आहे. यासंदर्भात योग्य जोड्या जुळवा.

'A'

- नरसिंहम समिती (१९७५)
- नरीमन समिती (१९७९)
- नरसिंहम् समिती (१९९१)
- कृषी पत आढावा समिती (१९८९)

'B'

- नवीन पतधोरणाचे सूत्रीकरण
- क्षेत्रीय प्राधान्य कर्ज आणि अग्रणी बँक योजना
- विभागीय ग्रामीण बँकांची स्थापना
- वित्तीय क्षेत्र सुधारणांची सुरुवात

पर्यायी उत्तरे :

	(a)	(b)	(c)	(d)
१)	(ii)	(i)	(iii)	(iv)
२)	(iv)	(iii)	(i)	(ii)
३)	(i)	(iv)	(ii)	(iii)
४)	(iii)	(ii)	(iv)	(i)

(४) ग्रामीण विकासात अंतर्भूत असणाऱ्या वित्तीय संस्था (एस.एच.जी., सूक्ष्मवित्त)

- १) औद्योगिकीकरणाच्या माध्यमातून ग्रामीण विकास साध्य करण्यासाठी "ग्रामीण भागात कच्चा माल पुरविण्यासह उद्योगाच्या विकासासाठी पायाभूत सोयीसुविधा आणि विस्तार समर्थन प्रदान करण्याची जबाबदारी राज्य सरकारकडे दिली पाहिजे" अशी शिफारस कोणत्या समितीने केली ?
१) शिवरामन समिती २) प्रादेशिक समन्वय समिती ३) गोरवाला समिती ४) बलवंतराय मेहता समिती
- २) ग्रामीण महिलांची बचत वाढ हे खालीलपैकी कोणत्या कार्यक्रमाचे/ची उद्दिष्ट आहे/आहेत ?
a) राष्ट्रीय महिला कोश b) महिला समृद्धी योजना c) इंदिरा महिला योजना d) जवाहर रोजगार योजना

पर्यायी उत्तरे :

- १) (a) योग्य आहे २) (b) योग्य आहे
३) (c) योग्य आहे ४) (a),(b),(c) आणि (d) योग्य आहेत
- ३) 'सूक्ष्मवित्त' म्हणजे खालील क्षेत्रातील गरिबांना 'वित्तीय सेवा' पुरवणे होय.
१) ग्रामीण व नागरी २) शहरातील उद्योगधंदे
३) महिला बचत गट ४) ग्रामीण उद्योग
- ४) लघु पत-पुरवठा कोणत्या गृहीतकावर सुरू केला गेला ?
a) गरीब लोक कर्जावर कमी व्याजदर देण्यास राजी असतात.
b) गरीब लोक कर्जावर चढा व्याजदर देण्यास राजी असतात.
c) बँकांच्या सर्व नियमांचे पालन करून गरीब लोक घेतलेल्या कर्जाची परतफेड करण्यास राजी असतात.
d) बाहेरच्या मदतीने घेतलेल्या कर्जाची परतफेड करण्यास गरीब लोक राजी असतातय वरीलपैकी कोणते / कोणती विधान / ने बरोबर आहे / त ?
१) (a) फक्त २) (a) आणि (c) फक्त ३) (b) फक्त ४) (a), (c) आणि (d)
- ५) महाराष्ट्राने विकेंद्रित नियोजन प्रक्रिया कोणत्या पंचवार्षिक योजनेच्या आरंभापासून सुरू केली ?
१) पहिली पंच-वार्षिक योजना २) तिसरी पंच-वार्षिक योजना
३) पाचवी पंच-वार्षिक योजना ४) सातवी पंच-वार्षिक योजना
- ६) नियोजन आयोगाच्या माहितीनुसार २०११-१२ मध्ये भारतात सर्वाधिक गरिबी कोणत्या राज्यात होती ?
१) छत्तीसगड २) झारखंड ३) मणिपूर ४) बिहार
- ७) राष्ट्रीय शहरी गरीबी कपात धोरणाचा (NUPRS) एक महत्त्वाचा घटक म्हणजे :
१) शैक्षणिक संस्था नागरी गरीबांना उपलब्ध करून देणे.
२) निवारा व वाहतुकीची साधने शहरी गरीबांना उपलब्ध करणे.
३) दारिद्र्य रेषेखालील सर्व शहरी नागरिकांना वैद्यकीय सुविधा उपलब्ध करणे.
४) समाज झोपडपट्टी मुक्त बनविणे.
- ८) महाराष्ट्र शासनाचे कोणते संचालनालय शाश्वत विकास ध्येय कार्यक्रमाचे सनियंत्रण करते ?
१) आरोग्य संचालनालय २) अर्थ व सांख्यिकी संचालनालय
३) उद्योग संचालनालय ४) शिक्षण संचालनालय

- ९) गाडगीळ सूत्राबाबत काय खरे नाही ?
- a) राज्यांच्या योजनांना दिल्या जाणाऱ्या केंद्रीय मदतीचे योग्य वाटप करण्यासाठीचे गाडगीळ सूत्र प्रथमतः १९६९ मध्ये मांडले गेले.
- b) गाडगीळ सूत्र सर्वप्रथम चौथ्या व पाचव्या योजनांकरता जसेच्या तसे वापरले गेले.
- c) या सूत्रामध्ये १९८० साली सुधारणा करण्यात आल्या.
- d) १९९१ मध्ये हे सूत्र सुधारले गेले ते गाडगीळ मुखर्जी सूत्र म्हणून ओळखले जाते.
- e) १९९१ मध्ये सुधारले गेलेले सूत्र प्रथम विशेष वर्गवारी राज्यांकरता अनुदान वेगळे काढते.
- f) त्यानंतर २०% अनुदान केंद्रीय अनुदानित योजनांकरता वेगळे केले जाते.

पर्यायी उत्तरे -

- १) (b) आणि (c) २) फक्त (b) ३) (e) आणि (f) ४) फक्त (f)

३) शेती आणि शेतकरी कल्याणविषयक विविध योजना आणि कार्यक्रम

- १) पुढील विधानांपैकी कोणते एक विधान योग्य आहे ?
- a) भारतात कृषी क्षेत्रात दिसणारी बेरोजगारी छुपी बेरोजगारी होय.
- b) जे उद्योग शेतीवर अवलंबून असतात तिथे हंगामी बेरोजगारी दिसते.
- पर्यायी उत्तरे :**
- १) फक्त (a) २) फक्त (b) ३) दोन्ही ४) एकही नाही
- २) केंद्रशासनाने एम किसान (MKisan Portal) पोर्टल विकसित केले कारण :
- a) शेतकऱ्यांना हवामान व पावसाचा अंदाज येण्याकरिता.
- b) पीक तंत्रज्ञानाच्या माहितीसाठी
- c) बाजारभाव समजण्यासाठी
- d) पशुसंवर्धन, मत्स्यव्यवसाय इत्यादीची माहिती मिळविण्यासाठी.
- वरीलपैकी कोणते विधाने/विधान बरोबर आहे/आहेत ?
- १) केवळ (a) २) (b) आणि (c) ३) (a),(b),(c) आणि (d) ४) वरीलपैकी नाही
- ३) केंद्र शासनाच्या 'राष्ट्रीय फलोत्पादन अभियान' या योजनेअंतर्गत खालीलपैकी कोणते उद्दिष्ट अपेक्षित नाही ?
- १) रोपवाटिकांची स्थापना २) जुन्या फळबागांचे पुनरुज्जीवन
- ३) सामूहिक शेत तळ्याची बांधकामे ४) पडीक जमिनीवर वृक्षारोपण
- ४) पुढील कोणते विधान चूक आहे ?
- १) पिसीकल्चर मखमल किडे वाढवते
- २) व्हिटीकल्चर द्राक्षे वाढवते
- ३) झुमिंग वायव्येतील स्थलांतरित होणारी लागवड आहे
- ४) स्मेल्टिंग या प्रक्रियेत धातूपाषाण वितळबिंदूपेक्षा अधिक तापवून धातू काढण्यात येतो.
- ५) महाराष्ट्र ग्रामीण रोजगार हमी योजनेतून कोणत्या कामांना सर्वोच्च महत्त्व दिले आहे ?
- a) फळझाड लागवड b) जलसंधारण c) वनीकरण d) वैयक्तिक लाभाच्या योजना
- पर्यायी उत्तरे :**
- १) (a), (b) व (c) २) फक्त (b) ३) फक्त (c) ४) (b), (c) व (d)
- ६) I) २०१७-१८ मध्ये शेतीवृद्धीचे प्रमाण २.१% इतके कमी झाले ज्यामुळे भारतीय अर्थव्यवस्थेला समस्यांना सामोरे जावे लागले.
- II) २०१७-१८ मध्ये GDP वृद्धीचे प्रमाण ६.७५% पर्यंत पोहचले.

वरीलपैकी कोणती विधान/ने बरोबर आहे/आहेत ?

- १) फक्त विधान (I) बरोबर आहे. २) फक्त विधान (II) बरोबर आहे.
३) विधान (I) आणि विधान (II) बरोबर आहेत. ४) विधान (I) आणि विधान (II) चुकीचे आहेत.
- ७) भारतातील प्रमुख कुटीर उद्योगात खालीलपैकी कोणता उद्योग समाविष्ट होत नाही ?
१) हातमाग कापड उद्योग २) रेशीम उद्योग
३) काच बनविण्याचा उद्योग ४) लोकर व लोकरी कपडे
- ८) खालीलपैकी महाराष्ट्र शासनाने रस्ते अपघात विमा योजना कोणाच्या नावाने सुरु केली आहे ?
१) स्व. गोपीनाथ मुंढे रस्ते अपघात विमा २) स्व. बाळासाहेब ठाकरे रस्ते अपघात विमा
३) स्व. प्रमोद महाजन रस्ते अपघात विमा ४) स्व. राजीव गांधी रस्ते अपघात विमा
- ९) अनुसूचित जमातीच्या शेतकऱ्यांसाठी सुरु केलेली कृषी स्वावलंबन योजना कोणत्या नावाने ओळखली जाते ?
१) नानाजी देशमुख कृषी संजीवनी योजना
२) डॉ. पंजाबराव देशमुख कृषी स्वावलंबन योजना
३) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर कृषी स्वावलंबन योजना
४) प्रधानमंत्री कृषी स्वावलंबन योजना

४) ग्रामीण क्षेत्रातील पायाभूत विकास

- १) भारत निर्माण योजनेत मूलभूत सुविधा समाविष्ट नाही.
a) शहरी गृहनिर्माण b) सिंचन c) पिण्याचे पाणी d) रस्ते
e) विद्युतीकरण आणि संप्रेषण
- पर्यायी उत्तरे :**
१) (a) योग्य आहे २) (a), (b), (c) योग्य आहेत ३) (d) योग्य आहे ४) (e) योग्य आहे
- २) सन २००५ मध्ये आरंभ झालेल्या भारत निर्माण योजनेत खालीलपैकी कशाचा समावेश नाही ?
१) जलसिंचन २) रस्ते ३) स्वच्छता ४) दूरसंचार
- ३) खालीलपैकी कोणते संसद आदर्श ग्राम योजनेचे ठळक वैशिष्ट्ये नाही ?
१) २०१९ पर्यंत खासदाराने निवडलेल्या ३ गावांचा विकास केला जाईल.
२) जनभागीदार (सामुदायिक सहभागावर) भर असेल.
३) पायाभूत सुविधा केंद्रित योजना आहे.
४) वैयक्तिक विकास, सामाजिक सुरक्षितता ही महत्त्वपूर्ण अंगे आहेत.
- ४) खालीलपैकी कोणती योजना प्रत्येक खासदाराने आपल्या मतदार संघातील एक गाव दत्तक घेऊन त्या गावाचा पथदर्शी आदर्श गाव म्हणून विकास करण्यासाठी सुरु करण्यात आली ?
a) ग्राम उदय से भारत उदय अभियान b) प्रधानमंत्री आवास अभियान
c) प्रधानमंत्री संसद आदर्श ग्राम योजना d) प्रधानमंत्री ग्राम सिंचाई योजना
- वरीलपैकी कोणता पर्याय बरोबर आहे/आहेत ?
१) केवळ (a) २) केवळ (c) ३) (a) आणि (c) ४) वरीलपैकी नाही

(१) ऊर्जा

- १) खालीलपैकी कोणते पुनर्जिवित करता येणारे ऊर्जास्रोत पारंपारिक ऊर्जा स्रोतांच्या सहाय्यासाठी विकसित करणे गरजेचे आहे ?
a) बायोगॅस b) सौर ऊर्जा c) घनकचरा d) वारा

पर्यायी उत्तरे :

- १) (a), (c), (d) २) (a), (b), (c) ३) (b),(c),(d) ४) वरीलपैकी सर्व
- २) दीनदयाळ उपाध्याय ग्राम ज्योती योजना २५ सप्टेंबर २०१४ रोजी सुरु केली कारण :
- a) १ मे २०१८ पर्यंत सर्व खेड्यांना वीजपुरवठा करण्यासाठी
b) शेती व घरगुती वापरासाठीचा वीजपुरवठा वेगळा करण्यासाठी
c) विजेची गळती थांबविण्यासाठी सर्वत्र मीटर बसविण्यासाठी ही योजना सुरु करण्यात आली.
वरीलपैकी कोणते विधान/विधाने बरोबर आहे/आहेत ?
- १) (a),(b) आणि (c) २) (a) आणि (c) ३) (b) आणि (c) ४) वरीलपैकी नाही
- ३) राज्य शासनाने २०१० साली 'कृषी संजीवनी योजना' अमलात आणली. भारतीय शेतकऱ्यांना मदत करण्यासाठी सुरु केलेल्या या योजनेचे मूळ उद्दिष्ट्य काय ?
- १) कृषी क्षेत्रामध्ये संशोधन आणि प्रयोग. २) शेतकऱ्यांना कर्जमाफी
३) कमी किमतीत कीटकनाशके सहज उपलब्ध करणे. ४) शेतकऱ्यांवरील वीज बिलाचा बोजा कमी करणे.
- ४) राजीव गांधी ग्रामीण विद्युतीकरण योजनेचा उद्देश, देशातील सर्व गावांमध्ये वीज पोहचविणे हा आहे. या योजनेच्या व्याप्तीमधून खालीलपैकी कोणती गावे वगळली आहेत ?
- १) आदिवासी गावे २) दुर्गम व डोंगराळ भागातील गावे
३) ६०% वा त्याहून अधिक लोक दारिद्र्य रेषेवर असलेली गावे ४) वरील एकही नाही
- ५) एकूण ऊर्जा उत्पादनात जल ऊर्जांचे प्रमाण १७% औष्णिक ऊर्जेचे ८०% तर अणुऊर्जेचे केवळ ३% आहे. औष्णिक व अणु प्रकल्पांपेक्षा अंतर्गत गुणांमुळे सरस असलेल्या जलऊर्जेची अद्याप किती क्षमता वापरता आली आहे ?
- १) केवळ सुमारे ८०% क्षमता वापरता आली आहे. २) केवळ सुमारे ६०% क्षमता वापरता आली आहे.
३) केवळ सुमारे ४०% क्षमता वापरता आली आहे. ४) केवळ सुमारे २०% क्षमता वापरता आली आहे.

(२) परिवहन

- १) १००% केंद्रशासन पुरस्कृत प्रधानमंत्री ग्रामसडक योजना कधी सुरु झाली ?
- १) २५ ऑगस्ट २००१ २) २५ डिसेंबर २००० ३) २५ डिसेंबर २०१४ ४) २६ जानेवारी २०१५
- २) पंतप्रधान ग्राम सडक योजनेद्वारे ग्रामीण भागात रस्त्यांची निर्मिती केली जाते. या योजनेकरिता पात्र गावांची निवड करताना कमीत कमी इतकी लोकसंख्या अनिवार्य आहे.
- १) ५०० २) ७०० ३) ९०० ४) १०००
- ३) प्रधान मंत्री ग्राम सडक योजनेच्या केंद्र सरकार राज्यांमध्ये मोठी गुंतवणूक करते, हे कशाचे निर्देशक आहे ?
- a) ग्रामीण पायाभूत सोयीसुविधा विकास कृतीयोजना
b) गरीबी कमी करण्याची कृतीयोजना
c) ग्रामीण दळणवळण आणि संदेशवहन विकास कृतीयोजना
d) रोजगार (मजुरी) उपलब्ध करून देण्याची कृतीयोजना
- १) (a) फक्त २) (a), (b) आणि (c) ३) (b) फक्त ४) (b), (c) आणि (d)
- ४) ग्रामीण भागात नागरी सुविधांची उपलब्धता (PURA) योजनेची खालीलपैकी प्रमुख उद्दिष्ट्ये आहेत :
- a) ग्रामीण भागामध्ये नागरी सुविधा आणि जीवन जगण्यायोग्य संधीचा पुरवठा करणे.
b) नागरी व ग्रामीण विकासात निर्माण झालेला भेद दूर करणे व समन्वय प्रस्थापित करणे.
c) ग्रामीण भागातून नागरी भागात होणाऱ्या लोकसंख्येच्या स्थलांतराचे प्रमाण कमी करणे.
d) राजकीय नेतृत्वाचा विकास करणे.

वरीलपैकी कोणते विधान/विधाने चुकीची आहे/आहेत ?

- १) फक्त (d) २) (b) आणि (c) ३) (a), (b) आणि (c) ४) वरीलपैकी सर्व
- ५) २०१६-१७ या वर्षात प्रधानमंत्री ग्राम सडक योजनेअंतर्गत शासनाने एका वर्षाच्या कालावधीत कि.मी. रस्ते निर्मितीचे कार्य केले.
- १) २५,००० २) १७,५०० ३) ४७,३५० ४) १५,०००

(३) गृहनिर्माण

- १) 'इंदिरा आवास योजना' (IAY) या, वंचितासाठी घरे बांधून देण्याच्या योजनेसाठी अनुक्रमे केंद्र व राज्य यांच्याकडून होणाऱ्या खर्चाचा वाटा (अनुपात) काय आहे ?
- १) ८० : २० २) ५० : ५० ३) ७५ : २५ ४) ६० : ४०
- २) भारतातील ग्रामीण गरिबांना निवारा उपलब्ध करून देण्यासाठी केंद्र सरकार कोणत्या योजना राबविते ?
- अ) इंदिरा आवास योजना ब) वाल्मिकी-आंबेडकर आवास योजना
क) भारत निर्माण आवास योजना ड) झोपडपट्टी पुनर्वसन योजना
- १) अ, ब आणि क २) ब, क आणि ड ३) अ, क आणि ड ४) अ, ब आणि ड
- ३) पुढील दोन विधानापैकी कोणते योग्य आहे ?
- a) इंदिरा आवास योजना सन १९८५ मध्ये दारिद्रेषेखालील अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती व इतर मागासवर्गीयांसाठीच सुरू करण्यात आली.
b) लाभार्थीची निवड ग्रामसभेकडून करण्यात येते.

पर्यायी उत्तरे :

- १) केवळ (a) २) केवळ (b) ३) दोन्ही ४) एकही नाही
- ४) प्रधानमंत्री ग्रामोदय योजनेअंतर्गत (ग्रामीण आवास) खालीलपैकी कोणाच्या नावावर घर केले जाते ?
- a) लाभार्थी कुटुंबातील महिला सदस्याच्या नावावर.
b) लाभार्थी कुटुंबातील नवरा आणि बायको अशा दोघांच्या नावावर.
c) फक्त लाभार्थी कुटुंबातील ज्येष्ठ पुरुष सदस्याच्या नावावर.
d) लाभार्थी कुटुंबातील कोणत्याही पुरुष सदस्याच्या नावावर.

पर्यायी उत्तरे -

- १) (a) आणि (b) बरोबर आहे २) (c) बरोबर आहे ३) (b) बरोबर आहे ४) फक्त (a) बरोबर आहे

(४) ग्रामीण पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता कार्यक्रम

- १) राष्ट्रीय ग्रामीण पेयजल प्रकल्प मार्गदर्शक तत्त्वानुसार दरडोई दरदिवशी पाण्याची किमान गरज किती आहे ?
- १) ४० लीटर २) ६० लीटर ३) ६५ लीटर ४) ५० लीटर
- २) केंद्र सरकारने सन १९७२-७३ मध्ये कार्यान्वित केलेली "गतिमान ग्रामीण जल पुरवठा योजना" आता पुढील नावाने ओळखली जाते.
- १) जवाहरलाल नेहरू राष्ट्रीय जल योजना २) संत गाडगेमहाराज ग्राम जल योजना
३) इंदिरा गांधी ड्रिंकिंग वॉटर प्रोजेक्ट ४) राजीव गांधी राष्ट्रीय पेय जल योजना
- ३) राष्ट्रीय पेयजल कार्यक्रमाचे मुख्य उद्दिष्ट्ये म्हणजे :
- a) प्रत्येक ग्रामीण व्यक्तीस शुद्ध पाणी पुरवठा करणे.
b) ग्रामीण भागात स्वयंपाकासाठी आणि घरगुती वापरासाठी शुद्ध पुरेसा व शाश्वतपणे सोयीच्या ठिकाणी पाणी उपलब्ध करून देणे.

वरीलपैकी कोणते विधान/विधाने चूक आहे/आहेत ?

१) फक्त (a) २) फक्त (b) ३) (a) आणि (b) ४) वरीलपैकी नाही

४) जोड्या जुळवा :

(राज्य) (जलसंवर्धन योजना)

a) आंध्र प्रदेश i) कपिलधर विहिरी
b) तेलंगणा ii) मिशन काकतीय
c) मध्य प्रदेश iii) जलयुक्त शिवार
d) महाराष्ट्र iv) निरु चेतू

पर्यायी उत्तरे :

(a) (b) (c) (d)

१) (iii) (i) (iv) (ii)
२) (iv) (ii) (i) (iii)
३) (i) (iii) (ii) (iv)
४) (ii) (iv) (iii) (i)

५) थेंब थेंब गळणाऱ्या नळातून किती पाणी वाया जाते ?

१) एका वर्षाला ६० लीटर पाणी २) एका वर्षाला ६०० लीटर पाणी
३) एका वर्षाला १२०० लीटर पाणी ४) एका वर्षाला ६००० लीटर पाणी

६) a) निर्मल भारत अभियान अंतर्गत २०२२ सालापर्यंत ग्रामीण भागातील सर्व घरात शौचालय बांधण्याचे उद्दिष्ट आहे.

b) या योजनेअंतर्गत ग्रामीण भागातील शाळा व अंगणवाड्यांत शौचालयांच्या सुविधा पुरविण्यात येणार आहेत.

c) या योजनेची प्रभावी अंमलबजावणी करणाऱ्या सरपंचांनाच निर्मल ग्राम पुरस्कार देण्यात येतो.

वरीलपैकी कोणते विधान सत्य आहे ?

१) वरीलपैकी सर्व सत्य आहेत २) (a) आणि (b) सत्य आहे
३) (a) आणि (c) सत्य आहे ४) वरीलपैकी एकही नाही

७) राष्ट्रीय जलविज्ञान संस्था सन १९७८ मध्ये जलविज्ञानाचे सर्वांगीण अभ्यासास प्रोत्साहन देण्यास व त्याचे सुसूत्रीकरण करण्यास स्थापन करण्यात आली. या संस्थेबाबत काय खरे नाही ?

a) या संस्थेचे मुख्यालय रूरकी येथे आहे.

b) या संस्थेचे चार क्षेत्रीय केंद्रे बेळगाव, जम्मू, काकीनाडा व सागर येथे आहेत.

c) या संस्थेचे पूर व्यवस्थापन अध्ययनाची दोन केंद्रे गुवाहाटी व पटना येथे आहेत.

पर्याय :

१) (a) २) (b) ३) (c) ४) वरील एकही नाही

८) खालीलपैकी कोणत्या ठिकाणी २०१२ साली जलसत्याग्रह करण्यात आला होता ?

१) हारदा २) खांडवा ३) भोपाळ ४) हरिद्वार

९) १ जुलै, २०१५ रोजी पंतप्रधान ग्राम सिंचाई योजना (PMGSY) सुरु करण्यामागचा उद्देश :

a) देशात शेती उपयोगी जमीन तयार करणे.

b) पाण्याचा अपव्यय कमी करणे.

c) शेतात पाण्याचा वापर करमी करणे.

d) पाणी बचत तंत्रज्ञान आणि सिंचन लागू करून पीक उत्पादन वाढविणे.

वरीलपैकी कोणते विधान/विधाने बरोबर आहे/आहेत ?

१) (b), (c) आणि (d) २) (a) आणि (b) ३) (a), (b) आणि (c) ४) वरील सर्व

- १०) खालीलपैकी प्रधानमंत्री कृषी सिंचाई योजनेची उद्दिष्ट्ये कोणती आहेत ?
- आधुनिक तंत्रज्ञानाद्वारे सूक्ष्म सिंचनाखालील क्षेत्रात वाढ करणे.
 - जल वापर कार्यक्षमतेत वाढ करणे.
 - कृषी उत्पन्नात वाढ करणे.
 - आधुनिक तंत्रज्ञानावर आधारित कृषी व फलोद्यानाचा विकास करण्यासाठी सूक्ष्म सिंचन पद्धतीचा विकास करणे.
- वरीलपैकी कोणते विधान/विधाने चूक आहे/आहेत ?
- १) फक्त (a) २) (a) आणि (c) ३) (b) आणि (d) ४) वरीलपैकी सर्व
- ११) राष्ट्रीय जल धोरण २०१२ ची प्रमुख उद्दिष्ट्ये कोणती आहेत ?
- जलनियोजन व व्यवस्थापन
 - पाण्याची उपयोगिता वाढविणे
 - पाणी वाटपातील राज्या-राज्यातील वाद सोडविणे
 - जल प्रदूषणावर नियंत्रण ठेवणे
- पर्यायी उत्तरे :**
- १) (a) आणि (b) विधाने बरोबर आहेत. २) (b), (c) आणि (d) विधाने बरोबर आहेत.
- ३) केवळ (d) विधान बरोबर आहे. ४) वरील सर्व विधाने बरोबर आहेत.
- १२) टाटा ट्रस्टने स्वेच्छेने स्वच्छ भारत मोहिमेत पुढाकार घेतला. या कामाच्या प्रसारासाठी त्यांनी व्यावसायिक तरुणांची नेमणूक केली जे प्रत्येक जिल्ह्यासाठी एक या प्रमाणे मोहिमेसाठी मदत करतात.
- १) ५०० २) ६०० ३) ७०० ४) ८००

(५) दळणवळण

- १) देशातील पहिले स्मार्ट डिजिटल व्हिलेज होण्याचा मान महाराष्ट्रातील कोणत्या गावाला मिळाला ?
- १) हिसार २) हिवरेबाजार ३) हरिसाळ ४) राळेगणसिद्धी
- २) खालीलपैकी डिजिटल ग्राम योजनेअंतर्गत गावाला कोणत्या सुविधा मिळतात ?
- ग्रामपंचायत कार्यालयामध्ये ४ एमबीपीएस क्षमतेची इंटरनेट सुविधा
 - शाळा आणि प्राथमिक आरोग्य केंद्रात वाय-फायद्वारे इंटरनेट सुविधा
 - गावातील नागरिकांना वाय-फाय द्वारे इंटरनेटची सुविधा पुरवणे.
 - व्हिडिओ कॉन्फरन्सिंगची सुविधा पुरविणे.
- वरीलपैकी कोणते विधान/विधाने चुकीचे आहे/आहेत ?
- १) केवळ (a) २) (a) आणि (b) ३) (a), (b) आणि (d) ४) वरीलपैकी नाही
- ३) ई-गव्हर्नन्सच्या फायद्यामध्ये कोणत्या खालील बाबींचा समावेश आहे.
- लोकसेवेतील खर्च कमी करून गुणवत्तेत वाढ.
 - व्यवहारातील खर्च व वेळ कमी होणे.
 - नागरिकांना सक्षम करणे व पारदर्शकता वाढविणे.
 - वाढीव कार्यक्षमता व उत्पादकतेकरिता प्रक्रियेचे पुनर्निर्माण करणे.
- पर्यायी उत्तरे -**
- १) (a) आणि (c) २) (a), (b) आणि (c)
- ३) (a), (c) आणि (d) ४) (a), (b), (c), आणि (d)
- ४) पुढील कोणते विधान योग्य आहे ?
- आंध्र हे समर्पित ई-शासन नीती लागू करणारे प्रथम राज्य आहे.
 - महाराष्ट्र राज्याच्या ई-शासन नीतीची रचना डॉ. व्ही. पी. भटकर यांच्या अध्यक्षतेखालील समितीने केली.

पर्यायी उत्तरे -

- १) केवळ (a) २) केवळ (b) ३) कोणतेही नाही ४) दोन्हीही
- ५) पुढील दोन विधानांपैकी कोणते योग्य आहे ?
- a) राष्ट्रीय विकास परिषदेच्या १९ डिसेंबर २००७ रोजी झालेल्या बैठकीने ११ व्या योजनेत त्वरित आणि समाविष्ट उन्नती प्राप्त करण्यास एक केंद्रीय साधनाच्या रूपामध्ये इ-गव्हर्नन्सला सर्वोच्च प्राथमिकता प्रदान केली.
- b) राष्ट्रीय विकास परिषदेने इ-गव्हर्नन्सबाबत एन. सी. इ. आर. टी. यांनी केलेल्या शिफारशी मंजूर केल्या.

पर्यायी उत्तरे -

- १) केवळ (a) २) केवळ (b) ३) (a) ही नाही व (b) ही नाही ४) (a) व (b) दोन्ही

५) ग्रामीण रोजगार योजना

- १) ग्रामनिर्माण योजनेमध्ये बेकारी कमी करण्यासाठी कोणते उद्दिष्ट ठरविण्यात आले होते ?
- a) स्थानिक लोकांना रोजगार देणे. b) अतिरिक्त रोजगार कायम करणे
- c) शेतमजुरांना सोयी सवलत देणे. d) यापैकी सर्व

पर्यायी उत्तरे :

- १) (a) फक्त २) (c) फक्त ३) (c), (b) ४) (d) फक्त

(१) राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना

(२) मिशन अंत्योदय

(३) ग्राम स्वराज्य अभियान

- १) सुवर्णजयंती ग्राम स्वरोजगार योजनेचे तत्त्वज्ञान प्रत्येक क्षेत्रासाठी तगेल असे सुयोग्य आर्थिक उपक्रमाची निवड करणे या गृहीताच्या आधारे कशी चालना मिळेल ?
- a) पायाभूत सोयी आणि पत सुविधांची तरतूद करून
- b) समुदाय रोजगार सुविधांची तरतूद करून
- c) उद्योजकता कौशल्ये विकास सुविधांची तरतूद करून
- d) बाजारपेठांची तरतूद करून
- वरीलपैकी कोणते/कोणती विधान/ने बरोबर आहे/त ?
- १) (b) फक्त २) (a) फक्त ३) (a) आणि (c) फक्त ४) (a), (c) व (d) फक्त
- २) 'मगानरेगा' चे खालीलपैकी कोणते वैशिष्ट्ये नाही ?
- १) कालमर्यादित रोजगाराची हमी २) रोजगाराभिमुख काम
- ३) ग्रामसभेने शिफारस केलेले काम ४) कंत्राटदारा करवी हजेरीपटाची सुस्थितीत नोंद ठेवणे
- ३) महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण हमी कायद्याचा प्राथमिक उद्देश कोणता ?
- a) ग्रामीण कुटुंबांना किमान उदरनिर्वाहाची प्राथमिक सुरक्षितता पुरविणे.
- b) ग्रामीण कुटुंबांना किमान अन्नधान्याची सुरक्षितता पुरविणे.
- c) ग्रामीण कुटुंबांना किमान रोजगाराची सुरक्षितता पुरविणे.
- d) ग्रामीण कुटुंबांना किमान वेतनाची सुरक्षित पुरविणे.
- वरीलपैकी कोणते/कोणती विधान/ने बरोबर आहेत ?
- १) (a),(b) आणि (d) फक्त २) (b) आणि (c) फक्त
- ३) (a) फक्त ४) (a) आणि (b) फक्त

- ४) सुवर्णजयंती शहरी रोजगार योजनेचा खर्च केंद्रशासन आणि राज्यशासन अनुक्रमे किती प्रमाणात करते ?
 १) ५०% आणि ५०% २) २०% आणि ८०%
 ३) ७५% आणि २५% ४) २५% आणि ७५%
- ५) राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी अधिनियम (नरेगा २००५) अंतर्गत किती टक्के मूल्याचे कार्य ग्रामपंचायतीने कार्यान्वित केले पाहिजे ?
 १) ३० टक्के २) ३३ टक्के ३) ३५ टक्के ४) ५० टक्के
 वरीलपैकी कोणते विधान/विधाने बरोबर आहे/आहेत ?
 १) केवळ (c) बरोबर आहे २) केवळ (d) बरोबर आहे
 ३) (a), (b) आणि (c) बरोबर आहेत ४) वरील सर्व बरोबर आहेत
- ६) राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना (राग्रारोहयो) संदर्भाने पुढीलपैकी कोणते विधान असत्य आहे ?
 १) राग्रारोहयो अधिनियम सप्टेंबर २००५ मध्ये संमत झाला.
 २) एका आर्थिक वर्षात प्रती कुटुंब साधारणतः १०० दिवसांच्या हमखास रोजगाराचे उद्दिष्ट ठेवले जाते.
 ३) ही आता महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार योजना म्हणून ओळखली जाते.
 ४) गरीब व गरजू ग्रामीण लोकांना मदत करते.
- ७) मनरेगा आणि सरळ लाभ हस्तांतर (DBT) या दोन योजना जोडल्यानंतर (MGNREGA) योजनेखाली किती जिल्हे व्यापलेले आहेत ?
 १) १८० जिल्हे २) २०९ जिल्हे ३) २८७ जिल्हे ४) ३१० जिल्हे
- ८) ग्रामीण विकासाच्या संदर्भात 'आजीविका कौशल्य' म्हणजे काय ?
 १) बिगरशासकीय संस्थांनी ग्रामीण तरुणांना हातमाग आणि हस्तकला कौशल्य शिकवण्यासाठी ही योजना आहे.
 २) आरोग्य मंत्रालयाने जीवघेण्या रोगांनी बाधित असलेल्या लोकांसाठी मोफत आरोग्य सेवा उपलब्ध करून देण्याचा हा प्रयत्न आहे.
 ३) ग्रामीण भारतातील लोकांच्या उदरनिर्वाहाला मदत करण्यासाठी आखलेल्या उपक्रमांपैकी एक आहे.
 ४) मानव संसाधन विकास मंत्रालयाने ग्रामीण तरुणांना उद्योजकता शिकवण्यासाठीचा हा उपक्रम आहे.

उत्तरे : (१) भारतातील मानव संसाधन विकास

१) भारतातील लोकसंख्येची सद्यस्थिती

जनगणना

१-२ २-२

भारतीय लोकसंख्येचे संख्यात्मक स्वरूप

(१) आकारमान

१-१ २-४ ३-४

(२) वृद्धी व वृद्धीदर

१-२ २-४ ३-४

(३) वय आणि अयुर्मान

१-४

(४) लिंग गुणोत्तर

१-४ २-२ ३-४

(५) ग्रामीण आणि नागरी लोकसंख्या

१-३

(६) जन्मदर

(७) मृत्युदर व बालमृत्युदर

१-४ २-२ ३-१ ४-३

लोकसंख्येची घनता

१-२

भारतीय लोकसंख्येचे गुणात्मक स्वरूप

(१) शिक्षण

१-२ २-

(२) आरोग्य

(३) मानव विकास निर्देशांक

१-१ २-२ ३-३

२) लोकसंख्या धोरण

लोकसंख्याशास्त्र

१-४

लोकसंख्या सिद्धांत

१-४ २-४ ३-१

(१) लोकसंख्या विस्फोट

१-३ २-४ ३-४ ४-३

लोकसंख्या परिषद

१-३ २-१ ३-२

(२) २०५० पर्यंतचे लोकसंख्या धोरण व नियोजन

१-३ २-३ ३-२ ४-४

राष्ट्रीय लोकसंख्या धोरण

१-२ २-२ ३-१ ४-३ ५-३ ६-२

कुटुंबनियोजन व कुटुंबकल्याण

१-३ २-२ ३-१ ४-१

३) आधुनिक समाजातील मानव संसाधनाचे महत्त्व आणि आवश्यकता

(१) मानव संसाधन नियोजनामध्ये अंतर्भूत असलेली विविध तत्त्वे आणि घटक

१-४ २-२ ३-१ ४-४ ५-४ ६-१ ७-४ ८-२ ९-१ १०-४ ११-४ १२-२

(२) मनुष्यबळ विकासाशी संबंधित समस्या

१-४ २-३ ३-४

साधनसंपत्तीचा विकास

१-४ २-३

मानव संसाधन विकास मंत्रालय

१-३ २-२ ३-२ ४-३

४) भारतातील बेरोजगारीची समस्या

(१) स्वरूप आणि प्रकार

१-१ २-२ ३- ४-४ ५-४ ६-१ ७-१ ८-४ ९-३

(२) भारतातील रोजगार क्षेत्रातील कल, विभिन्न उद्योग विभाग व क्षेत्रातील कुशल कामगारांची मागणी

१-१ २-३ ३-२ ४-३ ५-२ ६-४ ७-१

(३) बेरोजगारी कमी करण्यासाठी शासनाचे धोरण व विविध योजना

१-१ २-१ ३-२ ४-१ ५-२ ६-३ ७-२ ८-४ ९-४

५) मानवसंसाधन व शिक्षण क्षेत्रात कार्य करणाऱ्या विविध संस्था

(१) AICTE ए.आय.सी.टी.ई.

१-४ २-४ ३-३

(२) IIM आय.आय.एम.

(३) IIT आय.आय.टी.

(4) IMC आय.एम.सी.

(5) ITIs आय.टी.आय.

(6) NCERT एन.सी.ई.आर.टी.

१-४ २-३ ३-२ ४-३ ५-२ ६-३ ७-१ ८-२ ९-३ १०-२

(7) NCTE एन.सी.टी.ई.

(8) NCVT एन.सी.व्ही.टी.

9) NIEA एन.आय.ई.ए.

१-३

(10) RUSA रुसा

१-४ २-२ ३-४ ४-४

(11) UGC यु.जी.सी.

१-३ २-१ ३-२ ४-१ ५-२ ६-१ ७-२ ८-१ ९-३ १०-२ ११-४ १२-३

उत्तरे : (२) शिक्षण

१) मानव संसाधन विकासाचे आणि सामाजिक बदलाचे साधन म्हणून शिक्षणाचा विचार

१-४ २-२ ३-२ ४-१ ५-३ ६-१ ७-३

शिक्षणाचा इतिहास

१-१ २-३ ३-४ ४-१ ५-२

भारतीय संविधानातील शिक्षणविषयक तरतुदी

१-२ २-१ ३-२ ४-३

२) भारतातील (पूर्व प्राथमिक ते उच्च शिक्षण) शिक्षणप्रणाली

१-२ २-४

पूर्वप्राथमिक शिक्षण

१-२

प्राथमिक शिक्षण

१-२ २-१ ३-३ ४-२ ५-३ ६-३ ७-३

माध्यमिक शिक्षण

१-३ २-४ ३-१ ४-४

उच्च शिक्षण

१-४ २-१ ३-३ ४-४ ५-३ ६-१ ७-१ ८-३ ९-१ १०-४
११-२ १२-१ १३-३ १४-१ १५-३ १६-४ १७-१ १८-४ १९-१ २०-२

३) समस्या आणि प्रश्न

(१) शिक्षणाचे सार्वत्रिकीकरण

१-२ २-२ ३-४ ४-१ ५-४ ६-२ ७-३ ८-४

(२) शैक्षणिक दर्जा वाढ व शिक्षणाचे व्यवसायिकीकरण

शिष्यवृत्ती

१-१ २-२ ३-१

नवोदय विद्यालय

१-३ २-१ ३-४

ज्ञानरचना वाद व शिक्षणाची गुणवत्ता

१-४ २-१ ३-३

अध्ययन व अध्यापन

१-४ २-३ ३-३ ४-४ ५-२ ६-४

मूल्याधिष्ठित शिक्षण

१-२ २-२ ३-४

(३) गळतीचे प्रमाण

१-३ २-३ ३-३ ४-४ ५-२ ६-२

४) वंचित घटकांचे शिक्षण

१-४

(१) मुलीकरिता शिक्षण

१-३ २-३ ३-१ ४-३ ५-४

(२) सामाजिकदृष्ट्या व आर्थिकदृष्ट्या उपेक्षित घटकांचे शिक्षण

१-४ २-३ ३-१ ४-४

(३) विशेष क्षमता / दिव्यांग / अधू घटकांचे शिक्षण

१-४ २-१

(४) अल्पसंख्याकांचे शिक्षण

१-१ २-३

५) शासनाची शैक्षणिक धोरणे, योजना व कार्यक्रम

(१) गुणवत्तेचा शोध

१-४ २-४ ३-३

(२) ई-अध्ययन

१-३ २-२ ३-२ ४-३ ५-१ ६-३ ७-३ ८-२ ९-२ १०-१
११-२ १२-१ १३-४ १४-४ १५-२ १६-१

(३) शिक्षणाचा हक्क २००९

१-१ २-२ ३-३ ४-२ ५-४ ६-३ ७-३

(४) राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०१९

१-३ २-३ ३-४ ४-४ ५-४ ६-२ ७-२ ८-४ ९-४ १०-४

६) शिक्षणाचा प्रसार, विनियमन आणि सनियंत्रण करणाऱ्या शासकीय व स्वयंसेवी संस्था

(१) अनौपचारिक शिक्षण

१-३ २-३

(२) औपचारिक शिक्षण

१-२ २-२ ३-२

(३) प्रौढ शिक्षण

१-४ २-१ ३-२ ४-३ ५-२ ६-३ ७-१ ८-४ ९-१ १०-४ ११-३

७) जागतिकीकरण आणि खाजगीकरण याचा भारतीय शिक्षणावरील परिणाम

१-४ २-३ ३-४ ४-२ ५-३ ६-२

शिक्षण क्षेत्रातील बहुमान व पुरस्कार

१-१ २-२ ३-१ ४-२ ५-२ ६-२

८) शैक्षणिक आयोग आणि संस्था

१-४ २-२ ३-३ ४-१ ५-१ ६-४ ७-१ ८-४ ९-२ १०-२
११-१ १२-१ १३-३ १४-३ १५-३ १६-३ १७-३ १८-१

(१) राष्ट्रीय ज्ञान आयोग

१-१ २-३ ३-४ ४-१ ५-४ ६-३ ७-१ ८-४ ९-१ १०-१

(२) राष्ट्रीय उच्च शिक्षण व संशोधन आयोग

१-२ २-२

(३) आयआयटी

१-३ २-३ ३-१

(४) आयआयएम

१-२ २-२

(५) एनआयटी

उत्तरे : (३) व्यावसायिक शिक्षण

(१) मानव संसाधन विकासाचे साधन म्हणून व्यावसायिक शिक्षणाचा विचार

१-२ २-४ ३-२ ४-२ ५-१

(२) भारतातील, विशेषतः महाराष्ट्रातील सद्यस्थिती, शिक्षणप्रणाली व प्रशिक्षण

१-३ २-२ ३-१ ४-१ ५-१ ६-३ ७-३ ८-२

(३) शासकीय धोरणे, योजना व कार्यक्रम

१-२ २-४ ३-१ ४-३ ५-२ ६-२ ७-२ ८-३

(५) समस्या, प्रश्न व त्यावर मात करण्यासाठी प्रयत्न

१-४ २-४ ३-१ ४-४ ५-२

(५) व्यावसायिक आणि तंत्र शिक्षणाचा प्रसार, विनियमन करणाऱ्या व अधिस्वीकृती देणाऱ्या संस्था

१-१ २-३ ३-४ ४-२ ५-२ ६-१ ७-१ ८-४

२) राष्ट्रीय कौशल्य विकास कार्यक्रम

(१) राष्ट्रीय कौशल्य विकास महामंडळ

१-३ २-२ ३-१ ४-३ ५-४ ६-४

(२) उद्योग संस्था भागीदारी (इंटरनशिप आणि अप्रेंटिसशिप)

१-१ २-१ ३-१ ४-३ ५-२ ६-१ ७-१ ८-२

(३) क्षेत्रनिहाय रोजगाराच्या संधी

१-२ २-१ ३-१ ४-२

(४) एखाद्याने स्वतःचे उद्योजकशीलतेचे युनिट स्थापन करणे

१-१

३) व्यावसायिक शिक्षण

(१) ग्रामीण भागात व्यावसायिक शिक्षण नेण्याची रणनीती

१-१ २-२ ३-२ ४-१ ५-४

(२) लहान वयात व्यावसायिक शिक्षणाचा परिचय (प्राथमिक शिक्षण वयोगटानंतर १४+)

१-४ २-४

(३) सेवा क्षेत्रातील व्यावसायिक शिक्षण (अतिथ्य, रुग्णालये, पॅरामेडिकल इ.)

१-४ २-१

(४) महिला सबलीकरणासाठी व्यावसायिक शिक्षण

१-३ २-१

(५) व्यावसायिक शिक्षणाशी संबंधित सरकारी कार्यक्रम (अद्यावत)

१-१ २-२ ३-१ ४-३

(६) राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०१९ (एनईपी २०१९) व व्यावसायिक शिक्षण

१-४

उत्तरे : (४) आरोग्य

(१) जागतिक आरोग्य संघटना

१-४ २-३ ३-३ ४-३ ५-४ ६-३

उद्देश

१-१ २-४ ३-३ ४-३ ५-२ ६-१ ७-१

रचना

१-३ २-२

संलग्न संस्था

१-४ २-४ ३-१ ४-४ ५-४

कार्ये

१-४ २-२ ३-४ ४-३ ५-३

(२) आरोग्यविषयक पायाभूत संरचना

(१) भारतातील आरोग्यसेवा यंत्रणा

१-३ २-३ ३-४ ४-३ ५-२ ६-१ ७-४

आरोग्य क्षेत्रातील संस्था

१-४ २-४ ३-४ ४-४

निदान यंत्रणा

१-२ २-१ ३-४

लसीकरण व उपचार कार्यक्रम

१-२ २-४ ३-२ ४-२ ५-३ ६-२

आरोग्य विमा

१-३ २-१ ३-१

२) भारताचे आरोग्य धोरण

१-२ २-३ ३-२

आरोग्य शिक्षण

१-४ २-४

लोकसंख्या धोरण

१-४ २-१ ३-३ ४-३

३) भारतातील आरोग्यविषयक महत्वाची आकडेवारी

१-१

(३) भारतातील आरोग्यविषयक समस्या आणि मुद्दे

आरोग्य सेवेसमोरील आव्हाने

१-२ २-२ ३-२ ४-३ ५-४ ६-४

१) कुपोषण

१-२ २-२ ३-१ ४-२

अन्नसुरक्षा

१-२ २-३ ३-२ ४-२

२) माता मृत्यूदर व माता बाल संगोपन

१-३ २-३ ३-३ ४-४

(४) भारतातील आरोग्यविषयक कार्यक्रम

१) जननी-बाल सुरक्षा योजना

१-३ २-४ ३-४ ४-३ ५-२ ६-३ ७-३ ८-२

२) नॅशनल रुरल हेल्थ मिशन

१-३ २-१ ३-२ ४-२ ५-२ ६-२ ७-३

३) प्रधानमंत्री स्वास्थ्य सुरक्षा योजना (पी.एम.एस.एस.वाय.)

उत्तरे : (५) ग्रामीण विकास

१) पंचायत राज व्यवस्थेचे सक्षमीकरण

१-३ २-४ ३-१ ४-३ ५-४ ६-१ ७-१ ८-२ ९-३ १०-

२) ग्रामीण विकासाशी संबंधित बाबी

(१) ग्रामपंचायतीची विकासातील भूमिका

१-२ २-४ ३-४

(२) जमीन सुधारणा आणि विकास

१-३ २-२ ३-४ ४-१ ५-३

(३) ग्रामीण विकासात सहकारी संस्थांची भूमिका

१-२ २-१ ३-४ ४-२ ५- ६-४

(४) ग्रामीण विकासात अंतर्भूत असणाऱ्या वित्तीय संस्था (एस.एच.जी., सूक्ष्मवित्त)

१-१ २-२ ३-१ ४-३ ५-३ ६-१ ७-४ ८-२ ९-३

३) शेती आणि शेतकरी कल्याणविषयक विविध योजना आणि कार्यक्रम

१-३ २-३ ३-४ ४-१ ५-२ ६-३ ७-३ ८-२ ९-३

४) ग्रामीण क्षेत्रातील पायाभूत विकास

१-१ २-३ ३-३ ४-२

(१) ऊर्जा

१-४ २-१ ३-४ ४-४ ५-४

(२) परिवहन

१-२ २-१ ३-२ ४-१ ५-३

(३) गृहनिर्माण

१-३ २-१ ३-२ ४-१

(४) ग्रामीण पाणी पुरवठा आणि स्वच्छता कार्यक्रम

१-१ २-४ ३-४ ४-२ ५-३ ६-२ ७-४ ८- ९-४ १०-४ ११-४ १२-२

(५) दळणवळण

१-३ २-४ ३-४ ४-२ ५-३

५) ग्रामीण रोजगार योजना

१-४

(१) राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना

(२) मिशन अंत्योदय

(३) ग्राम स्वराज्य अभियान

१-२ २-४ ३-३ ४-३ ५-४ ६-४ ७-३ ८-३